د کتاب پېژندنه

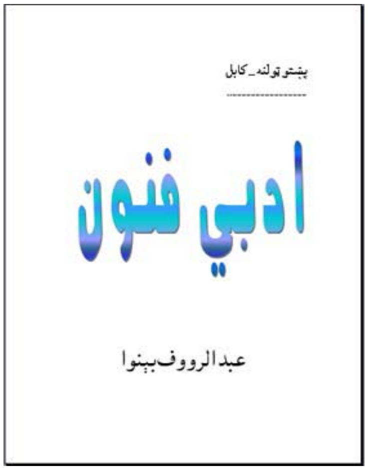

د کتاب نوم :: ادبي فنون
ليکوال :: عبدالرووف بېنوا
چاپکال):: دوهم ځل) 1383ل کال
چاپشمېر :: (1000) ټوکه
ډيزاين :: د هوسۍ مجلې اداره
کمپوزر :: صالح محمد صالح

د کتاب لړليک

- دليکوال خبري • مخ لمبر 1
- د ادبي فنونو تعريف • مخ لمبر 2
- دعروضو علم • مخ لمبر 6
- دليکني اصول • مخ لمبر 27
- دبديع علم • مخ لمبر 40
- دبيان علم • مخ لمبر 53
- د کافيې علم • مخ لمبر 68
- وينا يا خطابه • مخ لمبر 73
- ماخذونه او اثار • مخ لمبر 86

د لوی خدای (ج) په نوم

د 1323 هـ کال په مينځ کي دمعارف د وزارت له خوا د ادبياتو فاکولته تاسيس شوه، د نورو ښوونکو په ډله کي زه هم ددې فاکولتې په معلمۍ سرلوړی شوم او وګمارل شوم چي د ادبي فنونو درس ورکړم.
دا کار په سر سري نظر آسانه ښکاريږي، او ماته هم ډېر ګران نه شو ښکاره، ځکه چي په دې فنونو کي ډېر عربي او پارسي آثار ليکل شوي وه. او له ښه مرغه زما مطالعه هم پکښې جاري وه. مګر کوم وخت چي مي په کار ګوتي پوري کړې دډېرو مشکلاتو سره مخامخ شوم دا ځکه چي ما په پښتو درس ورکاوه او دا فنون مي بايد د پښتو سره تطبيق کړي وای، او يا مي د پښتو مخصوص فنون را څرګند کړي او را ايستلي وای، په دې باب کي چي يوه رساله هم نه ده ليکلي شوې، او نه ئې مثالونه له ادبياتو څخه راوتلي او ټاکل شويدي، ځګکه نو ددې فنونو تطبيق ډېر وخت او زيار غوښت د يوه مثال دپاره به ما شپږ اوه ديوانونه پرله اړول او ډېر فکر به مي کاوه څو دادی په ډېر خلص ډول په دې مقصد کامياب شوم او په دې کتاب کي مي هغه درسونه او يا دهغو تفصيل راوړ چي ما دادبياتو په فاکولته کي متعلمينو ته ښودلی دی. البته نور پوه زلميان به ئې لا ښه پسي پوره کړي او يا که زه کوم ځای غلط شوي يم لطفاً به ئې صحيح کړي. په ډېره مينه .

)ع. بېنوا(

www.granwatan.com

ادبي فنون

پيل
تعريف:
ادبی فنون هغه علمونه دي چي د هغو په مرسته دليکونکو ليکني او د وينا کوونکو ويناوي او د شاعرانو شعرونه ښکلي، لطيف او سمېږي.

غرض:
مهم غرض له دې فنونو څخه د ليک، وينا او شعر موثر کېدل دي، چي که کم ليک يا وينا يا شعر په دې ادبی مزايا وو ښکلی شوي وي، د اروېدونکو او لوستونکو په مغزو کښي ښه اغېزه کوي، او لطافت ئې ډېرېږي او يا اقلاً تنفر نه ځيني کوي او ددوي په کومک ليکونکی يا وينا کوونکی يا شاعر خپل مقصد لاس ته راوستلای شي.

موضوع:
د ادبی فنونو موضوع نثر، شعر او وينا ده، يعني د نثر او وينا او شعر سګره او نا سره څرګندول او ناسم سمول او بې خونده خوند ور کول دي، ځکه چي ټولي هغه معناوي چي زړه وړونکي او معقولي دي د الفاضو په ذريعه فهمول کيږي او د الفاظو د سمولو او پېژندلو او دهغو د ترکيب دپاره څو فنه ټاکلي شويدي، چي د هغو په واسطه الفاظ هم سمېږي او هم پېژندل کيږي. او بل دا چي په هره ژبه کښي دا خبره ضروری ده چي سمه به ليکله کېږي او هر ژبور مجبور دی چي سمه به ئې لولي، نو ويل ځانته فن او قانون لري او ليکل ځانته، چي همدې فنونو ته ادبی فنون وايي، او هيڅ يوه ژوندی او سمه ژبه په مستقيم يا غير مستقيم ډول ددې فنونو له مراعات څخه خلاصېدلای نه شي، بلکی په طبعي ډول که کمه ژبه خوږه او کلام ئې خوږ وي (که ئې ليکونکی يا ويونکی قصد وکړي که ئې ونه کړي) ددې فنونو اغېزه پکښي ځليږي (لکه د عربو د جهالت د وقت اشعار) نو له دې څخه څرګنديږي چي دا فنون عموماً د پخوانيو له پخو ويناو او خوږو اشعارو څخه رائيستل شويدي.

د ادبی فنونو وېش

د ادبی فنونو په وېش کي راز راز مختلفي نظريې موجود دي او ډول ډول وېشونه پکښي شوي دي، او پخوانيو شرقي پوهانو پر څو علومو سره وېشلي دي. احتمال لري چي په اروپا کي په بل ترتيب وي، مګر دلته د شرقي پوهانو نظريې راوړو:

پخوانۍ شرقي نظريه:
پر پخوانۍ شرقي اصطلاح چي اوس هم په شرق کښي تقريباً تعقيبيږي ادب هغه پوهنه ده چي منثور يا منظوم کلام په پېژندل کيږي يعني د کلام ښه والی، بدوالی، ټيټوالی، لوړوالی، سم او ناسم ځيني څرګند شي، چي په دې صورت نو د بلاغت اسباب او دبليغ کلام و اصولو ته هم ادب ويلای شو (1) او ځکه نو د اولنو په نظر د ادب علم په ډېرو عربي علومو پوري اړه لري، چي دا علوم نو "ادبی فنون" يا "ادبی علوم" بللای شو، مګر ددې علومو په شمېر او ټاکلو کي هم د پخوانيو پوهانو نظريې سره مختلفي دي، مثلاً: د ادبی علومو په ټاکلو کي څوک د قرائت علم هم په ادبی علومو کي داخلوي او څوک ئې نه، يا دا چي ځيني علماء د بديع علم مستقل نه ګڼي او د معاني او بيان تابع ئې شمېري، همدارنګه د ادبی فنونو په شمېر کښي هم اختلاف دی، ابن انبازی (2) دا فنون اته بولي او زمخشری (3) ئې خپل د قسطاس په کتاب کښي دوولس راوړي، او قاضي ذکريا (4) بيا د بيضاوي په حاشيه کښي څورلس ذکر کړيدي، چي علم قرائت ئې هم په ادبی فنونو کي داخل ګڼلی، محمد د محمود امين زوی (5) پخپل کتاب نفايس الفنون کي ادبی علوم پر پنځلسو فنونو مشتمل بللي دي (6) جرجي زيدان بيا ليکي: چي صرف، نحو، لغت، عروض، قوافی، صنعت، شعر، تاريخ او انساب ادبي علوم دي او اديب هغه څوک ګڼي چي په دې ټولو علومو پوه او خبر وي او يا په يوه ددې علومو کي پوره عالم وي، او په نورو خبروي، دا عالم او اديب ئې هم دا فرق ټاکلی دی چي اديب له هر څه څخه هغه ښکلي برخه انتخابوي او عالم يوازې يو مقصد تعقيبوي او مهارت پکښي مومي (7) بل بيا وايي د ادب علمونه ديارلس دي چي ددې ديارلسو څخه اته اصول او پنځه فروع ګڼي.

اصول ئې:

www.granwatan.com

لغت، نحو، صرف، اشتقاق، معانی، بیان، عروض او قافیه.
فروع ئې:
رسم الخط، قرض الشعر، انشاء محاضرات او تاریخ دی، د بدیع فن د معاني او بیان تابع ګڼي (8) سید شریف (9) بیا ادبي علوم دوولس یاد کړیدي او داسې ئې راوړي:
د ادب علم وار دواره پر دوو برخو وېشل کېږي:
1.اصول.
2.فروع.

اصول:
د ادب د علم اصول اته دي، ځکه چي ادبي علوم په الفاظو اړه لري چي په دې صورت کښي به یا دالفاظو د مفرداتو او موادو او هئیات څخه خبري کیږي چي دا "دلغت د علم "کار دی. او یا به یوازې د الفاظو د صورتو او هئیات څخه بحث دی، چي په "علم صرف "اړه لري. او یا به د کلمو د نسبت له حیثه وي چي په اصلوالي او فرعوالی کي د یوې کلمې نسبت بلي ته وشي، البته دا د "اشتقاق علم "دی او یا دا چي بحث له مګرکباتو څخه وي او دا هم پر څو ډوله دی، ځکه چي که په اصل ترکیبیه هئیات او د اصلي معناو په اداء کولو کي بحث وي "د نحو علم "دی او که د معنا دافادې دکیفیت په شاوخوا کښي وي چي کمه معنا ترهغې معنا واضحه او کمه تر هغي بلي معنا پټه ده، دا "دبیان په علم "اړه لري او "د بدیع علم "د معاني او بیان له ملحقاتو څخه دی او په هغو کي داخل دی، او که بحث له هغو مرکباتو څخه وي چي هغه وزن ولري دا بیا دوه قسمه دی، ځکه چي که یوازې په وزن کښي خبري وي "دعروض علم "باله کیږي او که دبیتو په اواخرو کي خبري وي "دقافیې علم "دئ.
فروع:
مګګر فروع څلور دي: دا له دې جهته چي که د لیکني او کتابت پر نقشونو بحث وي "د خط علم "دی او که دا بحث په منظوم کلام پوري خاص وي، " قرض الشعر "دی او که یوازې په نثر پوري اختصاص ولري "د انشاء علم "باله کیږي او که په یوه پوري اختصاص ونه لري "علم محاضرات "دی چي "تاریخ "او "انساب "هم په دې برخه کي شامل دي. (10(
د سید شریف وېش اکثرو پوهانو منلی او هم دا علوم ئې ادبی فنون بللي دي ځکه نو موږ ځان مجبور ګڼو چي ددې علومو لنډ_ لنډ تعریف راوړو او هم دا تعریفونه به په راتلونکو بحثونو کي څه نه څه مرسته راسره وکړي:

- (1)د صرفو علم:
یو علم دی چي دکلمو د ابنیه له حالاتو څخه ږغیږي، او د ابنیه له حالاتو څخه هغه عوارض مراد دي چي د کلماتو پر جوهر واردیږي، لکه: حرکات، سکنات، ډېرول، لږول، اړول، ادغام، الیشېدل (ابدال) او نور داسې..

(2)د لغتو علم:
دا علم د مفرداتو هغه مدلولات بیانوي چي ددوی دپاره وضع شوي وي او همدارنګه د مرکباتو پر وضع او د هغو دلالت پر جزئیه معانیو ښیي.

- (3)د اشتقاق علم:
دا هغه علم دی چي د یوې کلمې څخه د بلي کلمې را ایستل راښیي او دا را ایستل به د یو جوهري تناسب په واسطه وي چي دا تناسب به ددوي په منځ کښي موجود وي، چي یوه کلمه له بلي راوباسي او یوې ته اصل او بلي ته فرع ووایي، او اصل مشتق منه او فرع مشتق بولي، چي ګویا دا علم فیلالوجي کیفیت لري.

_ (4)د خط یا لیکلو علم :
دا هغه علم دی چي د الفاظو د تصویر او لیک د نقوشو کیفیت راښیي.

_ (5)د نحو علم:
ددې علم په مرسته د کلمې او کلام او احوال د اعراب او بناء له حیثه څرګندیږي.

_ (6)د معاني علم:
هغه علم دی چي د لفظ حالات بيانوي، مگر دا بيان له داسي حيثه چي د کلام مطابقت د مقام له اقتضاء سره ځرگندوي، لکه د مجاز عقلي بحث چي (د يوه شی اسناد هغه شی ته وشي چي دده د پاره نه وي.

_ (7)د بيان علم :
ددې علم په مرسته سړی کولای شي چي يو مطلب په پټه او ښکاره په څو مختلفو لارو اداء کړي چي دا علم زما په عقيده تر بديع يعني د الفاظو تر ښکليتوب ډېر اهميت لري او ضروری دی.
_ (8)د بديع علم:
چي ددې علم په مرسته د بليغ کلام وجوه او علامې او ښېي پېژندل کيږي.

_ (9)د عروض علم:
دا علم د شعر اوزان او بحرونه بيانوی.

_ (10)د قافيې علم:
دا علم د بيتو د پای حال ځرگندول او پېژندل دي.

_ (11)قرض الشعر يا نقد الشعر:
دا هغه علم دی چي د شعري کلماتو حال ځرگندوي، مگر نه د وزن او بحر له حيثه بلکي د ښه والي، او بدوالي، خوند ، او بې خوندی له حيثه يعني شعر ته د تنقيد په سترگه کتل دي، چي دا علم پوهانو د عروض تر علم هم ضروری گڼلی دی، ځکه چي که دا علم منځ ته راشي نو حقيقي اديب او شاعر به له درواغجن او مقلد او غله اديب او شاعر څخه جلا شي.

_ (12)د انشاء علم:
انشاء په لغت کي شروع او ايجاد او وضع ته وايي، مگر په اصطلاح کي هغه علم دی چي دده په واسطه د معانيو څخه د استنباط کيفيت پېژندل کېږي مگر دا په داسي الفاظو تعبير شوي وي چي د مقام سره وړ وي.

_ (13)د محاضرات علم:
محاضره په لغت کي تقريباً د محاورې او حاضر جوابۍ په معنا راځي په اصطلاح کي هره وينا پر خپل ځای ويل او ښه سمه محاوره کول او پر ځای حاضر جوابه او فی البديهه د محاضرې علم دی.(11)
چي دا فن هم په ادبي فنونو کي خورا ډېر اهميت لري او هر څوک چي ددې ملکې څښتن وي د هر چا خوښ او په هر ځای کي لوړ مقام لري، دا فن تر هر فن د شاعر شعر او وينا کوونکی وينا ورخوندوره او خوږه کوي او اغېزه ئې ډېره وي.

تبصره:
چا اوچابيا علاوه پر دې علومو څو نور علمونه هم مستقلاً ادبي علوم شمېرلي دي چي مشهور ئې دادي:

_ تاريخ او قصصE:
چي د تېرو ورځو او پخوانيو وگړو حال ځرگندوي، او د مهمو اشخاصو زېږېدنه او وفات راوړي، او د ملتونو او اولسو رسمونه او دودونه معلوموي.
_ د انساب علمE:
ددې علم په مرسته د اولسو او قبيلو روابط او خپلوی پېژنو او د هر نژاد او تبر اصل او فرع سره جلا کوی.
_ د مسالک او Eممالک علم:

www.granwatan.com

د ښارو اولارو د نومو پېژندنه او د حالاتو څرګندونه پورتنی علم بولي.

_ د احاجي او اغلوطات علمE:

احاجي د احجيه جمع ده، احجيه په لغت کي مشکله او مغلقه کلمه بولي، اغلوطه په لغت کي د هغه مشکل کلام يا هغي مشکلي مسئلې معنا ورکوي چي سړی په اشتباه کي اچوي(12(

په دي علم کي د هغو الفاظو او ترکيباتو څخه بحث کيږي چي ظاهراً د قياسي قواعدو سره مخالف وي.

_ د امثالو Eعلم:

د متلو پيژندل او دهر متل رېښه پيدا کول، او د استعمال ځای ئې موندل په پورتني علم پوري اړه لري.

_ دواوينE:

د مدونه اشعارو او مصنوعه تراکيبو پېژندل د دواوين علم بولي، د نفايس الفنون ليکونکی(13) دا علم د ځورلسو ادبي علومو څخه بللی دی.

تر دي ځايه پوري د اولنو پوهانو د نظريو اختلاف و، او هم په دي ترتيب نوري نظريې هم سته چي د پوهانو هر ټولی له ځانه ادبی علوم ټاکلي دي او هر چا پخپله خوښه څه چي ئې لازم ګڼلي وېشونه په ګډه کړي دي. مګر زما په عقيده د ادبی فنونو او علومو د ټاکلو د پاره به همدغه جملې کافي وي چي ووايو:

"ټول هغه فنون او علوم چي د وينا، ليک او لوست، نظم او شعر په ښکلولو او لطيف کولو او سمولو کي برخه اخلي او د هغو تاثير او اغېزه ورډېروي هغه ادبي علوم باله کيږي."

لمن ليکونه

.1تاريخ ادبيات ايران �همايي �4 مخ

.2عبدالرحمن معروف په ابن انبازی دعربيت او ادبيت له پوهانو څخه دی(775) _(513)

.3په(538 _467) هجري

.4قاضی حميد الدين ذکريا بن محمود د اتمي هجري پېړۍ له محدثينو او د عربي ادب له پوهانو څخه دی.

.5د ابو اسحق د محمود شاه د زوی معاصر.

.6هغه دا علوم دي : خط، لغت، تصريف، اشتقاق، نحو، معاني، بيان، بديع، عروض، قوافي، تقريض، امثال، دواوين، انشاء، استيفا. (تاريخ ادبيات همايي ، 10 مخ(

.7تاريخ ادب اللغه العربيه ، جرجي زيدان ، 2 ج ، 95 مخ.

.8دائرآ المعارف بستاني ، 2ج، 655 مخ.

.9علی د محمد جرجاني زوی چي په ميرسيد شريف معروف او د خورا مشهورو پوهانو څخه دی، په(835 هجري) وفات شويدی(تاريخ ادبيات همايي ، 10 مخ.(

.10کشف الظنون طبع استنبول، لومړی جلد 44 مخ، تاريخ ادبيات همايي 1 ج ، 11 مخ.

.11تاريخ ادبيات همايي لومړی جلد ، 11، 23 مخ.

.12اقرب الموارد د همايي په حواله.

تاريخ ادبيات ايران ، همايي ، ج1 .

د عروض علم

ضروري توضيح:

دمخه تردي چي تاسي د عروض علم وپيژنئ، دا نکته بايد تاسي په زړه ولرئ چي د پښتو ملي اشعار چي ددې ادب مهم رکن دی د عربی ژبی د عروض تر قواعدو لاندي کورت نه راځي، بلکي د اروپايي ژبو د اشعارو په څېر د سيلاب او سيلابل له رويه وېشل کيږي، او په هجايي

صورت ئې سم او ناسم سره بېلیږي، چي وروسته به درته راوړه شي.
هو ! د پښتو ځیني اشعار په عربی عروضو تکلفاً برابرېږي مگر دا اشعار د دېوانو اشعار دي چي شاعرانو يې د عربی او پارسي په تقلید اشعار ویلي دي په دې تکلفي اشعارو کي هم اکثر شعرونه نه برابرېږي، ځکه چي د پښتو د ځینو کلمو ابتداء په ساکن کیږي نو که دا کلمې د بیتو په سر کي راشي ددې دپاره په عربی عروضو کي هیڅ قاعده نه لري، ځکه چي په عربي کي ابتداء په ساکن له سره شته نه. او بل دا چي خلیل بن احمد د عربی ژبې دپاره بحور ټاکلي نه (ددوی په اصطلاح) دعجمي ژبو دپاره، تر دې یادوني وروسته به نو اوس دعروض دعلم په ښوونې پیل وکړو، او څنگه چي پښتو شعرونه اصلاً نه پر برابرېږي او هغه چي برابرېږي هم بې خونده دي نو مثالونه د پارسي څخه راړو که څه هم دا عروض د پارسي ژبې دپاره هم نه دي وضع شوي.

تعریف:
عروض عرضه کولو ته وايي (1) او اصطلاحاً هغه علم دی چي دعربي شعر د اوزانو کره او ناکره صحیح او فاسد په پېژندل کېږي (2.(

موضوع:
ددې علم موضوع شعر ته د سموالي اوناسموالي له حیثه کتل دي.(3(

واضع:
د عروض د علم واضع خلیل بن احمد الفراهیدي دی چي په دوهم هجري قرن کي ئې ژوند کاوه. (4) که څه هم تر دې دمخه نورو شاعرانو پر همدې عروضو برابر نظمونه ویلي وه مگر دا علم چا نهٔ ورته وضع کړي.

دا علم ولي عروض بولي ؟
ځکه چي اشعار د خلیل پر قواعدو عرضه کیږي، او څوک لا وايي چي خلیل دا قواعد په عروض کي چي یو ځای دي وضع کړي دي نو د هغه ځای په نوم ئې یاد کړیدي. (5(

د عروض ارکان:
د عروض د علم رکنونه ددې علم اجزاء او افاعیل دي افاعیل هغه متحرکات او سکنات دي چي بیت ځیني جوړیږي، بیت په عربي خوني او کور ته وایي هر بیت دوې برخي وي ، چي هري برخي ته مصراع یا مصرع وايي، او مصراع د دروازې یوې پلې ته وايي د بیت د لومړۍ مصراع لومړي جز ته صدر وايي او آخر جز ته يې عروض د دوهم مصراع لومړی جز ابتداء او وروستی جز ضرب یا عجز بولي او هغه اجزاء چي د صدر او عروض یا ابتداء او ضرب په مینځ کي راځي هغه ته حشو وايي.(6(

افاعیل:
افاعیل لس کلمې دي: فعولن، فاعلن، مفاعیلن، فاعلاتن، مستعفلن، مفاعلتن، متفاعن، مفعولات، فاعلاتن، مس تفع لن، چي دوره ئې پنځه حرفیز او نور ټول اوه حرفیز دي، د درو شیانو څخه ترکیبیږي: سبب، وتد، فاصله.
سبب دخېمې مراندو ته وايي، وتد ئې زیرک دی فاصله د دوو مراندو تر منځ جلاوالي ته وايي، او دلته سبب دوه حرفیزه کلمه ده، نو که ئې آخر ساکن وٌلکه "تن" خفیف سبب ورته وايه شي، او که متحرک وٌ " تنه "(غیر ملفوظي ه) ثقیل سبب دی، وتد درې حرفیزه کلمه ده نو که ئې د مینځ توری ساکن وٌلکه "تان"هغه مفروق وتد دی او که یې آخر ساکن وٌلکه) وزر) مجموع وتد ورته وايي، فاصله څلور حرفي یا پنځه حرفیزه کلمه ده دا هم که اول درې توري متحرک او څلورم ساکن وٌ، لکه اچول د اصغرا فاصله بولي او که څلور توري متحرک او پنځم توری ساکن وٌ، لکه اچولی دا نو کبری فاصله ده.
زحافات:
افاعیل کله کله د خپل اصلي حالة تغیر خوري، دې تغیر ته زحاف وايي زحاف له مقصده لیري کېدل دي دا زحافات پر درې قسمه دي: یو دا چي متحرک ساکن کړي، بل دا چي د رکن له تورو یو توری کم کړي، دریم دا چي پر اصلي تورو نور څه اضافه کړي، ټول ازحیف پنځه دېرش دي. (7(

.1اخمار:

په لغت کي بوټول او ډنګرولو ته وايي، اصطلاحاً د متفاعلن (ت) ساکنول دي، او څنګه چي دا غير مانوس کيږي نو متفاعلن په مستفعلن اوړي، اخمار خاص په بحر کامل کي راځي.

.2عقب:

سر تړلو او د وني د ښاخ غونډولو ته وايي، اصطلاحاً د مفاعلتن د لام -ساکنول دي، دا په بحر وافر کي راځي.

.3خبن:

پټولو ته وايي، اصطلاحاً د هغه خفيف سبب ساقطول دي چي د رکن په اول کي راشي فاعلن په فعلن شي دا په رجز، رم، مديد ، بسيط، متدارک، سريع، خفيف، مجتث، منسرخ او مقتضب کي راځي.

.4وقف:

درېدو ته وايي، او اصطلاحاً د مفعولاتو د (ت) ساکنول دي، دا په سريع، منسرح، مقتضب بحرو کي راځي.

.5طی:

د کالو يا کاغذو پېچلو ته وايي، اصطلاحاً د هغو دوو خفيفو سببو د څلرم ساکن توري ساقطول دي چي بې فاصلې د رکن په اول کي وي، نو مستفعلن به مستعلن او مفعولات به مفعلات شي دا په بسيط، رجز، سريع، منسرح او مقتضب بحر کي راځي.

.6قبض:

تړلو او بندېدلو ته وايي، مګر اصطلاحاً د پنځم سببي ساکن توري ساقطول دي نو مفاعيلن به مفاعلن او مفعولن به فعول پاته شي.دا په طويل، مديد ، هزج اومتقارب کي راځي.

.7عقل:

د اوښ زنګون تړلو ته وايي، خو په اصطلاح کي د مفاعلتن د رکن متحرک لام ساقطول دي، دا په بحر وافر کي راځي.

.8کف:

د ګرځول او جامې د کنارې کنډولو ته وايي، اصطلاحاً د اووم سببي ساکن توری ساقطول دي، نو مفاعيلن به مفاعيل او فاعلاتن به فاعلات شي دا په طويل، مديد ، رمل، خفيف، مجتث او مضارع کي راځي.

.9وقس:

مغزي ماتولو ته وايي، مګر اصطلاحاً د متفاعلن د رکن دوهم متحرک توري ساقطول دي دا په بحرکامل کي راځي.

تبصره :

)تردې ځايه پوري مفرد زحافات بلل کېده تردې وروسته ئې مزدوجه زحافات بولي(

.10شکل:

څلور پښې په رسۍ تړلو ته وايي، اصطلاحاً متصل د فاعلاتن او مستفعلن په رکن کي د خبن او کف يو ځای کېدل دي، دا په مديد ، خفيف، رمل او مجتث کي راځي.

.11خزل:

پرېکول، کمول دي، اصطلاحاً مضمن، متفاعلن مطوي کول دي يعني څلرم توری، ساقطول دي دا په بحر کامل کي راځي.

.12تشعيث:

د تيتولو او تللو په معنا دي اصطلاحاً د فاعلاتن د وتد مجموع له دوو متحرکو څخه يو توری ساقطول دي دا په مديد ، خفيف رمل او مجتث کي راځي.

www.granwatan.com

.13اذاله:
لمن ایله کولو ته وایي، او دلته د آخر رکن په وتد مجموع کي الف زیاتول دي نو مستفعلن به مستفلان او فاعلن به فاعلان او متفاعلن به متفاعلان راشي، دا په رجز، متدارک، بسیط، کامل، سریع، منسرخ او مقتضب کي راځي.

.14قصر:
لنډولو ته وایي، خو اصطلاحاً دا دريٍ چي سببي ساکن د رکن او آخره ځخه وغورځوي او تر هغه دمخه توری ساکن کړي، نو مفاعیلن به مفاعیل او فاعلاتن به فاعلات او فعولن به فعول او مستفعلن به مستفعل شي او دا په طویل، مدید، هزج،رمل متقارب،مضارع خفیف او مجتث کي راځي.

.15قطع:
پرېکولو ته وایي، اصطلاحاً دادی چي د وتد مجموع ساکن د رکن له آخره وغورځوي او تر ده دمخه توری ساکن کړي، نو له مستفعلن ځخه به مستفعل او له فاعلن ځخه فاعل او له متفاعلن ځخه به متفاعل پاته شي دا په رجز کامل، متدارک، بسیط،مدید، سریع، خفیف او مقتضب کي راځي.

.16کسف:
د اوښ پوندي پرېکولو ته وایي، د مفعولاتو د اووم حرف ساقطول دي یا د وقف او کف اجتماع ده دا په سریع، منسرح، مقتضب کي راځي.
.17حذف:
له یو شي ځخه یو شی کمول دي، د رکنو له آخر ځخه د خفیف سبب ساقطول دي یا دوقف او کف یو ځای والی دی، دا په مدید، خفیف، هزج، رمل، مضارع، مجتث، طویل او متقارب کي راځي.

.18اخذ:
اخیستل او قطع کول دي، دلته د ارکانو له آخر ځخه مجموع وتد ساقطول دي، دا په کامل، بسیط، رجز او متدارک کي راځي.

.19صلم:
د غوږ او پزي پرېکول دي، اصطلاحاً د مفعولاتو د پای مفروق وتد ساقطول دي دا په سریع منسرح او مقتضب کي راځي.

.20قطف:
د انګور د وږي یا نور څه پرېکولو ته وایي، اصطلاحاً د مفاعلتن په آخر کي د خفیف سبب ساقطول او دمخه تر هغه ساکتول دي یا د عصب او حذف اجتماع ده، دا په وافگر بحر کي راځي.

.21بتر:
د لکی پرېکولو ته وایي، یا له بیخه کښل، اصطلاحاً په فعولن کي د حذف او قطع یو ځای کېدل او په مفاعیلن کي دحب او حزم اجتماع، دا په متقارب، هزج، رمل، مضارع، مجتث او خفیف کي راځي.

.22تسبیغ:
لغتاً تمامولو ته وایي، اصطلاحاً په خفیف سبب کي چي د رکن په آخر کي راغلی وي او په عروض او ضرب کي واقع وي الف زیاتول دي، دا په هزج، رمل، مضارع، متقارب، مدید، طویل او مجتث کي راځي.
.23ترفیل:
لمن اوږدول دي، پر مجموع وتد باندي چي په عروض او ضرب کي واقع شي خفیف سبب زیاتول دي دا مختص په عربي پوري دی، په پارسي کي لږ راځي په عربي که هم په بحر کامل کي دی.

.24جدع:
پزه او غوږ او لاس پرېکول دي، د مفعولات څخه د دواړو سپکو سببو غورځول او د "ت" ساکنول دي دا په بحر سریع، منسرح او متقضب کي راځي.

.25حب:
خسي کول دي، او اصطلاحاً د مفاعیلن د رکن څخه د دوو خفیفو سببو ساقطول دي دا په بحر هزج او مضارع کي راځي.

.26هتم:
په لغت کي غاښ له بېخه کښل دي، اصطلاحاً په ففاعیلن کي د حذف او قصگر یو ځای کول دي، دا په بحر هزج او مضارع کي راځي.

.27نحر:
د اوښ د غاړي پرېکولو ته وايي، اصطلاحاً د مفعولاتو د تا او د دوو خفیفو سببو ساقطول دي دا په سریع، منسرح او متقضب کي راځي.

.28مراقبه:
په لغت کي د یو بل ساتني ته وايي، اصطلاحاً په مفاعیلن مفعولات، مستفعلن کي یوازي د دوو خفیفو سببونهٔ حذفول، دا په مشاکل، قریب او جدید کي لازم او په سریع ، منسگرح او خفیف کي روا دي.

.29معاقبه:
په یو بل پسي تلل، اصطلاحاً دوه خفیف سببونه چي په شعر کي یو ځای شوي وي د هغو دواړو ساقطول یو ځای روا نه دي دا په مدید ، منسرح، رمل، وافر، هزج، خفیف، طویل کامل مجتث کي راځي.

.30زلل:
په لغت کي هغه وزن ته وايي چي غوښې نه لري، اصطلاحاً په مفاعیلن کي د هتم او حزم یو ځای کول دي دا په هزج او مضارع کي راځي.

.31عقص:
د وېښتانو پېچل، اصطلاحاً په مفاعلتن کي د حزم او نقص یو ځایوالی دی دا په وافر کي راځي.

.32خبل:
په لغت کي لاس او پښه پرېکول دي، په مستفعلن او مفعولات کي د خبن او طی یو ځای کول دي دا په منسرح او نورو کي راځي.
.33غضب:
په لغت کي د پسه یو ښکر کېدل دي، اصطلاحاً د مفاعلتن په رکن کي حزم دی او په وافر کي راځي.

.34خرب:
په لغت کي ورانول دي، اصطلاحاً په مفاعلین کي د خرم او کف یو ځای کېدل دي، دا په هزج او مضارع کي راځي.

.35شتر:
د سترګو باڼو اوښتل دي، اصطلاحاً په مفاعیلن کي د خرم او قبض یو ځای کېدل دي، دا په هزج او مضارع کي راځي.

.36ثلم:
په لغت کي کنډو کول او ګوښه کېدل دي، اصطلاحاً د فعولن خرم، کول بېله کوم تغیره دا په طویل او مقارب کي راځي.

.37ثرم:

www.granwatan.com

د مخ د غاښ ماتولو ته وايي، اصطلاحاً په فعولن کي د قبض او خرم يوځای کېدل دي دا په طويل او متقارب کي راځي.

.38خرم:
پزه پرېکول دي، د هغه مجموع وتد څخه چي د رکن په سر کي راسي لمړی متحرک توری ساقطول دي دا په هزج او مضارع کي راځي.

.39قصم:
غاښ ماتولو ته وايي، اصطلاحاً په مفاعلتن کي د عصب او خرم يو ځای کېدل دي، دا په بحر وافر کي راځي.

.40جمعه:
په جنګ کي سړی بې نېزې کېدلو ته وايي، اصطلاحاً په مفاعلتن کي د عقل او عصب اجتماع ده.

بحرونه:

د عربي عروض بحرونه شپاړس ټاکل شويدي چي پنځلس خليل بن احمد جوړ کړي او يو بحر متدارک ابو الحسن اخفش باندي زيات کړيدی. شپاړس بحرونه دا دی:

(1)بحر طويل:
بيت په بحر طويل کي په څلور واره فعولن، مفاعيلن تماميږي يعني داسي:

فعولن مفاعيلن فعولن مفاعيلن
مثال چه ګويم نګارينا که بامن چها کردي
فعولن مفاعيلن فعولن مفاعيلن
قرارم دل بـــردی زصبرم جدا کردي
(2)بحر مديد:
په دې بحر کي بيت په څلور واره فاعلاتن فاعلن تماميږي مثلاً:
دل زهجرت ای صنم خون خود را ميخورد
جان بدستت ای پسر جامه برتن می درد
"جامي"
(3)بحر بسيط:
ددې بحر بيت په څلور واره مستفعلن فاعلن تماميږي مثلاً:
چون خار وخس ـ روز وشب افتاده ام در رهت
باشد که برحال من افتند نظر ناګـــــــــهت
"جامي"

(4)بحر سريع:
په دې بحر کي بيت په دوه واره مستفعلن مستفعلن مفعولات تماميږي مګر د زحافاتو په اثر اوړي چي يو ډول ئې دادی: مفتعلن مفتعلن فاعلات مثلاً:
وقت ضرورت چونماند ګريز
دست بګيرد سر شمشير نيز

(5)بحر خفيف:

ددې بحر بیت په دوه واره فاعلاتن مس تفع لن فاعلاتن تمامیږي مګر د زحافاتو په اثر اوړي چې یو ډول ئې دادی: فعلاتن مفاع لن فعلا تن راځي لکه:

ای صبا بوسه زن زمن دراورا
ورنرنجند لب چوشکر کراورا

(6)بحر منسرح:
منسرح آسان ته وایي، دا بحر په څلور واره مستفعلن مفعولات تمامېږي مګر د زحافاتو په اثر اوړي مفتعلن فاعلات مفتعلن راځي لکه:
شاه جهان باد تا زمـــانه بود
کز کرمش خلق شادمانه بود

(7)مجتث:
په څلور واره مس تفع لن فاعلاتن تمامېږي، مګر د زحافاتو په اثر اوړي چې یو ډول ئې دادی چې څلور واره مفاعلن فعالتن راشي لکه:
تو آن ګلی که مه آسمان جبین تو بوسد
فلک زصد ره فرود آید و زیدین توبوسد

(8)بحر مضارع:
د مشابه په معنی څلور واره مفاعیلن فاع لاتن راځي. او د زحافاتو په اثر اوړي یو ډول ئې مفعول فاعلاتن څلور واره راځي:

وزمن جفا نخیزد دانم که نیک داني
از تو وفا نیاید داني که نیـــک دائم

"خاقاني"
(9)بحر مقتضب:
د پرېکولو معنا لري په دې بحر کي څلور واره مفعولات مستفعلن راځي او دا د منسرح عکس دی خو زحافات ئې اوړي یو ډول ئې فاعلات مفتعلن راځي لکه:
سرو ګلعذار مني فصل نوبهار مـــني
من اګر چه ننګ توام عز وافتخار مني

(10)بحر وافر:
اته واره مفاعلتن راځي لکه:
چه شد صمنا که سوی کسی بچشم وفا نمی نګری
زرسم جفا نمی ګذری طریق وفا نمـــــــی سپري
"سیفی عروضی"

(11)بحر کامل:
اته واره متفاعلن راځي چي د زحافاتو په اثر اوړي او دوه واره متفاعلن ، مستفعلن، مستفعلان لکه:
چو عیان شوی آســــایدم روح وروان
چو نهان شوی از جان من خیزد فغان

(12)بحر هزج:

په دې بحر کې اته واره مفاعيلن راځي لکه:

ز فرق سر و تو گرمـاه می تابد چه فرق آخر
ببين از راس آن سروم ، هلال ابروان قمری

(13)بحر رجز:

اته واره مستفعلن راځي لکه:

ای چهره زيبای تو رشـــــک بتان آذری
هرچند وصفت ميکنم درحسن زان بالاتری

(14)بحر رمل:

اته واره فاعلاتن راځي لکه:

باز درپوشيد گيتی تازه ورنـــگين قبائی
عالمی را کرد مشکين بوی زلفی آشنايی

(15)متقارب:

اته واره فعولن راځي لکه:

زشرم رخت لالـــــه را داغ بردل
زرشک قدت سرورا پای درگل

(16)متدارک:

اته واره فاعلن راځي لکه:

حسن ولطف ترا بنده شـد مهرومه
خط وخال ترا مشک چين خاک ره

تبصره:

د افاعيلو هر رکن د بيت يو جز دی او دبحرو بشپړ اجزا اته دي نو که اته سره په يوه بيت کي راغلي وه هغه ته مثمن وايي، او که شپږ جزو راغلي وي مسدس ئې بولي، او که څلور جزو راغلي وي مربع ئې بولي، په عجمي ژبو کي مثلث او مثنی او موحد هم راغلي دي،مګر په عربي کي نشته او د هر بحر چي په ارکانو کي تغير راغلی وي هغه بحر مزاحف بولي او که تغير نه وي راغلی هغه سالم بولي.

د پښتو عروض:

دمخه مو وويل چي د پښتو ملي شعرونه پر عربي عروضو نه برابريږي، اوځکه چي پښتو آريايي ژبه ده نو داروپايي ژبو د اشعارو په شان د سيلاب او سيلابل له رويه پېژندل کيږي، يعني په هجايي صورت ئې سم او ناسم سره بېليږي، که څه هم د پښتو ځينو شاعرانو د پاړسي ژبي د شاعرانو په څير خپل اشعار په زور او ستم برابر کړي مګر په عمومي او اساسي ډول هېڅ نه برابريږي - دا ولي ؟

يو خو دا چي پښتو آريايي ژبه ده او عربي سامي ژبه ده او د دواړو ژبو خصوصيات سره بېل دي، بل دا چي په پښتو کي ابتداء په ساکن بيخي ډېره راځي، او دا په عربي کي هيڅ جواز نه لري، او نه خليل بن احمد پخپلو عروضو کي د ابتداء په ساکن مراعات کړيدی، له دې څخه هم ښکاري چي خليل خاص د عربي ژبي دپاره عروض جوړ کړيدي نو که د پښتو د بيت په سر کي ابتداء په ساکن راشي، تقطيع به ئې څنګه کوو ؟

ځکه نو بايد سېلاب وپېژنو:

سېلاب يوې هجا ته وايي، هجا د خولې يو وار ښوربدل دي، يعني د حروفو ډېر والي يا لږوالی اهميت نه لري مثلاً : در، ور، پر، که څه هم دوه

www.granwatan.com

توري دي مګر سېلاب ئې يو دى، لکه لا داسي وي چي څلور توري يو سېلاب ولري لکه: ورور، ترور يا نور. دوه سېلابي کلمې لکه: اتر، خبر، زنه، پزه، ګټل، وهل، درې سېلابي کلمې لکه زړه ور، مرور، کښېناستل، څلور سېلابي کلمې لکه: دړي وړي، لاندي باندي ترله وتل. پنځه سېلابي کلمې لکه وژلي شوي، خوړلي شوي .شپږ سېلابي کلمې لکه خبري اتري، يا نوري داسي کلمې، سېلاب چي وپېژانده شو نو دا هم ښکاره ده چي د پښتو د شعر په تقطيع کي فقط حرکت او سېلاب اهميت لري د تورو ډېرښت ته نه کتل کيږي.

د پښتو د شعر اقسام:

د پښتو شعرونه چي د سېلاب له رويه سګره جلا کيږي د ځانه مخصوص نومونه لري دا بايد د بديع دعلم په لفظي صنايع کي درته ويل شوي واى مګر څنګه چي تقطيع په دې علم اړه لري دلته ئې راوړو او هغه دادی: (8(

(1)لنډۍ:

د پښتو د ملی ادب يو مهم رکن لنډۍ دي او په پښتنو کي بيخي ډېر شهرت لري د پښتو په اشعارو کي خاص وزن او سېلابونه ټاکل شويدي، د لنډۍ لومړۍ مصراع نهه سېلابه او دوهمه مصراع ديارلس سېلابه ده چي ټوله لنډۍ ګويا دوه ويشت سېلابه ده او په آخر کي ئې هرومرو "ميم" او "هـ" يا "نون" او "هـ" راځي او لنډۍ اکثر د ښځو له خوا ويل شويدي. مثلاً دا دوې لنډۍ:

دا پېغلتوب مي د غم دود کړي
خيالي ځوانان راپسي مګري خونکاره شومه
اوس به دي يو موټى ايرې کړم
ملالي سترګي که در واړوم مينه
دا پورته لنډۍ هم د ښځو له خوا دي او هم د يوې په آخر کي "ميم" او "هګ" او د بلي په آخر کي "ن" او "ه" راغلي دي. فقط دومره دی چي دواړي لنډۍ عشقي دي او په لنډيو کي حماسي مضامين هم ډېر ښه ځاى شويدي مثلاً : يوه نجلۍ زلمی ته داسي تشجيع ورکوي:
ته په سګنګر کي ځان شهيد کړه
زه به خپل شال ستا پر زيارت وغوړومه
يا ورته وايي:
توري به نه کړي نو به څه کړي
چي سپين مړوند دي زه تر سر لاندي کومه
يا دا چي:
ټوټې ټوټې په وينو راشې
چي پرهارونه دي ګنډم خوله درکومه
بيا پسله مرګه خپل مين داسي ستايي:
جانان مي سر پر وطن کښېښود
په تار د زلفو به کفن ورته ګنډمه
د لنډيو يوه لو مميزه او خصوصيت دادی چي يوه لنډۍ د موسيقۍ پر اصولو تقريباً پر پنځوس قسمه ويله کيږي يعني په جلا جلا سر او جلا جلا آهنګ اداء کيږي، او دا مزيت بېله لنډيو بل شعر نه لري .
لنډۍ د کندهار او غزني په شاوخوا کي لنډۍ بولي ځکه چي اوله مصرع ئې تر دوهمي لنډه ده د يوسفزو او پېښور خواته مسرۍ يا ټپه ورته وايي، د ننګرهار شاوخواته ئې ټکۍ بولي. (9 (

تبصره:
د پښتو هر شعر چي دغه سېلابونه درلوده هغه "لنډۍ "بولي.

(2)نارې يا ږغونه:

ناري او ږغونه د ملي اشعارو هغه شعرونه دي چي په ملي افسانو کي راوړل کيږي، او دا شعرونه عموماً د بيت په ډول وي مګر تر بيت اوږده وي او د هري افساني د نارو سېلابونه بېل بېل دي ځيني ډېر او ځيني لږ دي کوم ټاکلی سېلاب نه لري، خو دومره دي چي د هري افساني د نارو سېلابونه پخپله منځ کي يو شی دي او هيڅ فرق نه سره لري دا ناري د عربي اشعارو په څېر په کوم بحر کي مقيدي نه دي بلکي د اروپايي آزادو شعرو په شان ويلي شويدي، لکه د فتح خان په نقل کي دا ناره چي رابيا د فتح خان محبوبه د جنګ پر وخت دده پر کرنګ آس باندي کړې ده:

د فتح کرنګه نال به دي زرين کړم
که دي دا وار فتح راوړ،خپل امېل به دي د غاړي لونګين کړم

لومړۍ مصراع 12 سېلابه ده او دوهمه مصراع 20 سېلابه ده ددې افسانې ټوله ناري همدا سېلابونه لري ځکه چي ملي افسانې ډيري دي او ناري ئې هم ډيري دي نو نوري افسانې ستاسي مطالعې ته پرېږدو.

(3)نيمکۍ:

نيمکۍ د پښتو يو قسم مرکب شعر دی چي له دوو جزو څخه جوړ شويدی يو هغه جزو چي څو واره تکراريږي، دې جز ته "سر "وايي او بل هغه جز دی چي په منځ کي ورلويږي دې جز ته "ټکۍ " وايي .
په نيمکۍ کي اول سر ويل کيږي دغه سر عموماً يو بيت يعني دوه مسرۍ وي مګر دا دوې مسرۍ که څه هم په قافيه کي سره يو شانته وي مګر په سېلاب کي برابري نه وي يعني د مستزاد په شکل لومړۍ مسرۍ ئې اوږده او دوهمه لنډه وي. عموماً لومړۍ مسرۍ 13 سېلابه او دوهم 7 سېلابه وي، تر سر وروسته يوه يوه ټکۍ ويله کيږي او سر پکښي تکراريږي، او د ويلو صورت ئې داسي دی چي ټکۍ د اولي مسرۍ تر ويلو وروسته د سر لنډه مسرۍ ورسره تکراريږي، بيا چي د ټکۍ دوهمه اوږده مسرۍ وويله شي د سر دواړي مسرۍ ورسره بيا تکرار ويلي کيږي دا ډول نو هر قسم ټکۍ په نيمکيو کي ويلي کيږي په نيمکيو کي هر يو تن د مجلسيانو څخه حق لري چي يو يو بند وار په وار د غزلچي سره ووايي سر خوئې يو وي صرف هر يو تن له ځانه ټکۍ وراچوي. نيمکۍ اکثر د مسابقې په ډول ويلي کيږي.
د نيمکۍ نمونه داده:

سورکی پېزوان دي په کنډو ختلی لمر دی
چا وې چي مازديګر دی

منګی دي کېده خوله دي راکه
چا وې چي مازديګر دی

مور ته دي وايه چي په پوله ولوېدمه
چا وې چي مازديګر دی

سورکی پېزان دي په کنډو ختلی لمر دی
تر پايه

په پورته نيمکۍ کي سر همهغه اول مستزاد بيت دی.

(4)بګتۍ:

د پښتو د ملي اشعارو يوه غوره نوعه بګتۍ ده، بګتۍ په مجلس کي تر رباعي، غزل او چاربيتو وروسته بلکي د غزلو او چاربيتو تر منځ په ورو او چابک آواز ويله کيږي .آوازونه پکښي اوچتيږي، بګتۍ هم "سر "لري او غالباً يو بيت وي، چي ددې بيت ددواړو مسريو قافيه سره برابره وي. تر سر وروسته بندونه لري چي هر بند ئې څلور مسرۍ وي درې اولي مسرۍ ئې پخپل کور کي ځانته قافيه لري او د څلرمي مسرۍ

www.granwatan.com

قافيه ئې د سر سره برابرېږي، مګر د هر بند په پای کې د بګټۍ سره ورسره اخيست کېږي. د بګټۍ نمونه داده:
دا توري سترګې رانه تېرېږي
د حاله زما کله خبرېږي
دا توري سترګې سره ئې لاسونه
په بام ولاړه کوي سيلونه
اوربل کې ايښي تازه ګلونه
موزي دله خان به ترې جارېږي
دا توري سترګې.......................
.....................تر پايه

(5)چاربيته:

چار بيته د پښتو د ملي اشعارو خورا برجسته نوعه ده، او ډېر شهرت لري ځکه چې په چاربيته کې د قصيدې او مثنوي په شان ډېر اوږده اوږده مضامين او لويې لويې قيصې ويلې کېږي، د چاربيتې ويل په تندۍ او چالاکۍ وي. چاربيته هم يو سر لري چې هغه ته "پېرو" يا "کسر" هم وايي، د چاربيتې مسرۍ اوږدې وي او عموماً چاربيته دوه قسم ده، يو هغه چې هر بند ئې دوه بيته يعني څلور مسرۍ ولرۍ بله هغه چې هر بند ئې څلور بيته يعني اته مسرۍ وي، په اول صورت کې ورته مجازاً چاربيته ويله کېږي، کله چاربيته په مستزاد شکل هم راځي، مګر په هغه کې هم اوږدې مسرۍ وي د چاربيتې د هر بند آخر بيت د سر سره همقافيه دی.

مثالونه د اول قسم:
څوک به پيدا نه شي د فرهاد او شرينۍ په شان
يو ځای به څوک نه شي د آدم او درخانۍ په شان
يو ځای به څوک نه شي لکه وُ عاشق فرهاد
بل به ئې کولو په آشنايي پسې فرياد
وئې کړه خوارۍ ځکه حاصل ئې شه مراد
کړي به ئې خبري د طوطا د ښارونۍ په شان

دوهم قسم : دا دوهم قسم درې ډوله لري يو دا چې د هر بند اول درې بيتونه پخپل کور کې سره يو قافيه وي او آخر بيت ئې د سر سره په قافيه کې يو وي، دوهم دا چې د هر بند د اولو درې بيتونو اولې مسرۍ ئې پخپل منځ کې په يوه قافيه وي او آخري مسرۍ په بله قافيه وي، دريم دا چې ټوله مقفي وي يعني هر بيت ئې پخپل منځ کې قافيه داره وي بلکه هره مسرۍ ئې. دغې چاربيتې ته "زنځيري" چار بيته وايي.

اول مثال:
شاګرده او نص د الهي پروردګار دی
استاذه بل حديث د محمد نبي حضرت دی
شاګرده په جهان کې جبرائيل نومی ملک دی
استاذه خاص مقام دده په اووم آسمان فلک دی
شاګرده ټول وجود ئې د حجر حديده کلک دی
استاذه سر ترپايه په وزرو باندې چک دی
شاګرده د رحمت په ډنډ کې ډوب لکه سمک دی
استاذه ما په دې خبره هم ويستلی شک دی
ښحده ښايسته د نور په شان شعله انګار دی
د باد په شان ته ګرځې په هوا باندې اوچت دی
ترپايه .... (مياګل(

دوهم مثال:

د ښايست آواز دي ولاړئ په عالم کي لور په لور
زه دي سوی یم په اور تيک دئ کوز که له جبينه
د ښايست آواز دي لاړه په کابل په هندوستان
ځکه ناست يمه حيران ، را رسېږي يا نصيبه
عاشقي ده ډېره ګرانه ځي د اوښکو مي باران
پرې لوند مي شو ګګريوان پوه نه شوم په ترتيبه
په هر چا باندي تيريږي دفاني دنيا دوران
څوک راځي څوک تري روان، کاندي يا روته قريبه
باري خپل دي که پردي دي راکوي راته پېغور
سترګي نشمه نيولی ګوره ډوب يم ستا په مينه
ترپايه .... (محمد دين(
دريم مثال:
کله به راشي په پوښتنه د ملنګ کړي څنګ
لري کړه زنګ شوم رنګ ستا په تهمت کي
کله به راشي چي دي وکړمه ديدار سهار
زړه مي پرهار د يار دلاسه ډېر دی
شومه په غم کښي ستا د ميني ګرفتار په جار
وسوم په نار آنګار راته چاپېر دی
آخر به تېر شي د نيمکړي دنيا وار په خوار
مه اخله آزار بيمار په زلفو ګير دی
مخ دي څراغ دی پرې راځم لکه پتنګ په شرنګ
لري کړه زنګ شوم رنګ ستا په تهمت کي
ترپايه) .... محمد دين(

(6)رباعی:
د پښتنو په عامه طبقه کي کوم شعر ته چي رباعي وايي هغه د پارسي رباعی په شان نه ده، بلکي کوم شعر ته چي خاصه طبقه غزل وايي د پښتو بې سواده او عوام شاعران ورته رباعي وايي، که څه هم عوامه طبقه شاعران چي ملي اشعار وايي له ځانه جلا غزل هم لري او فرق ئې دا کوي چي په رباعي کي اکثره د پند او نصيحت خبري وي او په غزل کي عشقي او په وزن کښي هم فرق سره لري غزل په چست او تند آواز ويل کيږي او رباعي په آرام او اوږده ږغ کوم وخت چي مجلسيان مجلس شروع کوي نو رباعي تر غزل او چاربيتي دمخه وايي او مجلس ملتفت کوي. تر کومه ځايه چي زه په دې باره کي معلومات لرم هغه دي
د رباعي نمونه:
خدايه څه شوه هغه ښکلي ښکلي خلک
په ظاهر په باطن سپين سپېڅلي خلک
هيڅ خندا مي ددې خلکو سره نه شي
ژړه وي مي هغه تللي تللي خلک
خبر نه يم چي وکومي خواته لاړل
ليده نه شي هغه ما ليدلي خلک
دريغ يو ځلي خو بيا په دنيا راغلي
له جهانه په ارمان وتلي خلک

"رحمان" هسي ګوښه خوند له خلکو بیا موند
چي هر ګز نه دی دا خوند موندلي خلـــــک
)رحمان بابا(

(7)غزل:

د پښتو غزل او رباعي څه نور فرق نه لري فقط په رباعي کي د پند او نصیحت خبري وي او غزل عشقي کلام وي، رباعي ورو ورو ویله کیږي او غزل چسته او تنده.
د پښتو غزل له پنځو بیتو تر پنځلسو پوري وي او دپښتو په ټولو دېوانو کي غزلي زیاته برخه لري او هغه ته عام شاعران کتابي غزل وایي .
څنګه چي د غزلي مثالونه ډېر او هر چا ته معلوم دي له مثاله ئې صرف نظر وشو.

(8)بدله:

بدله په پښتو کي ځانته ځانته معناګاني لري، د کندهار په اصطلاح کي یوازي د ښځو آوازو ته بدلي وایي، د نارینه آوازونو ته بدلي نه وایي د جنوبي او مشرقي او ځینو نورو پښتنو په اصطلاح کي د بدلو اطلاق عام دی، هم د ښځو او هم د نرو آوازو ته هم بدلي ویل کېدای شي.
خني پښتانه لا لنډۍ ته هم بدله وایي.

(9)لوبه:

په لوبه کي ډېري اصطلاح ګاني موجودي دي په ځینو اصطلاح ګانو کي لوبه لکه د بدلو یو عام نوم دی. او داسي یوه خاصه نوعه نه لري بلکي په ټولو اشعارو یې اطلاق کېږي دا اصطلاح په کندهار او جنوبي کي نشته، بلکي دا د کوزي خوا د پښتنو اصطلاح ده، او په ځینو اصطلاح ګانو کي لوبه هم لکه د بګتو او د غزلو یو خاص نوم دی او د شعر په یوه خاصه نوعه ئې اطلاق کیږي .
بیا په دې کي هم دوه اصطلاح ګاني دي په یوه اصطلاح کي د لوبي او نیمکۍ هیڅ فرق نشته بلکي دواړه یو شی دی، او هغه نیمکۍ چي مخکي تېره شوه، دغي ته بعینه لوبه هم وایي، او په بله اصطلاح کي د نیمکۍ او دلوبي په منځ کي هم فرق شته هغه دا دی چي د نیمکو په منځ کي ټکۍ رالویږي، او د لوبي په منځ کي ټکۍ نه رالویږي بلکي علیحده د لنډو لنډو مصرو بندونه لري، سرئې د نیمکۍ په شان وي او په منځ کي ئې د ټکیو په غیر نور بندونه راوړلي شي او د هر بند آخره مصره ئې د مطلع سره په قافیه کي موافقه وي او د مطلع هغه لنډه مصره هم ورسره تکراریږي .
دلوبي نمونه داده:

د حکیم جاني خلک ډېر ډېر صفت کوي
توري سترګي خاري
حکمه ئې سیند ته کړه ګزاره
بیا یې پرې تیرې کړه انباره
چي راو نه وځي دوباره
تقدیر له ګوره چي
اوبو ، اوبو کړه سرسري
توري سترګي خماري

(10)سندري:

دا تسمیه یا دا نوم هم په پښتنو کي مشهور دی، او اکثر پښتانه ئې استعمالوي سندري هم لکه د بدلو یو عام نوم دی، او کمه یوه خاصه نوعه نه لري د سندرو او د بدلو فرق صرف دومره دی چي د بدلو اطلاق په یوه اعتبار سره د سندرو نه هم عام دی ځکه چي سندري یوازي د ښځو آوازونو او بدلو ته وایي، او بدلي د نارینه ؤ آوازنو ته هم وایي، او د ښځو هغې ته هم ، د سندرو اصطلاح یوازي په مهمندو او باجوړ کي وجود لري، او په بل محیط کي دا اصطلاح دومره مروجه نه ده، څنګه چي د کندهار خلک د ښځو آوازونو ته بدلي وایي او د نارینه ؤ آوازنو ته

www.granwatan.com

غزل وايي دا رنګ دا خلک د ښځو آوازونو ته سندري واي او د نارینهوْ هغې ته یا بدلي وايي او یا لوبي، د مهمندو په محاوره کي داسي ویلی شي چي ښځي سندګري وايي او داسي نشي ویلی چي فلاني ځایکښي سړي سندري وايي .

مشترک اقسام :

دا اقسام د عربي او پارسي او پښتو په منځ کي مشترک دي او د عربي او فارسي رنګ پرې پروت دی، لکه: مخمس، مسدس، مستزاد، یا داسي نور چي په پښتو کي ویل شویدي، دا نوع اشعار یا دا تسمیه په عامو پښتنو کي نشته، او نه مخمس او مسدس پېژني، بلکي دا نومونه د پښتو ځیني ادیبانو د بلي ژبي نه پښتو ته راګډ کړیدي:

(1)مربع:

مربع یو داسي شعر دی چي د وزن او آهنګ په لحاظ د غزل یا د رباعي په رنګ دی، مګر فرق ئې د قافیې او د یو مخصوص اسلوب په واسطه سره کېدای شي، هغه دادی چي مربع د اول څخه تر آخره پوري څلور څلور مصرع، یعني دوه دوه بیته ویلی شي او لومړی څلور واړه مسرۍ په یوه قافیه بناء کیږي، او وروسته به بیا دری مسرۍ متحده القافیه او څلرمه به ئې د اول بند په قافیه سره ویلی شي، دا سلسله به په دې ډول تر آخره پوري جاري وي، مګر د مربع د ویلو طریقه داده: چي کم وخت چي څلورمي مسرۍ ته را ورسیږي نو هغه اول بیت هم ورسره تکرار شي.

خوشحال خان خټک وايي:

1

دریغه بیا مي دوه په دوه ویلی رازوي
لا یو رازویلی نه د بل آغــــاز وی
ستا له لوري واړه ناز له مـا نیازوي
په مزه مزه خواږه ویل باز بــــازوي

2

همیشه په هغه خوي کښي چي دي خپل وْ
هغه خیال چي دي د زلفو د اور بـــل وْ
دا خسته خاطر مي هسي لکه تـــل وْ
فراغت ببغمه تا سره دم ســــازوي

3

چي به تا پیاله د میو راکــــــــوله
ستا د شونډو د بوسې سره مي چښــــله
زه مست وي ته هم مسته لایعقــــــله
می خوری دي په سر تور سر ګریواني وازوي

4

له همه واړه عالمه ئې ورتــــــړلی
ستا له لاسه زما دم باده خــــوړلی
صراحي راته خندا کړي شمـــع ژاړي
په جهان کي خو دا دوه ټوکه انبازوي

5

ښه آواز که ډېر دبربط د موسیقار دی

یا د جنګ د مغني یا د مزمار دی
د رباب د چاري تار یا دبل تار دی
مه وي دا ستاد جراو وښو آواز دی

6
د وصال په کـــامرانی مي دسترس وي
لـــــــــکه وه تر هغه مینه یو په لس وي
په نیکخوا باندي ښادي هوا هوس وي
په ډېر غم کـــي چهره زرده د غماز وي

7
چي یې ولیدی د یار په خط وخال کي
په هزار رنګه خوښي ئې په وصال کي
هومره غم ببلتانه کېښود په خوشحال کښي
مه بېلتون وي مه ئې دا سوز وګـــــــداز وی

(2)مخمس:
مخمس د وزن او د آهنګ په حیث د مربع سره هېڅ فرق نه لري، بلکي یو شی دي مګر صرف فرق ئې دومره دی چي مخمس د پنځو مصرو یعني د دوه نیمو بیتونو څخه شروع کیږي، دا رنګ د مخمس پنځه اولي مصرۍ هم په یو قافیه سره ویلي شي، او وروسته به بیا د هر بند څلور مصرۍ پخپل مینځ کښي په یوه قافیه سره راځي او پنځه مسره به ئې د اول بند په قافیه سره ویلی شي دا سلسله به تر آخره پوري چاري وي د مخمس نمونه داده، خوشحال خان خټک وایي:

و عاشق ته دوه قدمه بحر وبر دی
نه ئې ګرد په لمن پروت نه دامن تر دی
په فریاد ناريږ وهي په نارو سر دی
چي د عشق په ګرانه لار کښي ډېر خطر دی
هر قدم چي پکښي اخلې ډار د سر دی
عاشقان د ستا د خولې په جامي سپیني
قلندر دی نه لباس جامې رنګیني
اندرون مي واړه پرشه درست په میني
که سینه مي سوه چاک کړي وبه ویني
چي مي ستا له غمه ویني درست جګر دی
نتیجه ئې سوړ سوړ آه سپیني اوبه وي
آبله د ننه زړه لمبه ئې سره وي
مشقت مي هم په ځان هم مي په زړه وي
زه خبر نه یم له عشقه چي عشق څه وي
هومره اورم چي له حسنه ئې اثر دی
د بلبلو خوشحالي وي په ګلزار کي
د عاشق د زړه خوښي وي په دیدار کي
څو به عمګرتېروم په انتظار کی
صبر مه غواړه له ما دعشق په کار کي

جو دانه صبر په ما باندي لوی غر دی
اول مینه د یوسف و زلیخا وه
بیا د پسه د مجنون او د لیلی وه
د هغه پسه د وامق او د عذرا وه
عاشقي لا زه ته نه وْ چي پیدا وه
نه چي ما او تا ګډ کړی دا هنر دی
که پلو له مخه لیري محبوبا کا
بیدلان به پروانه په خپل لقا کا
تل له ما سره فتنې جنګ و غوغا کا
خو ځما طالع ښه نه دی یا جفا کا
ګنه کوم یو په وفا تر ما بهتر دی
یو زمان مي خالي مه او سه له خیاله
په خوله ګونګ او سه د عشق له قیل وقاله
په ناله دي که بتر شي تن تر ناله
د عشق غم له خلکو پټ لره خوشحاله
څه ئې پټ کړم چي عالم ځیني خبر دی

(3)رباعي:
دا رباعی د پښتو د مخصوص رباعي سره فرق لري، دلته د رباعي اطلاق پر دوو بیتو باندي کیږي، رباعي خامخا څلور مسری وي د رباعي د اول بیت مسری په قافیه کي د یوبل سره برابر وي او د دویم بیت دویمه مسری ئې بیا د اول بیت سره په قافیه کي شریکه وي د رباعي نمونه داده، خوشحال خان خټک وایي:

زه دي کباب کړم، خداي دي کباب کړه
غلیم خو نه یې څه خو حساب کړه
نه دي وفا شته ، نه دي جفا شته
ناکسه درومه خدای دي خراب کړه

یو چي ډېر خوري سوګندونه
بل چي ډېر کاندي پورونه
آشنایي ورسره مه کړه
د بې پت دي دا خویونه

ښکلې دلبره د څورلس کالو
خوله یې خوشرنګه حقه د لالو
راغله ژړ ولاړه زما زړګی ئې
یو ووړ په دواړو سترګو ملالو

(4)قطعه:
قطعه په وزن او آهنګ کي د رباعي په شان راځي، مګر فرق دومره دی، چي رباعي د دوو بیتونو څخه زیاته نه راځي او قطعه دوه بیته هم وي او د دوو بیتو څخه زیاته هم وي او بل فرق دادی چي د قطعې د اول بیت اوله مسره د دوهمی مسری سره په قافیه کي برابره وي د قطعې د دواړو

www.granwatan.com

بیتونو دویمي مسرۍ په قافیه کي سره موافقي راځي، قطعې ته قطعه ځکه وايي، چي دا د غزل یا قصیدې یو ټوټه ده، د قطعي نموني دادي خوشحال خان خټک وايي:

چا په وخت د ځکندن ووې مجنون ته
وخت آخر دی په زړه یاد ولره خدای
ده وې زړه مي د لیلی په یادو پور دی
پکښې نشته دی د نورو یادو ځای

اند ښننه که په غګره کېږدي
غر به هم لکه وښته کا
خوار سړی ملامت نه دی
که په غم کښې ځان اوبه کا

چي هاتیان ساتې پیدا که لویه خونه!
چي هاتیان پرې ننوزي هسي ور
کیدړ هر چرته خپل وخت ساعت بدل کا
لوی ځنګل بو یه زمري لره یا غر

(5)مسدس:

مسدس هغه شعر ته وایي چي هر بند ئې شپږ شپږ مسرۍ وي او د اول بند ټولي مسرۍ ئې په یوه قافیه ویلي شوي وي او بیا د هر بند شپږمه مسره د اول بند دقافیې سره موافقه وي، کله د مسدس اطلاق په هغه نظم هم کیدای شي چي څلور مسرۍ ئې په یوه قافیه وي او دوه مسرۍ ئې په بېله قافیه ویلي شوي وي د مسدس نمونه داده، خوشحال خان خټک وايي:

مه کړه رخ دي نه دی د غمزې په تېغ خونونه
خون د عاشقانو خون بها لري لکونه
ته چي رانښکاره شې په وربل ایښې ګلونه
نر ناحقه لافې د ښایست کا نوري جونه
ته چي په ګلرنګه جامو درسته شې ګلګونه
سرې لمبګې کړې بلې د حیران عاشق په خونه

خوله دي غونچه ګل ده تیار برې شګفتن ته
تور بانړو نېزې لري د زړونو و شفتن ته
مه پریږده زلفین په عذارو آشفتن ته
ورځ د عاشقانو نژدې کیږي و خفتن ته
ته چي پلو واخلې د جمال و تن ته
ولي هسي کار کړې چي بې اوره سیزي زړونه

ورځي دي محراب دي د عاشق ورته سجود دی
مخ دي سپین کاغذ دی دا خط ښکلی پرې ودود دی
خال دي چي د ورځو په پیوند باند نمود دی
واړه د آهونو په لوګیو تور کبود دی
درست دی سر ترپایه نندارہ سره وجود دی

www.granwatan.com

ونه د جائفلو واړه ګنج وړی ویغونه

ناز دی عاشق کش وْ، اوس دي خال باندي زياتی شه
رنګ دي ودانی کا خوي دي خير په وېراني شه
تا ګيسو پرېشان کړه درسته جهان په پريشاني شه
تا چي مخ ښکاره کړ، درست جهان په حيراني شه
خلک ځان ځاني شه د خپل ځان په آساني شه
څوک دی چي به اخلي د خوشحال خټک غمونه

(6)مثنوي:

مثنوی هم د شعر د انواعو يوه نوعه ده، او د شعر په انواعو کي دا نوعه ډېره عامه او آسانه ده، مثنوي هغه نظم ته وايي چي هر بيت ئې په جدا جدا قافيه ويلی شوی وي، او هر يو بيت ئې مقفي وي، د مثنوي بيتونه د قافيې په لحاظ د يو وبل سره هيڅ ربط نه لري بلکي هر يو متفاوت او په بېله بېله قافيه وي، د مثنوي تعداد څه معلومه اندازه نه لري، په هره اندازه لړ وي که ډېر د مثنوي اطلاق پر کيږي، د پښتو ځيني کيسې او حکايتونه، رومانونه اکثره په مثنوي کښي ليکل شويدي، د مثنوي يو بيت ته فرد يا بيت وايي د مثنوي نمونه داده.
خوشحال خان وايي:

د هر چا سره چي يو نفس قرين شوم
د هغه له خويه بويه په زړه شين شوم
زړه مي خوښ په هيچا نه شو په عالم کښي
له عالمه سره زيست کړم په ډېر غم کښي
خود سود له مخه څوک راسره يار شو
چي ئې خپل مقصود پوره شو نو ويزار شو
هر چي تا سره ياري کا نه ياران دي
همګي واړه لړم دي يا ماران دي
زامن واړه د زړه رنځ د خپل بابا دي
لوڼه ګل د زړه ژوري د ماما دي
که دي يار دی که دي خپښ دی که دی ورور دی
دخپل ځان دی د خپل سود دی د خپل کور دی
تش د خولې لباس مباس دی سره کيږي
د هر چا خاطر خپل سود وته پړ کيږي
د راحت په وخت سل لافي د ياری کا
د محنت ساعت چي راسي ويزاری کا

(7)قصيده:

قصيده هم د شعر يوه پراخه نوع ده، په قصيده کي اوږده اوږده مضامين ويلي شي د وزن او د آهنګ په حيث قصيده د غزل مرتبه لري او ټول قصيدې قافيه د اول بيت په مسرو بناء کيږي، قصيده په هره ژبه کښي عليحده اندازلري، په عربي کښي د لسو بيتو څخه په پورته ټولو ته قصيده ويلی شي او په پارسي کښي قصيده د پنځه ويشت بيتونو څخه کمه او د يو سلو اويا او نه زياته نه وي او په پښتو کي د شپاړس او لس بيتونو څخه کمه او د يو سلو اويا وْ نه زياته نه وي، خوشحال خان په خپل دېوان کي قصيدو ته لويه حصه ورکړې ده او په پښتو کي ئې دا نوعه ډېره پراخه کړېده، د قصيدې نمونه داده، خوشحال خان وايي:

قصيده

www.granwatan.com

(8)ترجیع بند:

ترجیع بند داسي اشعارو ته وايي، چي د غزل په طور پنځه یا اووه بیته وویل شي، او وروسته بیا شپږم یا اووم یا لسم بیت په بله قافیه راوړلی شي چي د اولو بیتونو نه په معنی کي هم مختلف وي، او په قافیه کي هم، او بیا په دې ډول دهرو پنځو یا اوو یا نهو بیتونو څخه وروسته هم دغه بیت تکرار شي په ترجیع بند کي هر یو بند اکثره طاق راځي یعني یا پنځه او یا اوه، یا نهه، بیته وي، مگر سره ددې هم ددې پوره تخصیص نشته، کله د ترجیع بند بندونه جفت هم وي لکه چي په دې مثال کښي معلومیږي. د ترجیع بند بندونه غالباً د پنځو او لسو بیتو په مینځ کي وي اگر چي د خوشحال خان په دېوان کي تر نولسو بیتونو پوري هم یو یو بند راغلی دی:

ترجیع بند ستا دلوري که هزار جور وجفا وي
له عاشقه به په سل رنگه وفا وي
په عاشق باندي معشوقه عنایت کا
ستا مدام په عاشق باندي عنا وي
ښه ما ومنل چي ته بې حد زېبا یې
په جهان به کم څوک تا غوندي زېبا وي

ولي خدای چي ښه جمال وچاته ورکا
نه په دا چي دی بې مهره کبریا وي
که قضا په ما زړه سوی کا هم به ومرم
که یو څو ورځي جنگ او فتني دا وي
که تل زما سره غوغا جنگ و جفا کړې
ستا د در په خاورو پروت بې قدره ښه یم
په بل لوري که په تخت کښېنم ښه نه یم

2
زه چي تل ژړا زاري کوم وتاته
ته هم کله کله غټ وگوره ماته
دا همه واړه زما د بخت اثر دی
گنه تا کله ترخه ویل وچا ته
چي په حسن و جمال تر نورو زیات وي
په هغه باندي د زړه مینه وي زیاته
که جفا کړې که ستم کړې که عتاب کړې
هر څه ستا پر ما خواږه دي تر نباته
زه چي ومرم څه به بل سره جفا کړې
جگي جگي لا ژوندی یم ستا جفا ته
ستا په کوی کي لکه پروت یم پروت به اوسم
عهد قول زما هم دا دی تر مماته
ستا د در په خاورو پروت بې قدره ښه یم
په بل لوري که په تخت کښېنم ښه نه یم

3
د رقیب په ویل مه وژنه ما یاره
د یاری حق په تا گنم بې شماره

که مي وژني بل ګناه په ما ثابت کړه
چي را ښه د رقيب زړه نه شي يکباره
که زه ستا له لاسه ومرم بختور يم
خو وينا ده د رقيب په ما د شواره
ستا د مخ محبت هسي په ما ډېر دی
لکه مينه د بلبل په ګل بسياره
تل جفا د ښايسته وْ سره مل وي
په جهان کښې هيڅ ګل نه وي بېله خاره
که ته هرڅه جفا کار او دل آزار يې
زه "خوشحال" به دې لاړ نه شم له دلباره
ستا د در په خاورو پروت بېقدره ښه يم
په بل لوري که په تخت کښېنم ښه نه يم
(9)ترکيب بند:
ترکيب بند هم د ترجيع بند غوندې قاعده لري چي پس د هر يو بند نه يو يو بيت د فصل په تور راوړلی شي، مګر فرق صرف دومره دی چي په ترجيع بند کي هم هغه يو بيت فاصل واقع کيږي چي د معنی او قافيې په لحاظ پکښې څه تغير نه وي او په ترکيب بند کي بېل بېل بيت فاصل واقع کيږي چي هم په معني کي د يو بل نه جدا وي او هم په قافيه کي د ترکيب بند نمونه داده، خوشحال خان خټک وايي:

دل آرامه که دما د درد دوا کا
سکه اول دی د مهر دوا راکا
د دلدارو هوادار له در او دوکه
دما دم له اه سرد سره واوا کا
د وصال سودا سودا د سر ومال ده
هر ګدا کله دا سود او دا سودا کا
د آدم آل اولاد سره کل مکر
که د دور رسم هم داوْ اوس هم دا کا
دروه دروه ګله مه کوه له درده
کله کله درد هم مراد اداء کا
د ملوکو مهر وګوره له اصله
کله دوی د مردمراد ورکړه له وصله (10(
2
تا چي کړې له هر چا سره ياري ده
ښکاره کړې دي له ياره طراري ده
ته چي ځان ګڼې دلداره اې دلداره
کله چا له تا ليدلې دلداري ده
ستا د قهر طاقت هيڅ را سره نشه
راشه قهر له زړه لېرې که زاري ده
ترکيب بند

دا چي کله عاشق خاندي کله ژاړي
دا ئې تللې له خاطره قراري ده

که سر ښند نه ګرانه تر هر څه ده
چې له یاره سر ساته شي اغیاري ده
ته چې سر ساتې له یاره اغیاري کړې
شیرین ځان تر آشنا ځار کړه که یاري کړې
3
زه زائر یم ځانه ستانه تل تر تله (11 (
تر تا ځار شم ځانه ډېر ښه ئې تر بله
چې د غم په ګزه دې زه زهیر شهید کړم
تل تل خانده ! تل تل خانده ! ته قاتله!
چې تل تل په قهقه خاندې زهیر ېږم
چې ئې ترخه تو یوې دخوږو تله
یو په شله ښایسته تر جونو خانه
تا به ستایم تابه ستایم یو په شله
ته جانان تر وتازه تر نسترن یې
زه زهیر خسته جلیا یم تر بلبله
تر بلبلې جلیا زه زهیر خسته یم
چې بلبله په غوغا زه فم بسته یم

(10)مستزاد:

مستزاد هم د اشعارو یو نوعه ده مستزاد هغه شعر ته وایي، چې یوه مصرع ئې اوږده وي او بله یې لنډه وي، د مستزاد هر یو دغه لنډه مصرع په آخر کښې لري، لکه دا چې ورباندې زیاته کړې شوي او مستزاد هم ورته په دې نسبت وایي. د مستزاد اول بیت چې په هره قافیه وویلی شو هغه نو داسې دی لکه دغزل یا د چاربیتي سر، چې د هر بیت نه وروسته دویم بیت، به هم په دغه قافیه سره تکراریږي د مستزاد نمونه داده:
موږ پښتانه یو ، د غیرت په ځای کې سر ورکوو هم مال و زر ورکو
همدا رنګه نور بیتونه.

(11)مسبع:

مسبع یو داسې شعر دی چې هر یو بند ئګې اوه مسرۍ وي، د مسبع اول بند یعني اوه اوه مسرۍ په یوه قافیه سره ویلی شي او ټولې مسرۍ به په قافیه کې یو تر بله برابرې وي. د مسبع قافیه په اول بند شروع کیږي، اول بند چې په کمه قافیه شروع شو نو د مسبع قافیه به هم هاغه وي او د هر بند په آخر یعني په اومه مسره کې به هم دغه قافیه تکراریږي.

(12)مثمن:

مثمن هم د مسبع په طرز یو شعر دی چې په قافیه او لهجه او وزن کې د مخمس خیلو سره ما به الافتراق نه لري. په کم وزن او آهنګ چې مسبع او مسدس او مخمس راتلی شي په هغه وزن او آهنګ مثمن هم راتلی شي، صرف فرق دومره دی چې د مسبع بندونه اوه اوه مسرۍ او د مثمن بندونه اته اته مسرۍ وي.

(13)معشر:

دا نوعه هم د مثمن او مسبع په شان یوه نوعه ده، د وزن او آهنګ په لحاظ ددې دواړو سره څه فرق نه لري، په کم وزن چې مثمن او مسبع راځي په هغه وزن معشر هم راتلی شي د معشر هر بند لس لس مسرۍ وي. د معشر قافیه په لسو مسرو بناء کیږي، د معشر نمونه د خوشحال خان له دېوانه داده:
جلوګر ئې خط وخال وي خوښ خرم د یار په حال وي

www.granwatan.com

لمن ليکونه

.1المعجم فی معائير اشعار العحم 20 مخ
.2علم الادب يسوعي لومړی جز 360 مخ
.3علم الادب يسوعي لومړی جز 360 مخ
.4د خليل وفات په 174 هـ (791 م) کي واقع شويدی
.5علم الادب ا. ج. 360 مخ
.6المعجم فی معائير اشعار العجم 23،24 مخ
.7المعجم فی معائير اشعار العجم 35 مخ
.8د دې قسمت مهمه برخه صديق الله رښتين له مقالو څخه د کابل د 1318 کال په کالنۍ کښي نشر شوې اقتباس شوې ده. "بېنوا"
.9د ژوند مجله ، منطبعه دهلي
.10په دغه بند کي غير منقوط صنعت هم شته
.11په دې بند کي هم يو لفظي صنعت راغلی، يعني يو توری ټکي لري او يو نه .

د ليکني اصول

د ليکني لنډ تاريخ:
د زړه د راز د ښکاره کولو د پاره خبري پيدا شوې، مګر د انسانانو د يو بل د ارتباط په اثر يوازي خبري کافي نه وې، ځکه چي دوو انسانانو که يو د بل په غياب کي خپل ارتباط سره ساتلای او غوښتای ئې چي يو بل ته د زړه راز ښکاره کړي، کومه وسيله په منځ کي نه وه، نو له دې وخت څخه ليکني ته ضرورت پېښ شو نو وار دواره يې د هرشي شکل سره له ځينو مخصوصو علامو ليکه يعني د انسان له شکله به ئې د انسان مفهوم اخيست او د غره له شکله به ئې د غره مفهوم. همداسي نور شکلونه ، مثلاً مصريانو د کور د پاره داسي يو مربع شکل ليکه:

مګر په دې صورت انسانان له ډېرو مشکلاتو سره مخامخ شول ځکه چي د هر فعل د پاره ئې بايد جلا جلا شکل ټاکلی وای، نو په دې نسبت ئې د خپلو آوازو د پاره اشکال وټاکل چي اوس ئې موږ توري بولو ، او مقطعه و حروف ئې جوړ کړه او د هر مطلب د پاره به ئې يو حرف وضع کاوه . (1)
د خط لومړني مخترعين فنيقان دي چي ورو ورو بيا نورو معاصرينو هم اقتباس او زده کړه (2) چي له هغو څخه پخواني يونانيان او آثوريان بيا د يوناني له اقتباسه يعني له پخوانۍ لاتيني څخه د فرنګ او اروپا خطونه تشکيل شوه، او آثوري حروفو څخه بيا د مشرق ټول ليکونه لکه د عرب، تيونس، مصر، مراکو، سودان، عراق پارس، افغانستان او نور پيدا شوه (3) وروسته ئې د ډېر زيار په نتيجه کي تکميل و موند او پای يې دغه چي وينو ئې.

املاء:

املاء په لغت کي مهلت ورکولو، ځنډولو، او ډکولو ته وايي او په اصطلاح کي دې ته وايي چي يو سړی يو ليک بل ته وايي او هغه ئې ليکي او کله پر هغه ليک هم اطلاقيږي چي يو سړی يو څه وايي او بل هغه ويل ليکي. (4)

د املاء په زده کړه کي د دې شيانو مراعت ضروری دی:
(1)د کلمو صحيح تلفظ:
ليکونکي ته بايد د کلمې صحيح تلفظ معلوم وي، چي د ليکني پر وخت غلط نه شي، ځکه چي په هره ژبه کي لږ يا ډېر ليکل او د عامو خلکو تلفظ توپير لري خصوصاً په اروپايي ژبو کي مثلاً: په پارسي کي
)آب ته "او" خواب ته "خو") وايي، او د "من چه ميدانم" پر ځای "مچم" وايي يا په پښتنو کي د "نه يم خبر" پر ځای "نيخه" استعمالوي يا نور داسي.
نو که ليکونکي ته د لغت صحيح تلفظ ښکاره وي او څه چي وايي يا ئې اروي هغه وليکي دا کومه املائي غلطي او اشتباه ځيني ببله شي،

www.granwatan.com

ځکه چي په ليک کي د ګرامري اصولو مراعات لازم دی.

(2)د کلمو نښلول:

د کلمو په نښلولو کي بايد ډېر دقت وشي، داسي نه چي يوه بشپړه کلمه د يوې بلي بشپړي کلمې سره ونښلول شي دا غلطي علاوه پر دې چي د املاء له اصولو مخالفه ده اکثراً د کلمې معنا هم اړوي مثلاً: "نه وي" چي د "نباشد" معنی لري کله يو ځای وليکل شي "نوی" د "نو" په معنی ورکوي يا مثلاً يوه بشپړه کلمه له بلي سره ونښلول شي لکه "ټولو ګړی" ځکه چي ټول ځانته کلمه او "وګړي" ځانته کلمه ده مګر ټوليمشر چي د ټول او مشر څخه يوه کلمه ده ترکيب شوېده بايد يو ځای وليکل شي دا ځکه چي دلته ئې دريم مفهوم پيدا کړيدی(5) يا داسي نور مثالونه.

(3)د پښتو مخصوص توري:

د پښتو د مخصوصو تورو د اشکالو ځای پېژندل او د هغو مراعات کول دي، اکثر ليکونکي د "ځ" او "څ" فرق نه کوي همدارنګه د "ږ" او "ژ" فرق ته ملتفت نه دي کله لا د "ز" او "ځ" پر بېلوالي نه قائليږي مګر دا فرقونه خورا ضروري دي که ونه شي معنا غلطيږي مثلاً د پښتو د مخصوصو تورو په ليکلو کي داسي اشتباهات پيښيږي:

ږ:

دا توری دوه تلفظه لري بلکي کله کله پر درو لهجو ويل کيږي "ږ" چي يو رقم د "ژ" ډبل آواز دی چي دا تر غزني پورته خوا لهجه ده، بل "ګي" چي د کابل کښته خوا لهجه ده او دريمه لهجه د "ګ" او "ږ" ترمنځ لهجه ده چي دلوګر شاوخوا ته ده. نو ليکونکي بايد پخپل ليک کي د دې توري ځای وپېژني او هغه د پارسي په "ګ" ونه ليکي که نه وي معنی ئې تغير مومي مثلاً: "لږېدل" د "کم شدن" په معنی او "لګېدل" د "چسپيدن" يا د "ګرفتن" په معنی راځي بايد سره بېل وي، په تلفظ کي څه فرق نه کوي په هره لهجه چي وي مګګګر په ليکلو بايد يو شکل وي.

همدارنګه ځيني زلمي ليکوال د "ږ" او "ژ" فرق نه کوي د "ږېري" پر ځای "ژيره" ليکي د "کوږ" په عوض "کوژ" ليکي چي دا هم لويه غلطي ده.

ښ:

دا توری هم تقريباً درې تلفظه لري چي يو "ښ" بل "خ" او بل د دې دوو تورو ترمنځ يوه لهجه ده.

په دې توري کي هم اکثر ليکونکي اشتباه کوي څوک د "ادم" پر ځای چي عربي کلمه ده "ښادم" ليکي او څوک بيا د "ښندل" په عوض چي د نثار کردن په معنی دی "خندل" چي د خنديدن په معنی دی ليکي. مثلاً: خندل او ښندل، ښور او خور، پوښ او پوخ، پښه او پخه او داسي نور. څوک لا دا توری په شين ليکي او تلفظ کوي مګر دا هم غلط دی مثلاً: خندل ، ښندل ، شندل. درې سره جلا جلا معناوي لري همدارنګه: ښور ، خور ، شور بېل بېل دي. نو ځکه پر ليکونکي د دې توري د ځای پېژندل او پر خپل ځای استعمالول لازم دي.

ځ:

چي تر "ز" لږ شانته دروند ويل کيږي د دې توري بايد له "ز" څخه فرق وشي بعضي ليکونکي ئې نه کوي. مثلاً: "زما" او "ځما" دواړه په "ځ" ليکي او دا ئې خيال دی چي هر ځای "ز" وي هغه "ځ" ليکل کيږي ، مګګر دا عقيده غلطه ده، "ز" خپل ځای لري او "ځ" خپل ځای. مثلاً: "زه" د من په معنی "ځه" امر دی يعني "برو" يا ځر او زر يا ځوړ او زوړ يا نور...

څ:

دا توری هم اکثر زلمي ليکونکي له "س" سره ګډوي او عقيده لري چي "س" او "څ" فرق نه لري، مګر اشتباه کوي هم په تلفظ او هم په استعمال کي فرق لري مثلاً "څوک" او "سوک" په يوه معنا نه دی همدارنګه "څا" او "سا" "څر" او "سر" او "اوڅار" او "اوسار" يوه معنا نه لري يا نور ...

www.granwatan.com

ډ:
دا توری هم چي دانګليسي (D) اواز لري اکثراً د "دال" سره مشتبه کيږي او ځيني زلمي ليکونکي چي هر ځای "دال" ووينې "ډ" ئې ليکي مثلاً: په ډېرو ځايو يا اخبارو کي وينم چي "ځرګند" ځرګنډ ليکي او دا غلط دی. په پښتو کي "د" هم شته او "ډ" هم، او خپل خپل ځايونه لري مثلاً: "رډ" او "رد" "ډم" او "دم" ډډ او دد، ډډه
او دده ډېر فرق سره لري.

ړ:
ددې توري ځای هم بايد د "ر" څخه جلا وپېژانده شي هم په تلفظ او هم په معنی کي فرق لري مثلاً: موړ او مور، چاړه او چاره، پړ او پر، خوړ او خور، يا نور داسي...

ټ:
دا توری هم چي د انګليسي (T) آواز لري له "ت" څخه هم معناً او هم لفظاً جلا دی او دواړه په پښتو کي شته مثلاً: پټ او پت، سټ او ست، کت او کټ، ټول او تول يا نور داسي...

ڼ:
د پښتو دا نون هم د مشترک او عمومي نون څخه فرق لري او په غُنه ويل کيږي او داسي آواز لري لکه: "ړ" او "ن" چي سره يو ځای اداء شي ددې توری يو خصوصيت دادی چي هيڅکله د کلمې په سر کي نه راځي، او د نون سره هم معناً او لفظاً فرق لري مثلاً: باڼه او بانه، کاڼه او کانه، چڼه او چنه او نور...

(4)د" ی" د اقسامو پېژندل:
په پښتو کي د "ی" ليکل دا شکلونه لري:
الف: معروفه" ی"
لکه خپلوی، ورور ګلوی، دا "ی" بې له کومي نښې ليکله کيږي.
ب: مجهوله" ې"
ددې توری شکل لومړی چپه "يا" وه چي اوږده لمن ئې درلوده مګګر څنګه چي دا شکل که د کلمې په منځ کي راشي اشکالات پېښوي، نو "ې" يعني معروفه يا ته دوه ټکي سرپر سر ورکړه شوه چي په منځ او آخر کي يو شان وي او دا توری اوږد او کشاله وايه کيږي لکه :نارې، غلبلې، مېلمه، مېرمنه يا نور...
په ليکلو کي د معروفي او مجهولي "يا" فرق په کار دی که نه وي معناً غلطيږي مثلاً: خاندي (معروفه ی) خاندې (مجهوله ې (معناً فرق لري، يو غائب او بل مخاطب فعل دی، يا لکه: مستی او مستې، مينه او مېنه..

ج: تانيثي "ۍ"
دا "ۍ" په آخر کي يوه کوچنۍ "لکۍ" لري چي د نورو ياګانو سره ئې فرق وشي لکه: چوکۍ، خولۍ، ډوډۍ، نجلۍ او نور...

د : ثقيله " ئ: "
ثقيله (ئ) هم د تانيثي يا په شان ثقيله اداء کيږي مګر په ليکلو کي ئې شکل فرق کوي يعني په آخر يا پر سر همزه لري مثلاً: راغلئ ، ځئ، چي دا اکثراً د جمع مخاطب په آخر کي راځي.

_ (5)د تنقيط د علامو پېژندل:
د تنقيط اصول ددې دپاره دي چي د ځينو اشارو د راوړلو په واسطه د کلمو يا جملو خصوصي روابط يا جلاوالي ځرګند شي، دا اشارې عموماً

www.granwatan.com

يوولس دي:

_ (1)ويرګول:
يا چپه واو) ، (چي يوه لنډه او مختصره وقفه رابښيي، دې ته فاصله او سکته هم وايي، او ددې علامې د استعمال ځايونه دادي:
الف: د يوې جملې د مشابهو قسمتو دجلاوالي دپاره يعني اسمونه، فعلونه، صفتونه، او نور لکه دا چي: "راغلل، ولاړل، هيڅ ئې ونه کړل" (6.)
ب: تر هغو کلماتو وروسته چي د التفات په صورت راغلي وي يعني بل ځانته ملتفت کوي مثلاً: "زما ورونو، يو له بله مه بېلېږئ ! " (7)
ج: د عاطفه واو په عوض مثلاً: "زه، ته، دی او هغه ټول پښتانه يو " مګر دلته دا نکته بايد ذکر شي چي د وروستنی عاطفې پر ځای بايد پخپله عاطفي توری "او " راوړه شي.

تبصره:
په اروپايي ژبو کي ويرګول د راسته (و) شکل لري مګر په شرقي
ژبو کي ددې دپاره چي التباس پېښ نه شي (،) راوړه کيږي.

(2)کامه) : ، (
دا علامه يوه منځنۍ وقفه ښيي چي د يوې جملې د شبيهو برخو د جلاوالي دپاره راځي خصوصاً هغه جملې چي دمخه د ويرګول په واسطه ويشلي شوي وي مثلاً: "ښه وکه، د خلکو به کست درکيږي ، تر هغه لا ډېر ښه وکه ، هغوی به هم ستا طرفداران شي"

(3)دوه ټکي: (:)
دا د شرح او بيانيي علامه ده او په دې ځايو کي راځي:
الف: تر جملې وروسته چي شرح ئې وروسته راځي لکه: احمد درې ورونه لري: محمود، مسعود، او مقصود.
ب: د هغي جملې تر يوې برخي وروسته چي د بل چا له قوله اخيسته شوي وي (8) مثلاً: لا هيڅوک نه شي ويلای چي: زه بالکل خوشبخته يم".
ج: تر هغي جملې وروسته چي دمخي جملې تشريح وي مثال: "پرېږدئ ، ناپوهان چي هرڅه وايي ودې وايي: پوهنه خپل قيمت نه بايلي ! " (9)
د: د مخه يا وروسته تر يوه نمبر لرونکي بيان راځي، نوکه دا تعدادي بيان جمله شروع کړي او که ئې ختم. مثلاً: "د انسان د ژوند تاريخ په درو کلمو کي خلاصه کيږي: زېږېدل، زحمت ليدل، مړل" يا په معکوس صورت: "زېږېدل، زحمت ليدل او مړل: په همدې درو جملو کي د انسان د ژوند تاريخ خلاصه کيږي."

(4)استفهاميه: (؟)
دا علامه د پوښتني په پای کي راځي يعني د هغي جملې چي پوښتنه افاده کوي مثال: څه کوي؟ ولي ولاړ يې؟ څه وايي ؟.

(5)ټکی: (.)
دا علامه يوه لويه وقفه رابښيي او تر يوې داسي جملې وروسته راځي چي کاملاً تمامه شوې وي مثلاً: "د وظيفې سره عشق د هغې سترړيا او زحمت سپکوي" .
(6)ندائيه: (!)
دا علامه د هري ندا په پای کي راځي او هم د هغو جملو په پای کي راځي چي مسرت، تعجب، تحسين، درد ، دهشت او نور افاده کوي، مثالونه: "آ زلميه !" يا دا "اوه !" "آفرين ! " "ډېر ښه ! ځومره ښکلی دی !" يا نور...

(7)دوه قوسه: ( )
دا علامه معترضه هم بولي او د جملې له منځه د يوې يا څو کلمو د جلاوالي دپاره راځي چي دا کلمې د جملې د حقيقي معنا سره لزوم ونه لري. او ددې دپاره په جمله کي داخلي شوي وي چي کاملاً يو فرعي فکر په ياد کړي مثال: "په دې ورځو کښې لويه تبه (چي دا ئې پښتو نوم دی) د خوارانو په پېځه ده."

(8)مميزه يا دوه غبرګ قوسونه: " "
ددې علامې په منځ کې د بل چا اقتباس شوی قول راځي او کله
کله هم د هرې اقتباس شوی ليکې په سر او پای کې راځي، مثلاً: ناپليون ويلي وه: "محال د لېونو د قاموس لغت دی."

(9)درې ټکي: (...)
دې ته د انصراف علامه هم وايي او د يو موضوع په پرېکړه او يا ناتمام والي دلالت کوي يعنې ددې ټکو راوړل پر دې دلالت کوي چې ددوی پر ځای د ليک يوه لړ برخه پاته ده لکه: "ده چې ستاسي په باب کښې ... خير دا به سبا درته ووايم".

(10)خط کښ يا رابطه: (_)
دا علامه په څو ځايو کې استعمالېږي:
الف: په هغه ځای کې چې يوې کلمې ته د بلې کلمې سره ربط ورکوي (10) لکه: هغه _ دغه ټول يو دي. يا شپږ_ اوه تنه راغله.
ب: د يوې کلمې څه توری چې په يوه ليکه کې او څه توري په بله ليکه کې راشي نو دا علامه د لومړۍ ليکې په پای کې يا ددوهمې ليکې په سر کې راځي (11) مګر دا په اروپايي ليکنو کې راځي په شرقي ليکنو کې د يوې کلمګې توري سره وېشل عيب دي.
ج: د هغو جملو په سرکې چې د محاورې په توګه وي يعنې سوال او ځواب وي نو په دې صورت د "ده وويل" ځای نيسي. مګر شکل ئې لږ اوږدېږي او په دې وخت کې نو فارقه علامه هم ورته وايي.

(11)تفريقيه: [ ]
کوم وخت چې د معترضه جملې په منځ کې بله معترضه جمله يا کلمه راوړه شي هغه ددې علامې په مينځ کې ليکل کېږي مثال:
"خوشحال خان خټک (خدای [ج] دې وبخښي) د پښتو پلار و".

انشاء يا ليکنه:

انشاء د عربو په لغت کې ايجاد او نوی شي او اختراع ته وايي
(12)مګر په ادبي اصطلاح هغه ليک او بيان دی چې له خپله فکره وليکل شي يا په بل عبارت هغه علم دی چې هر ليکونکی د هغه په مرسته کولای شي چې خپل افکار په ښه صورت د الفاظو په واسطه ښکاره کړي او له انشاء څخه اساسي غرض د نوي فکر او نوي مضمون پيدا کول او په ښو الفاظو کې مجسم کول دي.

د ليکنې شرطونه او محاسن:
په ليکنه کې بايد ليکونکی د لاندې شرطو مراعات وکړي:

(1)تر ليکلو د مخه بايد فکر وشي:
چې تاسي غواړئ څه وليکئ؟ څه مقصد او غايه لرئ؟

(2)چې مقصد مو وټاکه:
اوس نو کولای شئ خپل ليک لکه وينا پر درو برخو ووېشئ: مقدمه يا مدخل، بيان يا د مطلب افاده او خاتمه يا نتيجه.

(3)صاف او واضح ليکئ:
په ليکلو کې تر هر څه دمخه صاف او واضح ليکل ډېر اهميت لري او دې ته اصطلاحاً "وضاحت" وايي او وضاحت دادی چې په ليک کې هيڅ ابهام، التباس او خفا نه وي او لوستونکي بې له کوم اشکاله په پوه شي او دې مقصد ته رسېدل ډېر ګران کار نه دی :
لومړی: داسي مفرد کلمات وټاکئ چې د خپلې معنا په دلالت کې ډېر روښانه وي.
دوهم: دا چې په يوه جمله کې ډېر آدات او روابط او عوامل رانه وړه شي د ضميرونو تعدد او تشتت پکښي نه وي. معترضې جملې ډېرې نه

شي.

(4)په لیک کې باید صراحت وي:

او صراحت خو د مخه د رته تېر شو چي په کلام کي د تالیف او ترکیب ضعف نه وي، د صریح او واضع تر منځ دا فرق دی چي هر صریح واضح وي مګر هر واضح صریح نه وي. لکه د عوامو کلام.

(5)حتی الامکان د الفاظو له تسلسل او تکرار څخه ځان ژغورئ:

له حاجته زیاتي کلمې په لیک کې مه راوړئ، د کلماتو په تقدیم او تاخیر کي دقت کوئ، دې ته اصطلاحاً "ضبط" وایي.

(6)طبیعي اوسئ:

په لیکلو کي مو څو توان وي، د طبیعت مراعات کوئ، یعني حتی الامکان څه چي وایاست هغه لیکئ، ځکه چي تکلفي تعبیرات او ډېر لوړ اصطلاحات راوړل چي هغه هم ستاسي له مقصده سره په تکلف برابر شوی وي ډېر بد او مضحک ښکاري.

(7)وحشي او نامانوسی کلمې مه راوړئ:

نرم او پاسته کلمات چي په ژبه درانه نه وي استعمالوئ. ابو الفتح

بستي پخپل یوه شعر کي وایي:

"خپل کلام خپلي خوښې ته پرېږدی، زړه ئې چي هره معنی او الفاظ خوښوي، پر خپل بیان هیڅکله زور او جبر او اکراه مه کوئ، ځکه چي د بیان په دین او آئین کي اکراه نشته(13) "دې ته اصطلاحاً "سهولت" وایي.

(8)په لیک کي باید د کلماتو انسجام وي:

انسجام په لغت کي د اوبو جریان ته وایي او اصطلاحاً هغه کلام منسجم باله کیږي چي تعقید پکښې نه وي.

(9)د لیک معاني باید التساق ولري:

التساق د معانیو ټینګ اتصال او ارتباط دی چي بې ربطه معنی را نه وړه شي.

(10)لیک باید جزالت ولري:

جزالت دا دی چي د سپکو او رکیکو معناوْ او الفاظو څخه قلم او ژبه وساتل شي، شریفي معناوي په وړو الفاظو کي راوړه شي، یعني هر کله باید د قلم عفت وساتل شي. مثلاً : نغرل او خوړل یوه معنی لري مګګر د یوه بده او د بل ښه ده.

(11)جملې باید لنډي لنډي وي:

مبتداء او خبر ډېر سره لیري نه وي.

(12)د هر مقصد د پاره باید خپله خاصه کلمه استعمال شي:

او همېشه د مرادف او نورو کلمو له منځه همدغه خاصه کلمه انتخاب شي.

(13)لیک مه اوږدوئ:

لیک دومره مه اوږدوئ چي ویونکی ستړی شي.

(14)ډېر مختصر هم مه لیکئ:

دومره مختصر هم مه لیکئ چي مقصد فوت شي.

(15)څنګه کلمې راوړئ:

په لیک کي باید هغه کلمې راوړئ چي د هغو په معنا ښه پوهېږئ.

www.granwatan.com

(16)پښتو کلمې استعمال کړئ:
تر څو چې مو په وسه وي پښتو کلمې استعمالوئ، دا د هغې خبرې مانع نه ده چې وحشي او نا مانوسي کلمې مه راوړئ.

(17)په علمي او فني ليکنو کې:
د هر علم او فن اصطلاحات پر خپل خپل ځای راوړئ.

(18)په ضميرونو کې دقت:
په هر ځای کې د "زه او ته" پر ځای "موږ" او "تاسي" مه راوړئ بلکې د ځايو په ټاکلو کې ئې دقت وکړئ.
(19)خارجي کلمات:
که په پښتو کې استعمالوئ د پښتو د قوانينو تابع ئې بولي.
(20)د ګرامري قواعدو مراعات کوئ.
(21)جملې بايد بې ارتباطه نه وي.

د ليکني مواد:

ليکنه دوه مواد لري يعني ليکنه له دوو شيانو څخه پيدا کيږي: الفاظ_افکار. دالفاظو بحث خو څه نه څه په املاء کې درته وويل شو، دلته به د افکارو په شاوخوا کې لنډه څېړنه وکو، دا قسمت د ليکنې د فن اساس دی نو ليکونکي ته تر ليکلو دمخه فکري مواد پکار دي او فکري مواد له څو لارو لاس ته راوړل کېدای شي:

(1)د شخص د استعداد او سرمايې د لارې څخه چې دې ته انشاء يا ابتکاري انشاء وايي.
(2)د بل چا افکار اخيستل او دا هم څو لارې لري :
اول: دا چې په عاريه وغوښتل شي چې دې ته اقتباس وايي.
دوهم: دا چې دخپلې ليکنې د دليل او شاهدی دپاره راوړه شي دې ته فضل او استشهاد وايي.
دريم: د بل چا شی په ځان پورې تړل چې دې ته غلا او سرقه وايي، دا هم فرق لري يوه دا سې غلاوې چې بې له کوم تغيره د بل افکار حتی الفاظ واخيستل شي. دا د سپيني ورځې غلا بولي او مرتکب ئې سپين سترګې غل دی. او بله دا سې غلا چې شکل ته ئې لږ تغير ورکړی دی دوهم قسم غلا ته تقلب او غولونه وايي، نو په دې ترتيب مېړه او خوشبخت هغه ليکونکی دی چې له خپلو افکارو څخه کار واخلي او څه چې زړه ورته وايي هغه وليکي، په دې ځای کې مې د" سيد نې "انګليسي شاعر يو شعر را ياد شو چې هلته دبل د افکارو د نه پېروی کول توصيه کوي دی غواړي خپل رښتينی عشق د غزل په صورت خپلې محبوبې ته وړاندې کړي چې په دې واسطه هغه دخپل زړه په حال خبره کړې او پر ده باندې مهربانه شي. نو په ښکلو ښکلو الفاظو پسې ګرځي په آخر کې وايي: "ټول هغه بديعي صنعتونه چې ذوق خوښول ما مطالعه کړل، ديوه او بل کتابونه مې وپلټل چې ګوندې ښکلي کلمات او تعبيرات پکښې پيدا کړم. کلمات په ډېر زحمت پيدا کېدل او هره کلمه د ذوق، لطف او انتخاب ته اړه وه، بديعي صنعت چې د فطرت اولاد و، په مطالعه او دقت کې لاس ته رانه غی، د نورو بحرونه او اوزان او د موسيقی نوټونه راته پردي او نا آشنا ايسېدل، قلم مې په غاښ کړ او شونډې مې وچيچلې، په دې وخت کې ذوق چيغه وکړه چې: اې لېونيه !د نورو پېروي پرېږده !خپل زړه ته وګوره څه چې زړه درته وايي هغه وليکه !(14) که تل د نورو د افکارو پېروي وشي قوي استعدادونه هم له منځه ځي او بل دا چې د نورو د افکارو نقل ته انشاء نه شو ويلای ځکه چې دانشاګ په تعريف کې موږ ويلي وه، چې انشاء نوی فکر او نوی مضمون راوړلو ته وايي، نو ځکه ليکونکی بايد له خپلو مغزو او افکارو څګخه مرسته وغواړي او دهغو په مرسته څه وليکي.
ځيني زلمي ليکوال دا فکر کوي چې زه له ځانه فکر نه شم کولای ځکه نو د نورو افکار بايد واخلم مګر دا اشتباه ده، هر انسان د فکر کولو استعداد لري، په مشق او تمرين او مطالعه سره کولای شي خپل فکر وروزي او ورو ورو لوړ شي او دا "چې څوک او څوک وائي د پخوانيو په شان فکر نه شو کولاي "دا هم کوم اساس نه لري، فرض کړو چې حقيقتاً هم موږ د پخوانيو په شان فکر کولای نه شو مګر هيڅ مجبور نه يو چې حتماً به هغسې فکر کوو، ځکه هره زمانه او هر وخت خپل مقتضيات لري پخوانيو د پخوا زمانې د احتياجاتو دپاره فکر کاوه موږ د نن ورځې

دپاره فکر کوو نو ضرور به فکرونه سره جلاوي. د فکر د تقویت دپاره محسوسات، حافظه، مطالعه، دقت، او قضاوت ډېر خدمت کوي(15).
مګر هو !دلته باید دا خبره هم وشي چې په علمي او فني او تاریخي مسائلو کي لیکونکي مجبور دي چې د پخوانیو د آثارو څخه به استفاده کوي او ځای ځای به هم د هغو قول د دلیل او شاهد په توګه را اخلي او دخپلو نظریاتو د ټینګښت دپاره به ئې راوړي لیکن دا خبره نو دا معنا نه لري چې په داسي مسائلو کي به نو لیکونکی د بل چا افکار په ځان پوري تړي او یا به خپله نظریه په هیڅ نه راوړي بلکي لیکونکی باید د هغو سم او ناسم، غلط او صحیح سره وسنجوي او سم له ناسمه جلا کړي.

(1)تصویر:
تصویر د عقلي صورتو ښودل دي چې دواقع سره مطابق وي(16) تر لیکلو دمخه لیکونکی باید خپل هغه مطلب چې لیکي ئې پخپل ذهن کي سره وسنجوي او کلمات په خپل فکر وتلي مثلاً: که چاته خط استوي باید دهغه مقام او حیثیت په فکر کي ونیسي او دهغه د شانه سره سم کلمات پیدا کړي که مشر وي د مشرتوب الفاظ او که کشر وي د کشرتوب کلمات ورته استعمال شي، همدارنګه که ادیب وي ادبي تعبیرات او که رسمي سړی وي رسمي القاب ورته راوړه شي، ځکه چې د موضوع ترلیکلو دمخه د موضوع تصویر د لیکلو په وخت کي ډېر سهولت پېښوي او د قلم سره مرسته کوي یا مثلاً: که غواړې د چلم په بدوالي کي مضمون ولیکې باید دمخه ئې فکر وکي چې په دې مضمون کي دي څه څه نقصانونه په سترګو لیدلي او څه قصې دي له نورو اورېدلي څه څه علمي دلائل لري؟ یا همدا شان نور موضوعات دمخه فکر او تصویر غواړي.

د تصویر اقسام(17: (
د تصویر قسمونه بالنسبآ دي مثلاً:

نستب و طبیعت ته:
پر درې قسمه دی:
بدوي تصویر: یعني د مجرد Eطبیعت تصویر.
فردي یا کلیوالي تصویر: یعني د کلیو د معیشت تصویر او صناعي Eطبیعت په بسیطو حالاتو کي لیدل.
حضري یعني ښاري تصویر: چې د طبیعت په وصف کي Eابتکار او د صناعي طبیعت په لیدلو کي تفنن وي.

نسبت و لیکونکي ته:
پر دوه ډوله دی:
طبیعي: چې لیکونکي تکلف ته اړه نه شيE.
صناعي: چې لیکونکی Eپخپله لیکنه کي مصنوعي جامه واغوندي یعني داسي څه ولیکي چې دده په زړه کي هغه نه وي.

نسبت لیکني ته:
دا هم دوه قسمه لري:
معنوي: هغه دادی چې عقل Eمعنوي صورتونه رسم کړي.
خیالي: هغه دادی چې عقل خیالي صورتونه رسم Eکړي.

د تصوراتو ادوات:
تصویر درې شیان غواړي:
حافظهE.
Eپوهنه.
ذوقE.

د لیکني قسمونه:

www.granwatan.com

لیکنه ډېر قسمونه لري، بلکي پر ډېرو علومو وېشله کیږي (18) خو مشهوره ئې دا درې قسمونه دي:
.1لیک.
.2روایت.
.3وصف.

(1)لیک:
لیک دادی چي د هغه په وسیله خپل افکار بل چاته څرګند کړه شي او د غائبو خپلوانو سره دقلم په ژبه خبري وشي. دا څو قسمه دی:

الف: کورني لیکونه:
چي د پلار، زوي، مور، لور، ورور، خور، مېړه، ماندینه او نور کورني اشخاصو په منځ کي وي.

ب: د خپلوی لیکونه:
چي علاوه پر خپلي کورنی د نورو خپلوانو اودوستانو په منځ کي ولي لکه: تربور، دوست، ملګري، اشنای، مینه، مین، همصنفي،او نور داسي دوستان.

ج: تجارتي لیکونه:
چي په تجارتي معاملو کي د تجارانو او بډایانو تر منځ کیږي.

د : اجتماعي لیکونه:
چي د ښوونکی او زده کوونکی یا د بلونکي، یا غوښتونکي یا نورو تر منځ په عمومي اجتماعي موضوعاتو کي سره کیږي، لکه رسمي لیکونه چي د رسمي دوائرو په منځ کي سره کیږي یا نور...
هـ: علمي او ادبي لیکونه:
چي د علماء اوپوهانو، شاعرانو او موسیقي پوهانو تر منځ سره کیږي.
د لیک اجزاء:
په هر لیک کي د څوشیانو مراعات کول ضروري او دا اجزاء عموماً اته دي:

(1)د لیک په سر کي تاریخ:
که څه هم پخوا په شرقي لیکنو کي اکثراً تاریخ د لیک په پای کي لیکل کېده او تراوسه لا هم زموږ په هیواد کښي تر ښارو دباندي دا عادت جاري دی مګر نوره دنیا ئې خصوصاً هغه نوې دنیا چي اوس ئې موږ تقلید کوو د لیک تاریخ د لیک په سر کي لیکي او ددې مطلب به شاید دا وي چي ویونکي د مخه تر دې چي لیک ولولی د لیکلو وخت ئې ورته څرګند شي او دا تاریخ د لیک پر تندي ښی. خوا یا کېښي خواته لیکل کیږي.

(2)پیل یا آغاز:
چي دا غالباً د مرسل الیه القاب او نوم وي، مګر د اسلام په ابتداء کي ئې د مرسل الیه ترنامه دمخه: بسم الله الرحمن الرحیم لیکله بلکي حمد او درود هم ورسره لیکله کېده چي وروسته "هو الله تعالی شانهٔ" ئې پر ځای راتی، څه وروسته بیا یوازي "هو الله" پاته شو. له هغه نه پس یوازي "هو" قایم مقام شو. څو کاله دمخه بیا دا "هو" هم د ابجد په حساب الیش شو یعني "11" لیکل کېده چي اوس ځینو پرې ایښي او ځیني ئې لا لیکي.

(3)مقدمه:
مقدمه تر شروع وروسته راځي او دا به یا د مخاطب د لیک د رسېدو اطمینان وي او یا به خپله مینه څرګندیږي.

www.granwatan.com

(4)مطلب:
مطلب خو معلومدار هغه افکار لیکل دي چي لیکونکی غواړي خپل مخاطب په پوه کړي.

(4)پای:
دا هغه لنډي جملې دي چي د لیک په پای کي ددې دپاره لیکل کیږي چي تمامېده ئېيني څرګند شي.

(5)لاس لیک:
امضاء یا لاس لیک تر خاتمې وروسته کیږي مګر لاس لیک باید واضح او خوانا وي.

(6)پر پاکټ د مرسل الیه پته:
لیک چي ولیکل شو په پاکټ کي اینښوول کیږي او پر پاکټ د مرسل الیه ځای، ښار، او که مشهور نه وي کوڅه او دکان لیکل کیږي تر دې پتي وروسته ئې نوم راځي.

(7)د لیکونکي پته:
د مرسل الیه تر نامه وروسته خپل نوم او پته ولیکل شي ځیني وخت لا داسي هم کیږي چي خپله مفصله پته د لیک په پای کي ولیکل شي.

د لیک اخیستونکي لقبونه:
لقبونه دوه قسمه دي :
رسمي: E
خصوصيE:

(1)رسمي:
لقبونه هغه دي چي د حکومت له خوا رسمي مامورینو ته ورکړه شوي دي او هغه دادي دا هم پر دوه قسمه دي:
ملکي: عسکري:

(1)ملکي:
د لقب
رتبه: اصل لقب مخفف شوی توری
صدراعظم جناب عالیقدر جلالتماب ج، ع، ج
وزیران عالیقدر جلالتماب ع ، ج
مستقل رئیسان جلالمتآب ج
مستشاران، مشاوران،
مستوفیان او معینان عالیقدر صداقتماب ع، ص
نائب الحکومه ګان والاشان جلالتمآب و ، ج
اعلی حاکمان عالیجاه عزت وصداقت همراه ع،ع،ص
لوی حاکمان عالیجاه، عزتمند ع،ع
حاکمان عالیجاه، اخلاصمند ع،ا
علاقداران اخلاص مند ا ،
عمومي مدیران عالیقدر ع،
مدیران صداقتمند ص،

www.granwatan.com

قاضي فضیلت مآب ف،

(2)عکسري:

نائب سالار عالیشان عزت و شجاعت ع، ع، ش

فرقه مشر عالیشان شجاعت ع، ش

لوا مشر صداقت و شجاعت ص، ش

غنډ مشر حمیت مند ح

کنډک مشر شجاعت مند ش

ټولیمشر غیرتمند غ

بلوکمشر بسالتمند ب

نښانونه:

زموږ په هیواد کې ځیني نښانونه شته چې د هغو په نومو کې هم تخفیف شوي دی او داسي دی:

.1المر اعلی نښان (ا، ا، نښان(

.2المر عالی نښان (ا، ع، نښان(

.3سردار اعلی (س، ا، نښان(

.4سردار عالي (س، ع، نښان(

تبصره:

په لیکلو کې لومړی القاب او وروسته د نښانو توري لیکل کیږي.

(2)خصوصي لقبونه:

مخصوص توري یا قواعد نه لري، د هر چا خوښه چې هر څنګه لقب خپل مخاطب ته ټاکي، مګر په دې شرط چې باید د خپل مخاطب مقام او حثیت په نظر کې ونیسي. یعني که پلار، استاد، مور یا بل مشر وي باید د احترام په القابو یاد شي او که دوست یا محبوب وي باید د میني او محبت په القابو یاد شي او که کشر وي باید د لطف په القابو یاد شي یا داسي نور...

(2)روایت:

روایت د واقعي لیکنه ده (19) نو که دا واقعه پېښه شوي وي او که ئې د پیښې امکان وي (20) دې قسم ته تحکوي هم وایي یعني د یو څه څخه حکایت کول چې په دې تعبیر نو قصه، حکایت، سرګذشت،

افسانه په روایت کې شاملیږي. (21(

د روایت ښه والی:

ښه روایت هغه دی چې دا څلور خاصیته ولري:

(1)ایضاح

(2)ایجاز

(3)امکان

(4)تلطف

د ایضاح څخه خو مقصد د روایت واضح والی دی او ایجاز هغه دی چې حشو او فضول زوائد له کلامه لیري کړه شي او د امکان څخه مطلب دادی چې حتی الامکان باید له داسي موضوعو څخه روایت و شي چې هغه امکان ولري او یو خارق العاده موضوع نه وي (22 (او د موضوع لطف د روایت د ابتداء خوږوالی دی چې اروېدونکی یا ویونکی د لیکني ویلو ته ترغیب او تشویق کړي او خواږه تعبیرات پکښي راوړي.

د روایت انواع:

www.granwatan.com

روايت درې نوع لري(23 : (
(1)خبري
(2)خيالي
(3)قضائي

(1)خبري :
خبري روايت د يوې مشهورې واقعې ليکل دي چي په دې نوع کي
حکايتونه، فکاهيات، لطايف، نوادر او يا تاريخي پيښې دا خليږي. د فکاهي او لطيفې په منځ کي دا فرق دی چي فکاهيات هزليه حکايتونه دي او لطايف هغه حکايات دي چي د ويونکي او يا ليکونکي پر ذکاوت دلالت کوي مگر نوادر هغه نادري خبري دي چي ډېر لږ واقع کيږي او واقع ئې تعجب پيدا کوي.

(2)خيالي:
خيالي روايتو د خيالي قصې يا واقعې ليکل دي لکه په عربي کي د "الف ليلته وليلاً" کتاب يا په پښتو کي د سيف الملوک او بدرو افسانه يا نوري خيالي افسانې.

(3)قضائي:
قضائې روايت د هغه امر ليکل دي چي پر هغه باندي شخړه وي يعني دا روايت اکثراً په دعوو کي راځي (24) يعني جگړيزي پيښې ليکل.

وصف:
وصف د يو شي يا د يوې منظرې يا يوه سړي يا يوه عادت او نور ښه والی او بدوالي ليکل او ځرگندول دي. لکه د پسرلي صفت، د گلو ستاينه، د دروا غو او خيانت عنعنه، يا نور هغه څه چي صفت وباله شي او که ښه وي او که بد...

د وصف اصول:
وصف دوه اصله لري :
(1)خاص
(2)عام
(1)خاص:
خاص هغه وصف دی چي بې له پخپل موصوفه پر بل شي نه صادقيږي لکه "برندي سترگي "برندوالی يو ادبي او نزاکتي صفت دی خو خاص د سترگو د پاره، مثلاً : برندي پښې نه شو ويلای يا برند غوږونه نزاکت نه لري.

(2)عام:
عام هغه وصف دی چي علاوه پر خپل موصوف پر بل شي هم صادقيږي لکه: "ښکلې پېغله " ښکليتوب داسي صفت دی چي د بل شی سره هم راوړل کېدای شي لکه: "ښکلی مخ " "ښکلی پسگرلی " يا نور...

د وصف قسمونه:
وصف ډېر قسمونه لري مگر لکه يسوعي چي خاص کړيدي مهم ئې دوه قسمونه دي: (25) .
(1)د شيانو وصف
(2)د اشخاصو وصف

په شيانو کي د درو شيانو وصف اهميت لري:
د ځايو وصف لکه: د کم ښار يا کلي صفت.

www.granwatan.com

د پېښو وصف: مثلاً د کمي جګړې صفت د طبیعي مناظرو وصف لکه د هرات د غروب وصف، د اشخاصو وصف هم له دوو لارو کېږي: یا د خلق یعني پیدا ېښت له لاري یا د خلق یعني خوی له لاري.
د پیدا ېښت څخه خو مقصد د مخ او نور صورت ښکلوالی یا بدوالی دی همدا شان د حرکاتو تناسب او بد ډول والی یعني د اشخاصو کړه وړه ستایلي کېږي د خوی څخه مطلب د اشخاصو د ښو یا بدو اخلاقو او عاداتو وصف کول دي.
د وصف حسن او ښه والی:
په صفاتو کي هغه وصف ښه دی چي اروېدونکي یا ویونکي ته د هغه موصوف داسي مجسم شي لکه د سر په سګترګو چي ئې ویني او دا په وصف کي ډېر مهم شی دی او بل دا چي ډېر صفتونه تر یوه حکم لاندي راوړی (26) یعني که غواړې د پسرلي صفت وشي باید د طبیعت ښکلا او د قدرت صنع او هغه خوندونه چي د پسرلي له مناظرو موندل کېږي او نور ټول یوازې د پسرلي د ستاینې د پاره وستایل شي.

)پای(

لمن لیکونه

.1کابل مجله لومړی کال 15 مخ 9 ش.
.2جواهر الادب ج 1، ص 59.
.3کابل مجله، لومړی کال، 9 ش 15 صفحه.
.4روش نګارش_10 مخ، د ښاغلي کاظم رجوي لیکنه.
.5د لیک او وینا پوهه د ښاغلي الفت اثر.
.6فرانسوی ګرامر_د کلود اوژه اثر د ښاغلي رښتیا ترجمه.
.7فرانسوی ګرامر_د کلود اوژه اثر د ښاغلي رښتیا ترجمه.
.8فرانسوی ګرامر د ښاغلی رښتیا ترجمه.
.9فرانسوی ګرامر د ښاغلي رښتیا ترجمه.
.10روش نګارش_کاظم رجوي 41 او د 42 مخونه
.11همدا پورتنی اثر.
.12جواهر الادب محمد زکي الدین 77 مخ.
.13د لیک او وینا پوهه د ښاغلي الفت اثر.
.14تاریخ ادبیات انګلیس د لطفعلي صورتګر اثر.
.15روش نګارش 67، 69، 70، 73 او 74 مخونه.
.16فن التالیف الحدیث 45 مخ.
.17فن التالیف الحدیث د، ن فرید المصري اثر 45، 46 مخونه.
.18دستور نګارش د حسین امید اثر 3 مخ.
.19د ستور نګارش 4 مخ
.20علم الادب یسوعي ج اول 253 مخ.
.21روش نګارش 127 مخ
.22علم الادب یسوعي جز اول 254، 225 مخ.
.23علم الادب یسوعي جز اول 262 مخ
.24علم الادب یسوعي جز 2، 95 مخ
.25علم الادب یسوعي لومړی جز 229 مخ.
علم الادب یسوعي لومړی جز 229 مخ_د فن التالیف الحدیث 43 مخ.

www.granwatan.com

د بديع علم

تعريف:

بديع نوی شي ته وايي، او بديع هغه علم دي چي د کلام د تحسين او ښه والي وجهي په پېژندل کيږي او څنګه چي بديع نوپيدا ته وايي نو بدعت هم له دې قسمه دی. (1)

د بديع د علم واضع:

د بديع د علم واضع عبدالله بن المعتز دی چي دا علم ئې اختراع کی، او په 274 ھ کال ئې د بديع نوم پر کښېښود(2) .

د بديع اقسام:

د بديع علم پر دوه قسمه دی:

معنوی E

Eلفظي

لومړی معنويE:

معنوي هغه دی چي د معنی رعايت پکښې واجب وي، نه د تلفظ او ډېر مشهوره ئې دا دی: (3)

_ (1)متضاد:

چي دوې ضدي معناوی سره راوړي که په نثر کي وي او که په نظم کي عبدالقادر خان په لاندي بيت کي خندا او ژړا سره راوړي دي:

چي ئې تللم په خندا ديدار ته
اوس ئې درومم په ژړا ژړا مزار ته

شمس الدين کاکړ وايي:

آخر به ومري په ډېر غربت کـــي
بې کس زما زړه تنهـــا زما زړه
خراب له عشقه آباد له حـــسنه
مجنون زما زړه ليلی زمـــا زړه
په اوښکو غرق شو له صبره وچ شو
دريا زما زړه صحرا زمـــا زړه

دا لاندي بيتونه هم د طباق له قسمه دي، عبدالقادر خان وايي:

نمروته نه ګورم، ګورم خپل نـــــــګار ته
ګل ته نظر نه کړم، نظر کړم هغه رخســـار ته
باغ وته مي بولي، نه مي بولي د يار کوی ته
کوی ته به ئې درومم نه به درومم و ګلزار ته

(2)مراعاآ النظير:

مراعاآ النظير دا دی چي اقلاً دوه شيان په يوه جمله يا يوه شعر کي مناسب سره راوړه شي لکه په دې لنډۍ کي:

سينه مي د ېګ زړه مي غـــــــــوښي
اوښکي اوبه دي ببلتون اور پسي کوينه
د ېګ او غوښي او اوبه او اور مناسبت سره لري.

(3)براعاآ استهلال:

د براعاآ استهلال لغوی معنی ابتدائي تفوق او برتري ده، او په اصطلاح کي د کتاب د مقدمې او شروع مناسبت د کتاب د متن او موضوع سره

www.granwatan.com

دی مثلاً که کتاب په نحو کي وي په مقدمه کي ئي: رفع، نصب، جر، فاعل، مبتداء او نور راوړي، چي یو فاضل سړی د کتاب مقدمه ووایي له هغه څخه پوه شي چي د کتاب موضوع څه ده چي ددې صنعت مثالونه په پښتو او عربی او پارسی کتابو کي ښېخي ډېر لیده کیږي.

(4)عکس:
دا صنعت قلب مطلب هم بولي چي یو عبارت په خورا ښکلي ډول سره راوړي، ګل محمد هلمندی وایي:

ما په سل کرته یاد کړې ته رانغلې
زه به سل کرته درسم که تا یاد کړم

(5)رجوع:
دا صنعت دادی چي یو مطلب وویل شي بیا بیرته دهغه مطلب باطلوالی ته رجوع وشي لکه خوشحال خان چي وایي:
که ښه وایم وچاته هم ئې بد نیسي په زړه کښي
یا بخت دی د مغولو یا زما څه عقل کـــم دی
نه بخت دی د مغولو نه زما څه عقل کـــم دی
دا کل واړه پېړی ده چي مي کار برهم درهم دی

(6)استخدام:
د استخدام مثال هم دمخه درته وښودل شو.

(7)لف ونشر:
لف او نشر دادی چي یو وار څو شیان ذکر شي اووروسته د هغو تعبیر په ترتیب سره وشي لکه حنان چي وایي:
دا څه یار دا څه حنان دا څه اغیار دی
دا څه ګل دا څه بلبل دا څه زغـن دی
شمس الدین وایي:
یو کاندي ویشتل بل بندول دریم نتل کا
ورځي دي کمان زلفي رسۍ سیاهي کاکل

لف او نشر دوه قسمه دی یو مرتب او بل غیر مرتب، مرتب هغه دی چي شیان په ترتیب سره راوړه شي، لکه په پورته بیتو کي او غیر مرتب هغه دی چي بې ترتیبه ذکر شي.
(8)تفریق:
تفریق دادی چي متکلم دوه شیه له یوې نوعي څخه ذکر کړي او د معنا د زیاتوالي دپاره تفصل ورکړي یعني تفریق ئې سره وکړي، رحمان بابا وایي:
لږ تفاوت نه دی د رنـــــدۍ او زاهدۍ
چرته زلمي جونه، چرته کونډې یتیمان

(9)جمع:
جمع داسي صنعت دی چي څو شیان تر یوه حکم لاندي کړي عبدالقادر وایي:
چي پرې غم غلطوم درې مي محرم دي
یو قلم دویم کتاب دریم اشعار خـــپل
چي قلم او کتاب او اشعار ئې د غم غلطولو تر حکم لاندي کړیدي.

(10)تقسیم:

تقسیم هغه دی چې څو شیان ذکر کړي او بیا هر یوه ته بل شی منسوب کړي، خلیل خان نیازی وایي:

خړې اوریځې ژاړي لـــه پاسه
کویله رږغ کا بېلتون له لاســـه
په هغه لوني ګوهر په خول ستا
دا مرحبا کا ستا زموږ مواسه

په پورتنۍ رباعي کې د رجوع صنعت هم راغلی دی.

(11)حسن تعلیل:

حسن تعلیل دادی چې ویونکی د یوه وصف دپاره داسي علت راوړي چې په حقیقت کې علت نه وي خو د لطافت او مناسبت له حیثه ښه علت وباله شي، لکه زاخیلي چې وایي:

ورغږوه سترګې، زلفې لیرې د رخساره که
ستا لیدو ته ریږدي لمر په پاڼو کې د ګلو

د لمر دوړانګو درېږدېدو لو علت ئې د خپل یار مخ وباله، که څه هم حقیقتاً خو دا علت نه دی مګر ډېر ښه لطافت لري، یا لکه حمید چې وایي:

چې نظر ئې د ګلرخ ساقي په مــــخ شو
د نرګس له لاسه جام پرېوت نسکور شو

(12)حسن مطلع:

حسن مطلع دادی چې د لومړی بیت الفاظ ډېر مانوس او ذهن ته نژدې وي چې ویونکی یا اورېدونکی دې ته مجبور کړي چې راتلونکي بیتونه هم وو ایي یا ئې واوری، او په ویلو ئې زړه خوښ شي لکه عبدالقادر خان چې وایي:

پــــه مجالس کښې بیرون له همه
د آواز وخوت د خُم لـــــــه قمه
چې زه هم ستا سي میخور زلمی وم
زما له حاله مه شئ بې غـــــمه!

(13)حسن مقطع : حسن مقطع دادی چې غزل یا قصیده یا نور څه په ډېره زړه وړونکي او مطبوع کلام بې له کوم شرطه قطع شي لکه دخوشحال دا لاندې قصیده:

د ښادمنو په خندا ږو
د غمجنو په ژړا ږو
د رندانو په رندۍ
د شیخانو په تقوا ږو
د وصال په سل خوښۍ
د هجران په زر بلا ږو
د بهار په ښو ګلونه
د بلبلو په نوا ږو
چې د وهمه پکښې نشته
د رښتینو په رښتیا ږو
په دا هومره سګوګندونه
صد هزار ځله بیا بیا ږو
چې تر ځان مین پر تا یم

(14)اغراق:
اغراق په لغت کي درې معناوي لري: په اوبو کښې ډوبول، يو شی تر خپل حد پورته بېول، دلنډی کشول، خو د بديع په اصطلاح هغه صنعت دی چې د يوه شی ښه والی يا بدوالی يا د هغه تصديق او تکذيب ته شدت او قوت ورکوي، داسي نه چې هيڅ نه وي او وويل شي چې شته، دا اغراق نه دی درواغ دي.
څوک وايي چې اغراق درې مرتبې لري: لومړی دا چې مدعا عقلاً او عادتاً امکان ولري، خوشحال وايي:
د خوشحال سره که کښيني يو څوکاله
دا دغره خټک به واړه شاعران شي
دامبالغه هم بولي، دوهم هغه دی چې مدعا د عقل له رويه ممکنه وي مګر په عادت کښې محاله وي، شمس الدين وايي:
زړه مي داسي اندېښنو دهجران ډک کی
ځای د وصل پکښې نشته يو خاش خاش
دا اغراق هم بولي، دريم هغه دی چې مدعا هم عقلاً هم عادتاً محاله وي دا نو غلو هم بولي، حميد وايي:
چې بلېږي پکښې اور زما د آه
څه به نه وي د فلک مانۍ سياه

(15)التفات:
التفات په لغت کي د سترګو تر کنجکانو کتل او يو کار ته توجه کول دي، او هم لطف او مهربانۍ ته وايي اصطلاحاً داسي صنعت دی چې د عبارت سياق ته تغير ورکړي، دا نو پر شپږ ډوله دی:
اول: له غيبته تکلم ته التفات ، عبدالقادر خان وايي:
ظاهربين ئې په ظاهر صورت غلط شو
په باطن په خاورو پټه خزانـــــــه يم
په لومړی مصرع کي غيبت او دوهم کي تکلم دی.
دوهم: له تکلمه و غيبت ته التفات ، خوشحال خان وايي:
چې دي ښه له خويه بويه خبردارشوم
د خوشحال سره ياري کړې په دروغ
دريم: له غيبته وخطاب ته التفات ، خوشحال خان وايي:
چې دلبره دلربـــــا ده هغه ته يې
چې خودرايه خودستا ده هغه ته يې
څلووم : له خطابه تکلم ته التفات ، عبدالقادر خان وايي:
باد يې بوي عبدالقادره سحر راوور
شګفته لکه غونچه په دغه باد شوم
پنځم: له تکلمه و خطاب ته التفات ، رحمان بابا وايي:
خبر نه يم چې ئې راوستـــــــم له کومه
بيا مي کومي خواته استوي چې دورمه!
شپږم: له خطابه و غيبت ته التفات: لکه دا چې پلار زوی ته نصيحت کوي او ورته وايي: "زمری جانه !زما خبري واوره، ستا دپاره وايم، زه زمری د ځان زوی بولم نو که زمری اوس لوی شوي وي او ځان تر ما پوه بولي دا نو ښېله خبره ده".

(16)اعداد:
دا صنعت داسي دی چې د ممدوح څو صفتونه او يا نور شيان پرله پسې راوړه شي، لکه خوشحال چې وايي:
ناز، نخرې، مهر، خندا ، فتنې، جنګونه

www.granwatan.com

د خپل يار سره هم تا زده دا رنګونـــــه

(17)تنسيق الصفات:

څو صفتونه پرله پسې راوړل دي ، لکه عبدالقادر خان چي وايي:

پر لاري تلمه، په مخه راغله، يوه دلبره، پري رخســـــاره
د لمر په شانه، لاترې روښانه، په ښکلي مخ وه هغه نګاره
غاړه بلنده، خاطر پسنده، عنبرين بويه، ياسمن مـــــويه
په شونډو لعله، په زړه الماسه، په سپينو غاښو درشهواره

بې ميو مسته،خوړه نيست وهسته، ډکه له نازه خالي له نيازه
سر تر قدمه ثابته روغه، له هره عيبه پاکـــــــــــه ويزاره

(18)حشو حشو:

حشو په نظم او نثر کي معترضه جمله ده، ياهغه زايد کلام دی چي د جملې په منځ کي واقع شي، علي خان وايي:

اوس مي څه زده "باقي دا "چي له څه راغی
ځي به چېرته سوربا پلي زمــــــا روح ؟

حشو پر درې ډوله ده: قبيه، متوسطه، مليحه _ قبيه حشو د کلام قيمت ورکوي.

(19)تجاهل العارف:

تجاهل العارف دادی چي ويونکی يا ليکونکی قصداً خپل ځان ناپوه واچوي که څه هم واقعه ورته معلومه وي خو د يو نزاکت دپاره خپله ناداني ښکاره کړي لکه علي خان چي وايي:

دا د دلبر مخ دی چي له شاله نيم ليده شي ؟
يازېږوتې لمر دی چي ښکارېږي نيم له غره ؟

(20)مدح ما يشبه الذم:

مدح مايشبه الذم دادی چي داسي مدح وشي چي د ذم سره مشابهه وي لکه شمس الدين چي د خپل آس مدح کوي:

تر ولاړ داوبو تېز دی په رفتار کي
د ګانټې مزل په مياشت وهي تنها

(21)ذم ما يشبه المدح:

دا داسي دی چي داسي ذم وشي چي دمدح سره مشابهه وي لکه علي خان چي وايي:

عاشقانو به فرياد بې شانه نه کــــــړو
معشوقې که په يو شان واى نا انصافي

(22)ارسال المثل:

دا صنعت داسي دی چي يو متل يا يو مشهوره جمله په نظم کې راوړه شي لکه عبدالعظيم چي دا متل "دګورشپه نه په کور کيږي" په يوه بيت کي راوړی دی:

د ګور شپه چېر دچا نه په کور کيږي
غم د چا په خوشحالۍ کلـــه بدليږي

(23)ارسال المثلين:

دا دادی چي دوه متلونه په يوه بيت کي راوړي، لکه خوشحال خان چي وايي:

وايي چي: "له ځانه په اولاد وي پېرزوينه"

خدای په کارواني په اصلي والــــي اوبه"

(24)سوال و جواب:

د سوال و جواب معنی خو ښکاره ده ، شمس الدین کاکړ وایي:

ما وې ستا د مخ وګل ته مي لار نشته
دې وې کړه په شپه ژړا ما وې په سترګو

(25)ښه او بد:

ښه او بد هغه صنعت دی چي په پارسي ئې زشت او زیبا بولي هغه دادی چي په لومړی مصرع کي ښکنځل او په دوهمه کي بیرته مدح ځیني جوړه شي، شمس الدین وایي:

بد ښه
یو وار ما واخیستای پښي د خپل نګار
چي مي رنګ کړای په نکریځو ګل انار
ته ویده وې ما به درسته شپه کولې
باری ستا په باب دعا هزار هزار
که ئې یو ځله پر سګر ورباندي کښیني
رنځ د هجر به شي دفع د بیمار
بند ئې خلاص که پورتې ونیسه پخپله
مخ پوټې په نقاب نه ښایي د یار
که هر څو پر موټه زور کړم درست په نه ځي
په رقیب کي ځما غشی د آزار
په مدار مدار بې کاږم چي خوږ نه شي
د بانو په ستني ستا د پوندي خار
څو پر سپور یې باندي ښوره شمس الدینه!
د عشق اوښ پر لاري کله ځــــــــــي هموار

(26)اطراد:

اطراد هغه صنعت دی چي په نظم یا نثر کي د ممدوح نوم او د ممدوح د پلار نوم د ولادت په ترتیب ذکر کړي لکه په بیت کي چي دا جمله راوړي : "الامیر ابن الامیر ابن الامیر" یا نور...

(27)توجیهه:

دا صنعت محتمل الضدین هم بولي او داسي دی چي یو کلام د دوو مختلفو وجهو احتمال ولري لکه دعربي دا شعر چي په یوه سترګه ړوند خیاط ته چا ویلی وْ:

خاط لي عمر وقبا لیث عینهُ سوا

یعني کشکي ستا دواړي سترګي سره برابري وای، نو دا معنی هم ورکوي چي کشکي ړوند وای، او دا معنی هم ورکوي چي کشکي دي دواړي سترګي جوړي وای.

یا په پښتو کي چي وایي: "احمد ډېر غوړ سړی دی " دواړی توجهي روا دی: یوه دا چي کالي ئې غوړ دي او بل دا چي کالي ئې ډېر پاک او مفشن دي.

دوهم لفظي صنایع :

د بديع د علم دوهم قسم لفظي صنعتونه دي او هغه څه چي په پښتو کي ما تطبيق کړای شوه هغه دادی:

(1)ترصيع:
ترصيع داسي صنعت دی چي شاعر خپل کلام برخي برخي کړي، نو هر لفظ ئې د بل داسي لفظ پر برابر راوړي چي په وزن او دروي په توري کي سره متفق وي لکه رحمان بابا چي وايي:
په حالت، د عاشقانو ، نظر ، بويه
په زيارت، د شهيدانو ، گذر ، بويه

(2)المشجر:
المشجر د توشيح جزو دی، هغه دادی چي يوه غزل ووايي چي په ليکلو کي د وني شکل پيدا کړي لکه شمس الدين چي وايي:

(3)المربع:
دا هم د توشيح يو قسم دي چي يوه رباعي پر څلور برخي داسي وويشي چي هم افقي او هم عمودي وويله شي لکه عبدالقادر چي وايي:

(4)اسجاع:
اسجاع د سجع جمع ده، او سجع قمري، موزون او مقفي آهنگ ته وايي (4) نودا پر درې رازه ده:
(1)متوازي:
(2)مطرف:
(3)متوازن:
اول: متوازي: متوازي هغه بولي چي ددوو مصرعو په آخر کي داسي کلمې راوړه شي چي دحروفو په عدد او وزن او روي کي سره متفقي وي لکه عبدالقادر خان چي وايي:
بد يم دا نه وايم چي زه ښاغلی يم
په مريي والي دتا راغلـــــی يم
مرگ مي قبول دی شرل دي نه وي
تښتی بنده يم درته راغلـــــی يم
دوهم: مطرف ، دا بولي چي د دوو مصرعو په آخر کي داسي کلمه راوړه شي چي دروي په حروفو کي متفق اما د حروفو په عدد او وزن کي مختلف وي لکه رحمان بابا چي وايي:
خبر نه يم چي ئې راوستم له کـــــومه
بيا مي کومي خواته استوي چي درومه
دريم: متوازن هغه دی چي په دوو مصرعو کي داسي کلمې راوړه شي چي هر يوه د خپل نظير سره په وزن کي موافق وي مگر دروي په حروفو کي مختلف وي لکه عبدالقادر خان چي وايي:
بند ئې ، په تاريم د دوو زلفينو
مست ئې، په جام يم د دوو عنينو

(5)تجنيسات:
تجنيسات اوه دي: تام ، ناقص، زايد ، مرکب، مکرر، مطرف، خطي:
اول. تام:
تام تجنيس هغه صفت دی چي په شعر يا نثر کي دوې داسي کلمې ذکر شي چي په صورت کي هيڅ تفاوت نه سره ولري مگر معنا ئگې جلا جلا وي. په پښتو کي دا صنعت بيخي ډېر دی، بلکي په متلو کي هم موجود دی لکه چي وايي" : خواري کړې هغه مينځي چي دمينځي کال مينځي " په ادبياتو کي هم ډېر دی، پيرمحمد وايي:

www.granwatan.com

فراق په ما خوري دزړګي ويني
آشنا مي نسته الله مـــي ويني

عبدالقادر خان يوه مفصله نصيحت نامه چي تقريباً زر بيتونه دي په همدې صنعت کي ويلې ده.

دوهم، ناقص:
ناقص تجنيس دا بولي چي په تورو کي لکه تجنيس تام غوندي يو شی وي مګر په حرکاتو کي مختلف وي لکه حميد چي وايي:
چي رښتنی ساده صاف نه وي حميده
بولي، بولي عاقلان دا هســـي بول

دريم . زايد:
زايد تجنيس دادی چي د متجانسو کلمو په سر يا په آخر کي يو توری اضافه وي لکه عبدالقادر خان چي وايي:
چي عاقبت به له دنيا ليږدي
ولي دا هونبره طولاني بليږي

څلورم. مرکب :
مرکب تجنيس پر دوه ډوله دی: متشابه او مفروق .متشابه هغه دی چي د بسيط لفظ سره مرکب د بسيط په شکل راوړي لکه عبدالقادر خان چي وايي:
ربه ته زما ځښتن زه بنده ستـــا يم
تا به غواړم تا به بولم تـــا به ستايم
په نسيم د محبت لــــــکه ګل وايم
په تجنيس په نصيحت بيتونه وايم
مفروق مرکب هغه دی چي بسيط او مګرکب لفظونه د بسيط او مرکب په شکل راوړه شي عبدالقادر خان وايي:
چي په سترګو څراغ وويني پتنګ
څو نه مري له ژوندونه وي په تنګ
پنځم. مکرر:
مکرر تجنيس دادی چي دبيتونو په آخر دوه متجانيس لفظونه اړخ پر اړخ مکرر راوړه شي او معناوي ئې جلا وي نو که د لومړی حرف په سرکي څه زياتوالی هم وي روا دی لکه پير محمد چي يوه غزل پردې صنعت ويلې ده چي دوه بيته ئې دادي:
بوي د زلفو چي مي تېر شو تر مشام شام
و بلبل ته مي د زړه ږدي ګل انــــدام دام
په خندا به سور کفن له قـــــــبره پاڅم
دا مسيح که مي لږ واخلي په دشنام نام
دا قسم تجنيس هم د پښتو په ادب کي خورا ډېر دی او راز راز راوړل شويدی مثلاً حنان داسي راوړی دی:

هيڅ مي نه مونده په عشق کي د زړه کام کم
نه مي درومي له خاطره په پيغـــــــــــام غم
پوخ مين آه وفغان نه کـــــــړي په عشق کي
مدام وي له اضطــــــــــــرابه څخه خام خم

شپږم. مطرف تجنيس:
دادی چي دوې داسي کلمې راوړه شي چي ټول حروف ئې يوشی وي خو د پای توري ئې مختلف وي عبدالقادر خان وايي:

د یار یاد لکه صیقل زړه پرې صفا که
آئیني دي د خاطـــــــــر ونیوه زنګ

اووم. خطي تجنیس:
خطي دادی چې دوې داسې کلمې راوړه شي چې تحریري شکل یې یو دی نو که یوه کلمه ټکي ولري او بله یې ونه لري پروا نشته لکه محرم او "مجرم " چې سره راوړه شي عبدالقادر وایي:
چې نوم ئې وشي د محــرمۍ
خوب به په څه کا د بېغــمۍ
په یوه ټکي محرم مجرم شي
وېره دي کاندي د مــجرمۍ
(6)اشتقاق:
بل د لفظي صنایعو څخه دی چې ویونکی داسې الفاظ استعمال کړي چې له یوه اصله څخه مشتق وي لکه حنان چې وایي:
که په تور د تورو زلفو تور شم څه شو
د تور بخت له تورو زلفو آشنايي ده
او یا په نظر کې داسې ښکاره شي چې له یوه اصله دي مګر نه وي لکه خوشحال خان چې وایي:
هیچرې د شولـــــــــــو د سړي برکت نه وي
شل شي شول شي شوم شي چې همېش شولې کرینه

(7)مقلوب:
مقلوب یعني اوښتی دا عموماً پر دوه ډوله دی :
لومړی مقلوب بعض :
چې په نظم یا نثر کې د کلمو بعضې حروف سره واوړي شمس الدین وایي:
که څه وایم د دلبر له تورو زلفو
د سواده مې په سر کې ده سودا

دوهم مقلوب کُل:
چې ټوله کلمه سره اړولې شوې وي. لکه عبدالقادر خان چې وایي:
د دوران له انقلا به لا بقا شي
اعتماد به دانا څه په دا اقبال کا

(8)تضمین:
تضمین دادی چې یو شاعر یا لیکونکی د بل شاعر یا لیکونکي یوه مصرع یا جمله دخپل شعر په ضمن کې راوړي مګر په دې شرط چې د سند او مثال په ډول وي نه دغلا په توګه، مثلاً حمید وایي:
دا شرف د عاشقۍ نه دی نو څه دی
چې سینه شوه د حمید دکان د مشکو
حنان شاعر دده وروستنۍ مصرع تضمین کړې وایي:
د حنان سینه نوخطو تور سکاره کړه
که "سینه وه د حمید دکان د مشکو
(9)اعنات یا" لزوم ما لایلزم"

www.granwatan.com

دادی چي شاعر یو غیر لازم شی پر ځان لازم وګڼي یعني که دهغه التزام صرف نظر وشي هیڅ عیب نه وي مثلاً عبدالعظیم شاعر دلاندي بیتونو په آخر کي " زلزله، غلغله، ولوله، سلسله" یا نور راوړي چي دوه لامه ئې لازم کړي مګر که ئې پر ځای "فیصله، مرحله، ناله" یا نور راوړي وای څه عیب نه وُ بیتونه ئې دادی:

نن مي ګډه په صورت بیا زلزلـــه ده
راپسې د مفسدانو غُلغُلــــــه ده
ما وي نن خو به مي پر برېدی پر قراره
پرون ټوله ورځ مي کړې ولولـــه ده
دا دُر نه دي چي په مخ څمـا ځلیږي
دا ځما د سپینو اوښو سلسلـــه ده

(10)حذف:

بل صنعت حذف دی چي شاعر له خپله کلامه یو یادوه حرفه وغورځوي لکه عبدالقادر خان چي وایي:

هومري اور پکښي بلیږي ایرې نه شوې
بلا سخت یې د عاشق ننه لړمـــــونه
ننه په اصل کي "دننه" دی ، دال حذف شویدی.

(11)رقطا:

رقطا داسي صنعت دی چي په نظم کي یو حرف منقوط یعني نقطه دار او بل غیر منقوط وي. مثلاً خوشحال خان وایي:

زه زایر یم ځان ستا تر تل تـــــــل
تر تا ځګر شم ځان ډېر ښه ئې تــــر بل
یو په مثل ته ښایسته یې د جونو خانه
تابه ستایم تا به ستایم یو په شـــــل
ته جانا تل تازه تر تر نستـــــــرنه
زه زهیر خسته جلیا یم تـــــر بلبل

)په پورته بیتو کي په پخوانۍ املاء (ځ) په دوو ټکو هم لیکله کېدله(

(12)خیفا:

دا صنعت داسی دی چي یوه کلمه یا یو څو توري منقوط او بله کلمه یا دتورو په شمار غیر منقوط وي خوشحال خان وایي:

نن ما خپل ګڼي له طـــنزه
ما خو نه زده هونبره فـــن
بختور مي یې نوم کنښېښ
لا که نه شي دروغجـــــن
ځني تا وکا چین یې ګورم
شي بنده درته ختـــــن

)په پورته لومړی بیت کي دوره توري منقوط او دوه غیر منقوط دی په دوهم بیت کي درې توري منقوط او درې غیر منقوط، په دریم بیت کي څلور توري منقوط او څلور غیر منقوط دي(

(13)رد المطلع:

دادی چي د لومړی بیت یوه مصرع د غزل په آخر کي تکرار کړي عبدالقادر خان وایي:

www.granwatan.com

خو همدا عبدالقادر ته بیا بیا وایه
"یوه زړه لره یوه مینه کافي ده"

(14)رد العجز علی الصدر:
صدر د شعر او عجز ئې پای دی، دا صنعت داسي دی چي د شعر صدر په آخر کي تکرار کړي، رحمان بابا وایي:
سر زما ، سامان زما ، جار شه تر جانان زما
جارشه تر جانان زما ، سر زما ، سامان زما
دا صنعت ډېر قسمونه لري کله داسي کیږي چي د لومړی بیت عجز ئې ددوهم بیت په صدر کي راوړه شي او د غزلي تر پایه پوري همداسي وي دا قسم ډېر لږ دي، خوشحال خان وایي:
همدا شان د غزلي تر پایه پوري...
(15)الملمع:
الملمع هغه دی چي یوه مصرع پښتو او بله عربي وي، شمس الدین وایي:
که داخل مي په روضه کښي د رضوان کا
لعمري لا یطیب العیش لـــــــولاک
خوبرویان که د جهان شي راته جمـــع
فوالله لست انظیر عنک ســـــواک

(16)ذوالقافیتین:
ذوالقافیتین دا دی چي په نظم کي دوې قافیې ښنګ پر ښنګ راوړه شي، مثلاً عبدالقادر خان وایي:
که ورځه نه دی چي مریي ستا نومـم
بس دی وماته چیري له تا دروســـم
ته به زما غوندي مریونه ډېر مومـې
کله به تا غوندي ښښتن زه بیا مومم

(17)ذوالقافیتین مع الحاجب:
چي ردیف د دوو قافیو په مینځ کي راوړه شي،مثلاً عبدالقادر وایي:
مین را یاد شو دتا له رنـــــګه
که یو درنګ کښیني زما له ښنکه
که آشنا نه یې د آشنا مثال لـــري
جار شم قربان شم تر تا ملنګـــه

(18)ذولسانین:
چي نظم په دوو یا ډېرو ژبو راوړه شي، لکه خوشحال خان وایي:

افغان بچه شوخي، هرګز په عاشق بانـــــدي
لطفي نکني رحمی، دا هم کله څوک کانـــدي
یک لحظه بیا بنشین ما خوښ په ښه خندا کړه
قربان سرت ګردم چي نورو ته خانــــــدي

(19)غیر منقوط:
دا داسي صنعت دی چي په شعر کي بې ټکو الفاظ استعمال شي، لکه د شمس الدین دا بیتونه:

خوشحال خان وایي:
د دلدار هوا دار له درد او دوکه دما دم د آه سرد سره راوا کا
درومه درومه ګیله مه کوه له درده کله کله درد هم مراد اداء کا

(20)منقوط:
منقوط هغه دی چي په شعر کي ټول نقطه دار توري راوړه شي، لکه خوشحال چي وايي:
ښې ښې شپې شي ځيني پيښي
غبږ په غبږ شي شفت ځيبښي
ځښي ځښي ښيښي تشـــــبږي
نن ښشي بخښني ، ښي ـ ښي

(21)مقطوع:
مقطوع دادی چي د شعر ټول توري سره بیل ئې مثلاً خوشحال وايي:

دل آزاري ! م دی ځ ل رب ډار دی
زړون م آزاروه روی ددا دار دی
ت چ پ ژاړي زار زار ژړا دي اروم
دادي واړه درد او دوک زړه دي آزار دی
چ اول دي د زړه داغ وت آرزو وه (5 (
اوس ور دروم زړه دي ښ ش چ داغ دار دی

(22)موصل:
موصل دادی چي د شعر ټول حروف سره ونښلي، او دا دري قسمه دی: لومړی دادی چي د شعر توري سره ونښلي لکه خوشحال خان چي وايي:

پورته دوه بيته منقوط هم دي، د موصل دوهم قسم دادی چي دوه توري سره نښلي، لکه د خوشحال دا بيتونه:
مخ په مخ شه ماته خانده چي خاطـــر مي
هوسي شي په خوښۍ شي هم بې غـــــم
ګل، مل چي مخ په مه شي په خوښۍ شي
طوطا کله ګويا يي کا بې موســــــــم

د مرصل دريم قسم دري حرفي دی ـ لکه دا بيتونه:
ځيني خپل جيش، لښکر، حشم کسي
ځيني خپل لعل، ګوهر، نعم کســـي
ځيني خپل علم، هنر، قلم کســــي
ځيني خټک، هغه، صنم ، کســـي

(23)لغز:
لغز په پښتو کيسۍ يا دوړۍ بولي چي په پارسي ورته چيستان وايي دا هغسي دی چي يو پوښتنه وکي د يو شی نښاني ووايي او له مخاطبه د هغه شی د نومو پوښتنه وکړي. د کيسۍ مثالونه په پښتو کي ډير دي.

www.granwatan.com

(24)معما:
معما داده چي د معشوق يا بل شي نوم په بيت کي پټ او په رمز کي راوړي، نو که د تصحيف دلاري وي که د قلب او يا حساب او يا تشبيه او نورو لارو ، مګر په دې شرط چي له ښي طبع څخه ښخي ليري نه وي، اوږده اوږده ناوړه الفاظ پکښي نه وي لکه يونس چي د محمد (ص) په نامه معما ليکلي ده:
خم چي يونس وا ړاوه څڅوپکي ځينــــي پريوت
هو ښ له مدهو ښ ورک کا ، اسم لوی وه د هغه
لمن ليکونه
.1مختار الصحاح
.2عبدالله بن المعتز د عباسيه د خلفاء څخه دی چي د مقتدر خليفه د مريانو دلاسه مړ شو (په 296 کي) "د کابل مجله _ لومړی ګڼه ځلرم کال"
.3مخصوصاً دلته هغه صنعتونه تاکلي شويدي چي مائې په پښتو کي مثال پيدا کړيدی، ممکن دی چي د ډېر نور به د اسي هم په پښتو کي وي چي ما نه وي ليدلي. "مؤلف"
.4مدارج البلاغه 205 مخ
.5په پخوانۍ املاء کي غير ملفوظي (ه) لکه (په، ده ، زه او نور) نه ليکله کېده .

د بيان علم

بيان په لغت کي کشف او ايضاح ته وايي (1) خو په اصطلاح کي هغه علم دی چي د يوې معنا دلالت پر مختلفو لارو راښيي (2) يسوعي بيا وايي: بيان په اصطلاح کي هغه فصيح منطق ته واي چي له ما فی الضمير څخه تعبير په وشي (3.)

د بيان د علم لومړی کتاب:

په دې علم کي لومړی کتاب (مجاز القران) دی چي ابی عبيده د خليل شاګرد ليکلی دی.

اصول:
دا علم درې اصله لري يعني په درو شيانو کې بحث کوي (4:)
.1تشبيه

www.granwatan.com

.2مجاز
.3کنایه
تشبیه:
تشبیه د دوو شیانو معنوي اشتراک ته وایي، نو که دا اشتراک حقیقي وي او که خیالي او مقصد له معنو ي څخه هغه صفت دی چي د باندنیو موجوداتو څخه نه وي لکه: پوهنه، زړه ور توبي ، ځکه چي د دوو تنو اشتراک په کور او کالو کي تشبیه نه باله کیږي. (5(

د تشبیه رکنونه:
تشبیه څلور رکنونه لري :
لومړی رکن: ئې د تشبیه دوې خواوي دي چي یوه خوا ئې مشبه او بله خوا ئې مشبه به بولی او په عربی طرفین ورته وایي.
دوهم رکن: د تشبیه توري دي.
دریم رکن: د تشبیه وجهه ده.
څلورم رکن: د تشبیه غرض دی.
د یوه شي تشبیه چي له بله شي سره کیږي لومړی شی مشبه او دوهم مشبه به او ددوي منځ کي معنوي اشتراک وجهه شبه یا د تشبیه وجهه ده، او په کوم توري چي دا تشبیه راغلي وي هغه د تشبیه توري بولي او کوم مقصد چي پر بناء وي هغه ته د تشبیه غرض وایي.

لومړی رکن:
د تشبیه دوې خواوي: یعني مشبه او مشبه به مثال " پوهنه د رڼا په څېر ده "پوهنه مشبه ، رڼا مشبه به شوه. نو تشبیه د خپلو دوو خواو په اعتبار پر څلور ډوله ده:

(1)د مفرد تشبیه له مفرد سره:
(2)د مرکب تشبه له مرکب سره:
لکه د مخ تشبه له گل سره یا د زړه ور تشبیه له زمری سره:
لکه عبدالعظیم چي وایي:
سره لبان دي په خندا کي هسي زیب کا
لکه گل چي په گلزار کـــــي وغوړیږي
سره لبان او د خندا ترکیبي حال مشبه او د گل د غوړېدلو ترکیبي حال مشبه به دی.
(3)د مفرد تشبیه له مرکب سره:
لکه په دې لنډۍ کي:
پر گودر سور سالو ښکاره سو
ما وې دې نورو اوبو اور واخیست مینه
سالو مفرد او مشبه دئ او دا اور او د اوبو د سوروالي ترکیبي حال مشبه به دئ.
(4)د مرکب تشبیه له مفرد سره:
عبدالقادر وایي:
لکه څوک چي په ویشتل د گلو خوښ شي
هسي خوښ شي مشتاقان د یـــار له سوکه
گ د گلو وېشل ترکیبي صورت مشبه او سوک مفرد مشبه به دئ.

ددو خواوو د مادې په اعتبار:
د مادې اعتبار هم پر څلور ډوله دی:
اول: د محسوس تشبیه له محسوس سره:

www.granwatan.com

شمس الدين وايي:

زړه مي بې ديار له مخه مدار نه کا
عندليب غوندي بې ګلو قرار نه کا

زړه او عندليب دواړه محسوس دي.

دوهم: د معقول تشبيه د معقول سره:

لکه د ناپوهي تشبيه له مرګ سره او د علم تشبيه له ژوند سره:

دريم: د معقول تشبيه له محسوس سره:

شمس الدين وايي:

د ريا طوق شو را په غـــــــاړه
لکه خپور شي په جګړه دستار د چا

څلورم: د محسوس تشبيه له معقول سره:

لکه دا بيت:

يا پر جستجوي زما هسي خندا کا
لکه خاندي پر تدبير باندي تقدير

مفروقه او ملفوفه تشبيه:

په پورته تشبيه ګانو کي دوه رازه تشبيه راځي:

چي يوې ته ملفوفه او بلي ته مفروقه تشبيه وايي: ملفوفه تشبيه هغه ده چي د يوه بيت په يوه مصرع کي څو مشبه او بله مصرع کي څو مشبه به راوړه شي لکه حنان چي وايي:

دا څه زلفي څه رخسار او څه ذقن دی
څه سنبل او څه ګلاب څه نسترن دی

مفروقه تشبيه هغه ده چي په يوه بيت يا يوه مصرعه کي څو مشبه او څو مشبه به سره راوړه شي مثلاً بيا حنان وايي:

خوله غونچه، سترګي نرګس، زلفـــي سنبل دي
خط ريحان دی، څه ګلزار په لاس راکنبوت

دوهم رکن: د تشبيه توري:

د تشبيه توري درې ډوله دي: حروف ، اسماء، افعال:

(1)حروف:

په پښتو کي دا حروف د تشبيه دي: لکه ، غوندي، دود ، ورته..

د لکه د توري مثال:

عبدالقادر وايي:

ګوندي بخت مي د دلبر د زلفو ړمونځ کا
که فلک ټوکرې ټوکرې لکه شمشاد کړم

د غوندي توری:

خوشحال خان وايي:

که زما په مرګ دي زړه دي تېغ راواخله
د قصاب غوندي مي بند پر بند جلا کړه

د دود توری:

لکه پير محمد کاکړ چي وايي:

ما له ياره سپينه خوله په خندا غوښته

www.granwatan.com

ده له کسته د غونچگۍ په دود ونغښته
ورته توری:
دا توری په ادبیاتو کې زما په سترګه نه شو ، مګر په محاوره کې ډېر مستعمل دی: ستا کتاب زما کتاب ته ورته دی. یا نور..

(2)اسماء:
په پښتو کې دا اسمونه د تشبیه دپاره شته: شان، څېر، سیال.
د شان مثال:
عبدالعظیم وایي:
د ستۍ په شان به سوځم ســـــــترپایه
چې تازه مې کړ خپل ځان وته نېران بیا
د څېر مثال:
رحمان بابا وایي:
وړاندې هم ټوله ستــا په څېر سړي وه
ته هم پاڅه د هغو په څېر همت کړه
د سیال مثال:
عبدالقادر وایي:
نمر له تانه منـــــــــــــور شو دا له نمره
څوک به میاشت کا ستا له مخه سره سیاله

(3)افعال:
په پښتو کې دا افعال د تشبیه دپاره راځی: ته وا ، ته به وایي، وائې ته چې وائې، تابه ویل:
د ته وا مثال:
مخلص وایي:
رامو نه وړو د پردو له کــوره ګټه
یو د بل له جېبې کاږو ته وا غله یو
د ته به وایي مثال:
خوشحال خان وایي:
ته به وایي د ګلاب په ګل شبنـــــــــــم دی
چې بارخو دی د نماشتې په وخت خولې شي

د وائې مثال:
عبدالقادر وایي:
ژړاو سره نمری اغوستي ګلرخانو
وایي سپروني ونیول ګلونـــــــــــه

تا به ویل مثال:
پر دې ښاغلي سپی داسي ګران وْ تا به ویل زوی ئې دئ.

د ته چې وایي مثال:
مدېر صاحب داسي پر چوکۍ ناست دی ته چې وایي د پرنګي سر ئې په توره وهلی دی.

www.granwatan.com

د تشبیه اقسام د تشبیه د اداتو په اعتبار:
که په تشبیه کي د تشبیه ادات نه وي راغلي موکده ئې بولي، او که راغلي وي مرسله یا مطلقه ئگې بولي هغه چي د تشبیه توري نه وي پکښي راغلي لکه رحمان بابا چي وايي:

شام سحر مي دغه ستا زلفي رخسار
نور مي مه پوښته له شام او له سحره

مطلقه خو دمخه تېره شه.

(3)رکن د تشبیه وجهه:
د تشبیه وجه د مشبه او مشبه به تر منځ یو مشترکه معنی ده، چي په مشبه به کي به د اصلیت او مشبه کي د فرعیت په توګه وي او دا به هم د ویونکي په نظر کي وي(6) د ویونکي نظر ځکه ضروری دي چي مثلاً که یو سړی د یو پهلوان سره تشبه کړه شي که څه هم دا سړی په ډېرو شیانو کي لکه خوله، پزه، لاسونه، جسمیت، او نورو کي پهلوان سره شباهت لري مګر د ویونکي نظر او مقصد غښتلوالیاو قوت دی، دا د تشبیه وجه به یا د حقیقت له رویه وي لکه چي ووایو : احمد لکه زمری دی ! یعني په زړه ورتوب کي او یا به د تخیل له رویه وي لکه حسن او ښکلیتوب(7) چي ووایو : مخ لکه سپوږمۍ دی.

د تشبیه د وجهه په اعتبار د تشبیه اقسام:
د تشبیه د وجهي په اعتبار تشبیه پر لاندي قسمو وېشلې شویده: تمثیلیه او غیر تمثیلیه ، مجمله او مفصله، قریبه او بعیده.

تمثیلیه تشبیه:
هغه ده چي د تشبیه وجهه ئې له متعددو شیانو څخه راوتلې وي لکه حمید چي وايي:

دا زما له غمه شین زړه پکښي خیال د یـــار د شونډو
هسي رنګ زیب و زینت کا لکه می په شنه پیاله کښي

دلته د تشبیه وجهه له څو شیانو څخه راوتلې ده د زړه او پیالې له شینوالي، د شونډو او می د سوروالي څخه او دا چي شونډې او می دواړه د څکلو شیان دي او هم زړه د خیال او پیاله د میو ظرفونه دي ددې ټولو څخه د تشبیه وجهه راوتلې ده.

غیر تمثیلیه تشبیه:
هغه ده چي د تشبیه وجهه له مفرد شی څخه راوتلې وي لکه شمس الدین چي وايي:

د ګلرخو په هوس شپې رڼومـــه
آموخته لکه شبنم په دا شبخون یم

مجمله تشبیه:
هغه ده چي تشبیه وجهه پکښي نه وي ذکر شوې مثلاً رحمان بابا وايي

دا هلال دی چي لیده شي په شفق کي
که په لاس د ګل اندامي سپین وښی دی

مفصله تشبیه:
هغه ده چي د تشبیه وجهه ذکر شوي وي مثلاً حنان وايي:

تبسم ئې له دشنامه سره خوند کا
قدر ډېر لري ترخه چي شي شراب

تریخوالی د تشبیه وجه ده.

قریبه تشبیه:

www.granwatan.com

هغه ده چي ښېله فکره ویونکی یا آروېدونکی ته د تشبیه وجهه څرګنده شي عبدالقادر وایي:

که مو عمر د چمن تر ګـــــلو کم دی
د لاله غوندي سور مخ د زړه په داغ یو

بعیده تشبیه:

هغه ده چي د تشبیه وجهه تر ډېر وخت وروسته څرګنده شي لکه محمد هوتک چي وایي:

د بیلتون په تاریکو کي مي زړه شین شو
رڼا لمر د جام د میو په ظـــلام را (8(

لمر د شرابو سره تشبیه شویدی، په لومړی وار د تشبیه وجه سړی دستي نه شي موندلای څو ورته ډېر دقیق نه شي وروسته څرګند ېږي چي شاید د تشبیه وجه به حرارت وي... دا تشبیه په پارسي کي ډېره ده.

(4)رکن د تشبیه غرض:

د تشبیه غرض د مشبه تعریف دی یعني د مشبه د حال بیان او وصف غرض دی لکه ښکلیتوب ، ښه والی، بدوالی او نور ځکه د تشبیه غرض اکثراً مشبه ته راجع کیږي، دا غرض پر څو ډوله دی :

لومړی دا چي د مشبه بدوالی غرض وي لکه چي حمید متملق او مداح او غوړه مال شاعر ته وایي:

لکه سپي چي په مردار شاوخوا کیږي
هسي ته کس وناکس په اسره ستایي

دویم دا چي د تشبیه غرض د مشبه د حال ایضاح او بیانول وي لکه علي خان چي وایي: (9(

زه درپسي درسته شپه پټ ژاړم لکه پرخه
ته سبا خندان لکه ګل وازګړېوان د چایي؟

په دې بیت کي د تشبیه غرض د مین پټه ژړا او د معشوق خندا ده چي دواړه د مشبه حال باله کیږي.

دریم دا چي د تشبیه غرض د مشبه د حال د مقدار څرګندول وي لکه حمید چي وایي:

که ئې سپک کا عاشقي لــکه ښه
هغه کس تر کوه قاف دروند وګڼه

یا نور داسي مثالونه چي غرض پکښي ښکلیتوب زینت یا نور وي، مګر کله کله د تشبیه غرض مشبه به ته هم رجوع کوي دا هغه وخت چي د تشبیه د وجهي له رویه چي هره خوا ناقصه وي هغه مشبه به شي او غرض ځیني اکملیت او بشپړتوب وي، دې ته مقلوبه تشبیه هم وایي ځکه چي مشبه به د مشبه پر ځای راوړه شوی دی لکه رحمان بابا چي وایي:

دا هلال دی چي لیده شي په شفق کـــي
که په لاس د ګل اندامي سپین وښی دی

په دې بیت کي هلال مشبه او وښی مشبه به دی، مګر په مشبه به کي د تشبیه وجهه ناقصه ده ځکه چي هلال خو تر وښي په ښکلیتوب کي اکمل دی خو د تشبیه غرض وښي ته راجع دی.

د تشبیه نور عمومي اقسام:

په عموم طور تشبیه نور قسمونه هم لري چي مشهوره ئې اوه دی:

.1مطلقه تشبیه:

چي شرط او قید ونه لري لکه د خوشحال دا بیت:

د امید غوټۍ مي واړه شګفته شي
چي د دوویم پر ما لـــــکه صبائي

www.granwatan.com

.2مشروطه یا مقیده تشبیه:
چي یو شرط یا قید پکښې وي لکه پیرمحمد کاکړ چي وايي:
مخ که دي ګلشن دی یا څراغ دی یا سورګل
زه باندي بورا یم یا پتنګ یم یـــــا بلبل
"که " په پښتو کښې د شرط توری دئ .
.3تشبیه تفصیل:
چي یو شی د بل شي سره تشبیه کړي بیا بیرته ووایي چي داسي نه ده او د مشبه به افضلیت ثابت کړي مثلاً خوشحال وايي:
چي و مخ وته دي ګورم لکه لمر هسي ځلیږي
قربان دي تر جمال شم په معنی تر لمره غټ یې

.4د تسویآ تشبیه:
چي د یو شي صفت د مطلوب له صفته سره مساوي وباله شي لکه ګل محمد هلمندی چي وايي :
لکه څنې چي دي ستــــا پر مخ پریشاني
هسي شان مي د خاطره پریشاني ده (10)

.5د اضمار تشبیه:
د اضمار تشبیه داده چي تشبیه مضمره وي لکه پیرمحمد کاکړ چي وايي:
محبوبا پر پالنګ واوښته په خوب کي
که هوسۍ وه د بهار پر ګلــو رغښته

.6کنایه تشبیه:
کنایه تشبیه هغه ده چي د تشبیه توری وغورځول شي او یوازي مشبه به راوړه شي لکه عبد العظیم چي وایي:
سپیني مرغلري د ګلاب په ګــــــل بهیږي
روغ زړه مي غوڅیږي چي اوریږي له نرګسه

.7معکوسه تشبیه:
د عکس تشبیه داده چي دوه شیه یو له بل سره تشبیه کړی شي رحمان بابا وايي:
پخواني هم ټوله ستا په څېر سړي وه
ته هم پاڅه د هغو په څېر همت کــړه

دوهم اصل مجاز:

مجاز لغتاً د لاري او تېرېدو معنی ورکوي او اصطلاحاً د لفظ هغه معنی ده چي حقیقتاً دده دپاره نه وي وضع شوي یعني مجاز د حقیقت عکس دی نو حقیقت باید وپېژنو:

حقیقت:
حقیقت د لفظ هغه معنی ده چي دده دپاره وضع شوي وي لکه د زمری لفظ چي د یوه څېرونکي حیوان دپاره ټاکل شویدی.

د حقیقت اقسام:
حقیقت پر څلور ډوله دی: عقلي ، لغوي ، شرعي ، اصطلاحي یا عرفي.

www.granwatan.com

عقلي حقيقت: هغه دی چي د یوه لفظ نسبت داسي شی ته وشي چي ویونکي په عقل منلی وي لکه څوک چي وو ایي "خونه بناء جوړوي" "ور ترکاڼ تراشي"
لغوي حقیقت هغه دی چي یو لفظ په لغت کي د یو شي دپاره وضع شوی وي لکه د" اور لړوني "کلمه چي د آتش کاو دپاره راغلې ده.

شرعي حقیقت:
هغه دی چي په شرع کي دیني او شرعي امورو ته یو لفظ وټاکل شي لکه د "نمونځ "لغت چي په لغوي حقیقت کي د "نمانځني" څخه چي د احترام او ستایش په معنی دی اخیستل شویدی مګر په شرعي حقیقت کي د څو مخصوصو اقوالو او افعالو دپاره راوړل کیږي.

عرفي حقیقت:
هغه دی چي په عام عرف کي کوم لفظ د یو شي دپاره ټاکل شوي وی لکه د "مېړه "لغت چي له لغوي حقیقت له رویه هر نارینه ته ویل کیږي مګر په عرف کي د ښځي د سړي یعني شوهر په معنا هم راځي.

علاقه:
د حقیقي او مجازي معنی په منځ کي باید ضرور یو علاقه او قرینه وي که علاقه په منځ کي نه وي د هغه لفظ استعمال په مجازي معنا غلط دی مثلاً که څوک کتاب ته اشاره وکړي او ووایي: "دا آس دی "دلته مجاز بالکل غلط دی، ځکه چي د آس او کتاب په منځ کي هیڅ علاقه نسته او که یوه زړه ور او جنګي سړي ته اشاره وکړي او ووایي "دا زمری دی "دلته مجاز درست دی ځکه چي د دوی په منځ کي زړورتوب او شجاعت علاقه ده. نو که پدې علاقه کي تشبیه وه مستعار مجاز ورته وایي او که نه وه مرسل مجاز ئې بولي.
د مجاز اقسام:
مجاز پر دوه قسمه وویشل شو:
1.مستعار مجاز
2.مرسل مجاز

لومړی مستعار مجاز:
مستعار مجاز پر څو استعارو مشتمل دی. او استعاره په لغت کښي عاریه غوښتل دي او په اصطلاح کي یو لفظ د هغه شي دپاره استعمالول دي چي په حقیقت کي د هغه دپاره نه وي وضع شوی مګر ددوي په منځ کي به د تشبیه یوه علاقه وي.

د استعارې ارکان:
استعاره درې رکنونه لري: یو مستعار منه (یعني مشبه به) بل مستعار له (یعني مشبه) چي دوي دواړو ته په عربي طرفان وایي او دریم رکن مستعار باله کیږي چي هغه د تشبیه وجه ده او په عربی جامع هم ورته وایي.

د استعارې ډولونه:
استعاره د طرفینو په اعتبار دوه ډوله لري:
E یوه ممکنه
E بله ممتنعه

(1)ممکنه:
ممکنه هغه ده چي د تشبیه دواړي خواوي یعني مستعار منه او مستعار له یوه شي سره یوځای کېدلای شي لکه د علم تشبیه له ژوند سره او د ناپوهی تشبیه له مړیني سره ځکه چي علم او ژوند په یوه سړی کښي سره یوځای کېدلای شي هم به سړی ژوند وي هم به عالم وي همدارنګه ناپوهي او مرګ دا استعاره وقافیه هم بولي.

(2)ممتنعه:

ممتنعه هغه ده چي ددوارو خواوو يوځاى كېدل امكان ونه لري او منع وي دا استعاره عناديه هم بولي لكه د ښه مړي تشبيه له ژوندي سره مثلاً وويل شي: "پښتون سيد جمال الدين ژوندى دى "او دا ښکاره ده چي ژوند او مګرګ په يوه وخت او يوه سړي كه نه سره يوځاى كيږي او د عناديې د اقسامو څخه دا هم دى چي پر ضد د شي راوړه شي (11) لكه يو بې زړه سړي ته چي د استهزاء په توګه وويل شي: "زمرى دى" يا يو جاهل ته وويل شي: "د علم درياب دى" دا قسم تهكميه او تمليحيه هم بولي.

همدارنګه استعاره د طرفينو په اعتبار تحقيقيه او تخليه ته هم وېشله كيږي تحقيقيه هغه ده چي مستعار له حقيقي وي نو كه محسوس وي لكه اږخګۍ د كوچنۍ غونډۍ دپاره او كه عقلي وي لكه د نور استعاره د عقل دپاره، او تخيله هغه ده چي مشبه يوازي ذكر شي، خو د مشبه به ځيني لوازم ورسره وي لكه حنان چي وايي:

پر عصا نرګس تكيه كړي ده ولي ؟

شوه وروپېښه ستا د سترګو بيماري

نرګس مستعار له او بيمار مستعا ر منه دى، لكړه لګول د مشبه به يعني مستعار منه له لوازمو څخه دى.

استعاره د جامع په اعتبار:

د جامع يعني د تشبيه د وجه په اعتبار هم پر دوه ډوله ده: يوه مبتذله استعاره، بله بعيده استعاره.

مبتذله استعاره چي عاميه ئې هم بولي هغه ده چي جامع ښكښي ښکاره وي. او بعيده استعاره چي غريبه او خاصه ئې هم بولي هغه ده چي جامع ښكښي ذكر شوى نه وي لكه چي وايو: "احمد په لوى لاس ځان بېكاره كوي" دلته په لوى لاس د قصداً په عوض استعاره شوى ده خو د تشبيه وجه ئې ښکاره نه ده. يا لكه كاظم خان شيدا چي وايي:

د آفتاب په كمند نه خېژم آسمان ته

نه ړدم بار لكه شبنم پر دوش د ګلو

كمند ذكر شوى مراد ځيني شغلې دي او جامع ښكښي نرى والى او اوږدوالى دى چي ذكر يې نه دى راغلى.

استعاره د طرفينو او جامع په اعتبار:

يعني استعاره د مستعار منه او مستعار له او جامع درو سرو سره په اعتبار پر دوله ډوله ده: يوه مصرحه بله مكنيه مصرحه هغه ده چي مستعار منه يعني مشبه به ذكر شي او مستعار له يعني مشبه حذف وي لكه خوشحال خان چي وايي:

چي د غوږو در ئې نه وينم په سترګو

دُر ګوهر مي په هر هر باڼه سفته شي

په دوهمه مصرع كي در ګوهر مستعار منه راوړه سوئ مراد څني اوښكي دي چي مستعار باله كيږي.

دوهمه مكنيه هغه ده چي مستعار له ذكر شي او مستعار منه حذف وي خو د مستعار منه له لوازمو څخه يو شى ذكر شي، حميد وايي:

زړه مي له غيرته په كـــــوګل دننه دود شي

ړمونځ چي دى بې فهمه وهي ګوتي په كاكل

ړمونځ ذكر شوې مراد "مشاطه" ده او ګوتي وهل د مستعار منه له لوازمو څخه بلل كيږي دا ځكه مكنيه بولي چي مشبه به ښكښي پټ دى مكن هم پټوالي ته واي.

د مصرحې ډولونه:

مصرحه استعاره عموماً اوه ډوله لري: عناديه، وفاقيه، اصليه، تبعيه، مطلقه، مجرده، ترشيحيه، عناديه او وفاقيه خو دمخه درته وښودلي شوې، اصليه او تبعيه به هم وروسته په بل قسم كي درته راوړه شي، ترشيحيه، مجرده، مطلقه به دلته بيان كړو:

مطلقه استعارهE:

مطلقه استعاره هغه ده چي خاص په يوه خوا (مستعار له يا مستعار منه) پوري اړه ونه لري بلكي دوارو خواوته شامله وي يعني دا سي استعاره راوړه شي چي هم د مستعار له او هم مستعار منه مناسبت ښكښي وي لكه

خوشحال خان چي وايي:

د زمریو مړنتوب په لښکـــــر نه وي
مټ ئې هرکله یوازې پر خپل ځان شي
زمری مشبه به مراد ځیني زړه ور سړې دی، "پر ځان مټ" هم د زمری او هم د زړه ور سړي سره مناسبت دی همدارنګه مړنتوب.
مجرده استعارهE:
مجرده استعاره هغه ده چې یوازې د مشبه به مناسبت راوړه شي لکه د خوشحال خان دا بیت:
مست هاتیان خوني زمریو توری وکښې
چې د سرو ترویرې تېر شي کار آسان دی
مست هاتیان او خوني زمری مشبه به مراد ځیني جنګیالي زلمیان دې چې مشبه به باله کیږې او توری کښل د زلمیانو سره مناسبت دی.

ترشیحیه استعارهE:
ترشیحیه هغه ده چې د مشبه به مناسبت تر قرینې وروسته راوړه شي لکه رحمان بابا چې وایي:
نیمه شپه ئې یار تر سره پوري کښیني
لکه شمعه چې څوک بله پر مزار کـــا
مزار مشبه به مراد ځیني بیده عاشق دئ، د مشبه به شمع ده او قرینه ئې سرته کښېناستل دي.

استعاره د لفظ په اعتبار:
د لفظ په اعتبار استعاره پر دوه ډوله ده اصلیه او تبعیه:
.1اصلیه هغه ده چې د مستعار لفظ پکښې جامد وي لکه قلندر چې وایي:
نه دي چا لیدلي صبح وشام په یوه ځـــــــای کي
ماته لمر ښکاره شو ستا د زلفو په تورتم کي (12(
ذکر لمر مراد مخ دی، او لمر جامد هم دی.

(2)تبعیه:
تبعیه هغه ده چې د مستعار لفظ مشتق وي لکه عبدالقادر خان چې وایي:
له غیرته مي زړګي ټوکر ټوکر شي
چې ئې ګوتي په وېښتو وهي شانه
ګوتي وهل مشبه به مراد ځیني ږمونځول دي او ګوتي وهل مشتق دی.

دوهم مرسل مجاز:
مرسل مجاز هغه دی چې د تشبیه علاقه ونه لري بلکی له ځانه مخصوصي نوري علاقې ولري.

د مرسل مجاز علاقې څو دي ؟
د مرسل مجاز په علاقو کي اختلاف دی څوک وایي اتلس دي څوک وایي 27 دي (12) څوک وایي 36 دي (13) خو په پښتو کي دا 25 پیدا شوي چې هغه دادی: سببیت، مسببیت، کلیت، جزئیت، لازمیت، ملزومیت، اطلاق، تقلید ، عمومیت، خصوصیت، ظرفیت، مظروفیت، بدلیت، مبدلیت، آلیت، مجاورت، مصدریه، مظهریه، علیه، معلولیت، متعلقیه، دالیه، مدلولیت، سلیقیت، لاحقیت.

(1)سببیت:
د سببیت علاقه داده چې ذکر سبب شي مراد ځیني مسبب وي لکه خوشحال خان په دې بیت کي:
چې دا اوښکي مي غښازې د فراق دي
زه ئې ځکه په ګـــــرېوان کښې تویوم
په ګګرېوان کي د اوښکو تویول راوړه شوی دی مراد ځني پټوالی دی او ګریوان سبب د پټوالي دی.

www.granwatan.com

(2)مسببيت:

د مسببيت علاقه داده چي ذکر مسبب شي مراد ځيني سبب وی لکه د خوشحال خان په دې رباعي کي:

چــــــي آئينې ته ښکاره ديدار کړي

آئينه درسته سره ګـــــــــلزار کړی

چي شونډې کښېږدي د جام په مورګو

اوبه په جام کښي رب انار کــــــړي

ذکر مسبب چي رب انار دی مراد ځيني سبب چي د شونډو د سوروالی انعکاس دی.

(3)کليت:

کليت هغه دی چي ذکر کُل شي مراد ځيني جزوي لکه د خوشحال خان دا بيت:

ګوتي ومنډه په غوږو تـــــــــري تېرېږه

ذاکر زر ذکرونه کا زړه ئې په دام کښي

ګوتي ذکر دي مراد ځيني يوه ګوته ده

(4) .جزئيت:

جزئيت دادی چي ذکر جز شي مراد ځيني ګل وي رحمان بابا وايي:

وړاندي سرای لره توښه تړه رحـــمانه

څو سفر دي کړی نه دی له دې سرايه

ذکر سرای مراد ځيني دنيا يا عقبی ده.

(5)لازميت:

لازميت دادی چي ذکر لازم شي مراد ځيني ملزوم وي لکه د لمر ختو پروخت چي وويل شي: "رڼا راپورته شوه" يعني لمر راپورته شو، ذکر رڼا مراد ځيني لمر دی.

(6)ملزوميت:

ملزوميت دادی چي ذکر ملزوم شي مراد ځيني لازم وي لکه د ځاښت په وخت کي چي څوک وايي: "لمر سرای ته را ولوېد" يعني د لمر رڼا سرای ته را ولوېده، ذکر لمر مراد ځيني رڼا ده.

(7)اطلاق:

اطلاق دادی چي ذکر مطلق شي، مراد ځيني مقيد وي لکه خوشحال چي وايي:

د سبا باده ! ګـــــــذر په چمن بيا کړه

په چمن کښي رنګا رنګ ګلونه بيا کړه

د سبا باد مطلق ذکر شوي مراد ځيني د پسرلي د سبا باد دی.

(8)مقيد:

مقيد هغه دی چي ذکر مقيد شي مراد ځيني مطلق وي لکه حميد چي وايي:

که آسمان د مهجورانو په ځان ژاړي

چي دا آه د چا په ځان وي نه دي ګرم

دلته ذکر ژړا چي د انسان په اوښکو پوري مقيده ده مراد ځيني مطلقي اوبه دي.

www.granwatan.com

(9)عموميت:
عموميت دادی چي ذکر عام شي مراد ځيني خاص وي لکه خوشحال خان چي وايي:
د عشق غم لـــه خلق پټ لره خوشحاله
څه ئې پټ کړم چي جهان ځيني خبر دی
ذکر جهان مراد ځيني مخصوص او شاوخوا خلک دی.

(10)خصوصيت:
خصوصيت هغه دی چي ذکر خاص شي مراد ځيني عام وي لکه يو باغوان چي وايي: "زما د باغ تاک نوی دی" ذکر يو تاک مراد ځيني ټول تاکان دي.

(11)ظرفيت: ظرفيت هغه دی چي ذکر ظرف شي مراد ځيني مظروف وي مثلاً وايو: "ناوه بهيږي يا واله بهيږي" ذکر ناوه او واله ده مراد ځيني اوبه دي.

(12)مظروفيت:
د مظروفيت علاقه داده چي ذکر مظروف شي مراد ځيني ظرف وي لکه دا چي چپراسي ته د اوبو ډک ګيلاس ورکو او ورته ووايو: "دا اوبه چپه که" ذکر اوبه مراد ځني ګيلاس وي.

(13)بدليت:
بدليت هغه دی چي ذکر بدل شي مراد ځيني مبدل وي لکه: پوروړي چي خپل پور اداء کي نو وايي: "ما پور له ځانه واړاوه" دلته اړول د اداء کول بدل راغلی دی.

(14)مبدليت:
مبدليت هغه دی چي ذکر مبدل شي مراد ځيني بدل شي لکه يو څوک چي دخپل پلار قاتل مړ کړي نو پښتانه وايي: "پلانکي خپل پلار واخيست" يعني د خپل پلار بدل ئې واخيست.

(15)آليت:
چي ذکر آله شي مراد ځيني هغه اثر وي چي ددې په ذريعه څرګنديږي لکه چي وايو: "د پلانکي په غوړه ژبه وغولېدم" يعني په خبرو ئې او ژبه د خبرو آله ده عبدالقادر خان وايي:
در پوهېږم چي په ژبه مي تېرباسې
چي وييلې شې دا هســـې مطولې

(16)مجاورت:
د مجاورت علاقه داده چي يو شی ذکر شي او مراد د هغه شي مجاور (ګاونډی) وي لکه د چا شونډې چي تر تبې وروسته ووزي نو وايي: "خوله مي ووتله" ذکر خوله مراد ځيني شونډې دي چي د خولې مجاور بللي کيږي همداشان وايي: "مرغلره پاک لمنې ښځه ده" ذکر لمن مراد ځيني بدن دی.

(17)مصدريه:
مصدريه دا دی چي مجازي معنی دموضوع څخه صادريږي لکه سخي سړی ته چي ويل کيږي " په لاس کي خلاص دی" يا "دلوی لاس خاوند دی" يعني بخښوونکی دی، ذکر لاس مراد ځيني بخښه ده او لاس د بخښي د صدور محل دی.

(18)مظهريه:
مظهريه دا دی چي موضوع له د مجازي معني د ظهور ځای لکه چي وايي: "د احمد دموټ پېچلو سړی نشته" ذکر موټ مراد ځيني قوت دی

يعني دده د قوت ساري نشته او قوت له موږه ظاهرېږي.

(19)عليه:

عليه دا دی چي ذکر علت شي مراد ځيني معلول شي لکه يو تږی سړی چي وو ايي: "له تندي مي زړه اور و اخيست" ذکر اور مراد ځيني حرارت دی.

(20)معلوليه:

چي ذکر معلول شي او مراد ځيني علت وي لکه چي وايي " : په دې صندلۍ کي حرارت نشته" يعني اور نشته.

(21)متعلقيه:

متعلقيه د لام په زبر دادی چي ذکر متعلق شي مراد ځني متعلق وي لکه مصدر چي ذکر شي او مراد ځيني اسم فاعل يا اسم مفعول وي لکه چي وايو: " سيد جمال الدين سرترپايه علم وْ، يعني عالم وْ.

(22)داليه:

داليه دادی چي ذکر دال شي مراد ځيني مدلول شي لکه چي وايو: "د کتاب په تورو وپوهېدم" يعني په معنی ئې وپوهېدم، توري ذکر شوه مراد ځيني معنی ده.

(23)مدلوليه:

چي ذکر مدلول شي نو مراد ځيني دال وي لکه چي وو ايي: "ما دا کتاب په معنی ولوست" يعني په الفاظو ، ځکه چي الفاظ لوستل کېږي او معنی فهمول کيږي.

(24)سابقيت: سابقيت يعني د پخوا په اعتبار يو شي ته کتل دي، لکه يو زلمی ته چي وايي: "هلکه دا کار مه کوه !" که څه هم اوس زلمی دی خو چي تيري شوي زمانې ته وکتل شي پخوا هلک وْ.

(25)لاحقيت:

لا حقيت يعني د راتلونکي زمانې په اعتبار يو شي ته کتل، لکه عبدالقادر خان چي وايي:

نه ما څه کړيدي نه به څه کړمه
چي را کوې ئې هغه کـــومه
نوم د ژوندون مي نوم د علم دی
مړ يم عـــــالمه مړ يم مړ يمه

که څه هم اوس مړ نه دی خو د راتلونکي زمانې په اعتبار چي ورته وکتل شي مري.

کنايه:

کنايه په لغت کښي د تصريح نقيض دی(13) او دبيان د علم دپوهانو په اصطلاح کنايه هغه ده چي د يو شي تعبير په غير صريح کلام سره وشي. (14(

د مجاز او کنايې فرق:

په مجاز کي د حقيقي معنا مرادول روا نه دي او په کنايه کي روا دی چي حقيقي معنا هم مراد شي.

د کنايې غرض: د کنايې غرض د لفظ تحسين ، دکلام خوږوالی او د اروېدونکي ابهام دی.

www.granwatan.com

د کنايې اقسام:
کنايه پر درې قسمه ده: لومړۍ هغه ده چې کنايه له موصوفه څخه وي يعني د کنايې څخه ذاتاً موصوف مراد وي لکه عبدالعظيم چې وايي:
سپيني مرغلري د ګلاب پر مـــــــخ بهېږي
روغ زړه مي غوځيږي چي اوريږي له نرګسه
په پورته بيت کي مرغلري د اوښکو څخه د ګلاب ګل له مخه څخه، نرګس له سترګو څخه کنايه دی چي اوښکي او مخ او سترګي موصوف باله شي.

د کنايې دوهم قسم له صفته څخه کنايه ده يعني له کنايې څخه مقصد صفت دی لکه رحمان بابا چي وايي:
که د عقل څه اثر لـــــــــــري و سر ته
لاس په سر مه شه د هر ګيدي و در ته
لاس په سر کېدل کنايه له سوال او طمع څخه دی، طمع او سوال صفت دی.
د کنايې دريم قسم له نسبته څخه کنايه ده او هغه يو امر د بل امر د پاره اثبات يا نفي کول دي. لکه دا چي ووايو: "د احمد سترګي په آسمان کي دي" يعني متکبر دی که څه هم صريحاً متکبر نه وي ورته ويل شوي، مګر دده و سترګو ته ئې په آسمان کي ځای ورکړ او دهر چا سترګي چي په آسمان کي وي هغه متکبر دی نو احمد متکبر شو بانسبته کنايه شوه.

دکنايې ملحقات:
د بديع په علم کي ځيني انواع شته چي له کنايې سره خورا لږ اختلاف لري، ځکه ئې نو دالته راوړو هغه دادی: تعريض، توريته، استخدام، ادماج براعته الطلب او نور...

(1)تعريض:
تعريض دادی چي له کنايې څخه داسي موصوف مراد شي چي هغه ذکر شوی نه وي او تعريض د هغه عبارت راوړل دي چي لفظ ئې پر يو شي دلالت کوي او د مفهوم او اشارې له لارې بل شی مرادوي لکه څوک چي بې نوبته کار يا خبري کوي او دا متل ورته ووايه شي: "ژرنده که د پلار ده هم په وار ده."

(2)توريته:
دې نوع ته ايهام هم وايي، او دا داسي دی چي په نظم يا نثر کي يو لفظ استعمال کړي چي دوې معناوي ولري، يوه ليري، بله نژدې. لومړی وار د ويونکي يا اورېدونکي ذهن نژدې معنی ته ولاړ شي مګر مقصد ليري معنی وي. لکه پير محمد کاکړ چي وايي:
جدايي په غم شريک کړم د غمجنو
د هر چا پر غاړه ژاړم لـــــــــکه نی
د غاړې لفظ دوې معناوي لري نژدې معنی ئې (ګردن) او ليري معنا ئې (طرز، اداء، روش) دی. چي د شاعر مقصد هم ليري معنی ده.

(3)ادماج:
ادماج هغه دی چي يو داسي کلام راوړه شي چي دوې معناوي ولري مګر په دوهمه معنی تصريح نه وي شوې د ادماج او توريته فرق دادی چي په توريته کي يو لفظ راځي چي دوې معناوي ولري مګر په ادماج کي يو کلام راځي لکه عبدالقادر خان چي وايي:
سر په لاس درپسي درومم نه قبليږي
نصيب مه شه د چا دا سرګـــــــرداني
سرګرځول يا سرګرداني دوې معناوي لري دلته پرېشاني غرض ده.

(4)براعت الطلب:
براعة الطلب چي حسن طلب ئې هم بولي او د تعريض يو قسم دی يعني په ښه صورت شی غوښتل لکه په دې لنډۍ کښې:

پر د ېوال هســـــــکه شه خوله راکه
یو همزولتیا ده بل منت درته کومـــــه
که دي خوله راکــــــــړه څه به وشي
زړه به مي ښه شي خوله به بیا درسره وینه

تبصره:
کنایه هم لیري او نژدې لري د نژدې مثالونه ذکر شوه او لیري کنایه لکه دا متل: "ښځه له اجاغه غواړه، اور و لنده بل ته ورکوه" اجاغ کنایه له مهمانداری څخه دی یعني سخا، ځکه چي اجاغ پر اور دلالت کوي او ډېر اور بلول پر ډوډی پخولو او ډوډی پخول پر سخا دلالت کوي

لمن لیکونه

(1)علم الادب یسوعي_لومړی جز 56 مخ.
(2)مفتاح العلوم_سکاکي 140 مخ.
(3)علم الادب 56 مخ.
(4)علم الادب یسوعي_57 مخ مختصر المعاني 313 مخ او نور.
(5)نوادر الاصول في شرح الفصول.
(6)نوادر الاصول فی شرح الفصول230.
(7)علم الادب 65 مخ.
(8)پټه خزانه خاتمه.
(9)د علي خان دېوان مخ
(10)د ګل محمد دېوان قلمي.
(11)حدائق البلاغه 30 مخ.
(12)د قلندر قلمي دېوان.
(13)قطوف الدانیه فی علوم ثمانیه 211 مخ.
(14)قطوف الدانیه فی علوم ثمانیه 211 مخ.
علم الادب یسوعي_لومړی جز 87 مخ .

www.granwatan.com

د قافيې علم

قافيه په لغت کي وروسته او د غاړي پای ته وايي، مثلاً په عربی کي وايي "قفوت فلاناً" يعني په پلانکی پسي ولاړم.(1) او ځکه چي په شعر کي تر ټولو آخر او وروسته راځي او بيت په تماميږي نو اصطلاحاً هغه علم وباله شو چي د نظم له اواخرو څخه بحث کوي، او قافيه د بيت د وروستنۍ کلمې آخر ته وايي مګر په دې شرط چي هغه کلمه عيناً په يوه معنی د نورو بيتونو په آخر کي تکرار نه شي لکه عبدالقادر چي وايي:

که خبر مي شی له خوږ زړګـــــــګيه ته
شپه او ورځ به په نارو شي لـــــــکه زه
څو تاونه باندي تېر شي چـــــي پخېږي
د پخو په حال خبر نه دي اومـــــــــــــه
که دي سوی چيري زړه د عشق په اور وي
ستا په هاله زړه په سويو بانـــــــدي سه
عام عالم له حقيقته خبر نه شــــــــول
د تقليد خندا کوي لـــــــــکه کاږه
ګوره بيا د کوم کم بخت سړي په خوله شو
سل ښکنځل راته کــــوي چي غواړم خوله

په پورته بيتو کي (ته، زه، مه، سه،ړه) د قافيې توري دي، که څه هم (هـ) تکرار راغلې مګر دا (هـ) ملفوظي نه ده بلکي د (زور) بدل او عوض باله کيږي او په ټولو بيتو کي قافيه يو حرف او حرکت دی مګر که وروستۍ کلمه تکرار راغلې وه هغه نو بيا رديف بولي او قافيه تر رديف دمخه توری دی، لکه يونس چي وايي:

څو نه ښانده په مينه باندي سر چا
کله بيا موند شرين وصل د دلبر چا

د "چا" کلمه تکرار راغلې نو رديف باله کيږي، او قافيه د "سر" او" دلبر" په کلمو کي د "ر" توری دی او څنګه چي تر "ر" دمخه حرف متحرک دی نو په دې بيت کي هم قافيه يو حرف او يو حرکت دی او کله د قافيې تر وروستي توري دمخه توری ساکن وي لکه رحمان بابا په دې بيت کي:

زغره واغونده ملا وتړه د جنګ

هله پسه مرکه کـــــوه د ننګ

د "ګ" توری قافیه ده، تر ګاف د مخه "ن" ساکن دی، نو دلته قافیه دوه توري او یو حرکت دی او کله د قافیې تر وروستي توري د مخه دوه توري ساکن وي چې په دې صورت کې نو قافیه دوه توري او یو حرکت دی، لکه د مېرمن حلیمې د خوشحال خان د لور دا بیت:

د آشنای په فکر خوښه هسې شان شوم
نه پوهېږم چې ممتاز که نورجهان شوم

د "شوم" کلمه ردیف دی، نون او الف ساکن دي شین متحرک دی نو قافیه دوه توري او یو حرکت دی همدا رنګه که د قافیې د کلمې وروستی توری د قافیې د اصلي کلمې څخه نه وي او د کوم علت په واسطه پوري نښتی وي نو هغه اضافه کلمه هم قافیه بلل کیږي لکه د مېرمن زینبې د میرویس خان نیکه د لور د هغې مرثیې په یوه بند کې چې د خپل ورور شاه محمود په مرګ ئې ویلې ده د "نا" توری چې د ترنم د پاره دی:

ځوان وْ، مېړه د توری جنګ ونا
ولاړ د کام په نام وننګ ونا

دښمن له ده په وینو رنګ ونا
پر میدان شیر وْ یا پلنګ ونا

افسوس چې مرګ دده په خوا سونا
قندهار واړه په ژړا سونا

شاعر باید د قافیې کم شیان وپېژني ؟
هر ناظم ته د قافیې پنځه شیان پېژندل په کار دي، د قافیې توري، حرکات، انواع، حدود او عیبونه.

(1)د قافیې توري او د هغو نومونه:
د قافیې توري(9) دي او نومونه ئې دا دي: روی، ردف، قید، تاسیس، دخیل، وصل، خروج، مزید، نائر:
د روی Eتوری:
د قافیې د کلمې آخر توری روی بولي، اود قافیې بنسټ پر ولاړ دی خو چې دا توری د نفس کلمې څخه وي، رحمان بابا وایي:
ته چې ماته وایي پر څه کــــوې ژړا
نه در معلومیږي دغه خپل جوروجفا
په "ژړا" او "جفا" کې الف د کلمې اصلي توری دی، نوځکه ددې بیت روي "الف" دی او که د نفسي کلمې څخه نه وي هغه د روي توری نه شي کېدلای لکه د پښتو په اشعارو کې د ترنم نون چې اکثګره د بیت په آخر کې راځي لکه: "کوینه" یا "ځینه". روی د روا څخه اخیستنه شویدی او روا هغه رسۍ ده چې داوښ بار په ترې او ځکه چې په روي ټول بیتونه سره ترل کیږي مجازاً دلته راوړه شو(2).
د قافیې نور اته توري څلور تر روی د مخه راځي او څلور وروسته هغه چې د مخه راځي دا دي:

د ردف توریE:
هر "الف، واو، یا" چې د روی تر توري د مخه راشي هغه ته ردف وایي او هغه قافیه نو مردفه قافیه بولي خو په شرط ددې چې د الف د مخه توری زورناک او تر واو د مخه توری پېښناک او تر "یا" د مخه توری زېرناک وي. دا درې واړه مثالونه د رحمان بابا په دې بیتو کې وګورئ:

د "الف" مثال: E

هسې مست یم ستا د شونډو په شراب
چې به نه وي بال دا هسې مست خراب

www.granwatan.com

د "واو" مثالE:
ورقونه لټوم د هر مـــــــــــــــکتوب
پکښي غواړم خط وخال د خپل محبوب

Eد "یا" مثال:
دنیا دار د دنیا کــــــار کا زه د دین
خوانین زما په ملک دي خوشه چین
په لومړی بیت کي "ب" روی او "الف" ردف او په دوهم بیت کي "واو" ردف دی او په دریم بیت کي "نون" روي او "یا" ردف دی.
او که تر ردف وروسته دوه ساکنه راشي لکه دوست، پوست، جوړ، کور یا نوري داسي کلمې نو ځینو پوهانو د ردف وروسته توری هم په ردف کي داخل بللی دی او دا نو زاید ردف بولي، خواجه نصیرالدین طوسي پخپله رساله "معیار الاشعار" کي دا توري په روی کي داخل ګڼي او دا روی نو مضاعف روی بولي. په پښتو کي د ردف "واو" پر دوه ډوله راځي: معروف او مجهول.

قید:
د قافیې بل توری چي تر روی د مخه راځي قید بولي او قید هر هغه ساکن توری دی چي بېله فاصلې تر روی د مخه راشي مګر دا ساکن باید "واو، یا او الف" نه وي لکه: جنګ، ننګ، درد، غبرګ، چرګ او نور... او که "الف" او "واو" او "یا" هم وي باید تر الف د مخه زور او تر "یا" د مخه زېر او تر "واو" د مخه پېښ وي، د قید توری اختلاف روا دی لکه بحر او شهر چي سره راوړه شي (3) سعدي وایي:
چي مصر و چه شام و چه بر و چه بحر
همه روستایند شیراز شـــــــــهر
خو د مخرج قید هم شرط دی او یوه بله خبره هم سته چي دا اختلاف تحسین نه دی بلکي په غزل کي خو قبیح دی او په مثنوي او نورو کي روا دی مګر تحسین نه ګڼل کیږي.
تاسیس:
تاسیس هغه ساکن الف ته وایي چي تر روی د مخه راشي مګر دده او د روی د توري تر منځ بل متحرک توری واسطه وي لکه ځناور، دلاور، حاصل، ساتل، او نوري کلمې... او تاسیس په قافیه کي د لزوم مالایلزم حکم لري، یعني که ئې التزام و نیسي قاقیې ته نقص نه رسوي.
دخیل:
دخیل هغه توری دی چي د" روی" او "تاسیس" په منځ کي واسطه وي لکه د ځناور د کلمې واو.
وصل:
د وصل توري بېله فاصلې تر "روی" وروسته راځي نو که د اضافت توری وي او که د نسبت او که د جمع او که د تصغیر یا ربط توری وي مثلاً د عبدالقادر په بیت کي د جمع واو د وصل توری دی، دی وایي:
تر قربان شه سل ښادی، د ښادمنو
ربه مه وړه خپل غمونه د غمجنو

خروج:
خروج هغه توری دی چي تر وصل وروسته بېله فاصلې راځي، خوشحال وایي:
اې ! چي مخ دي ښایسته دی په خالونه
په دا خپل ښایست دېر مه کوه خیالونه
مزید:
مزید هغه توری دی چي تر خروج وروسته راشي لکه په پورته بیت کي د (ه) توری.

نائر:
نائگر هغه توری دی چي بې فاصلې تر مزید وروسته راشي لکه په پارسي کي د پرداختنیستیش ـ درسا ختنیستیش (4) دا توری په پښتو

www.granwatan.com

شعر کي ډېر لږ راځي.

(2)د قافيې د تورو حرکات او د هغونو مونه:

دا شپږ دي: رس، اشباع، حذو، توجيه، مجري، نفاذ:

رس: E

د تاسيس د الف د مخه حرکت ته "رس" وايي او رس په لغت کي په يو شي په پټه او ورو ورو پيل کول دي او دا حرکت به خامخا فتحه وي، لکه په "ځناور"کي د "نون "حرکت.

اشباعE:

د دخيل حرکت ته اشباع وايي لکه په "دلاور"کي د "واو "توری.

حذوE:

حذو د ردف د توري د مخه حرکت ته وايي، لکه د "ت" حرکت په "تور "کي او حذو برابر "واو" ته وايي.

توجيهE:

د ساکن روی د مخه حرکت توجيه بولي او ساکن روی ته مقيد روی وايي لکه په "سفر"کي د "ف" حرکت.

مجریE:

د روی حرکت مجري بولي، لکه: ځمه، کومه.

نفاذE:

نفاذ د وصل حرکت دی، مګر په پښتو او پارسي کي دا لازمه نه ده چي وصل به حرکت لري. که "خروج" راغلی وْ، البته حرکت لري او که نه وْ راغلی نه ئې لري.

(3)د قافيې قسمونه:

قافيه پر دوه ډوله ده: يوه مطلقه او بله مقيده، مطلقه هغه ده چي روی متحرک وي لکه: کومه، تلمه او نورو کي او مقيده هغه ده چي روی ساکن وي، نو په دې دواړو قسمو کي که د روی توری يوازې راغلی وْ، او د قافيې نور توری ورسره نه وْ، دا قافيه مجرده بولي، او که کوم بل توری ورسره راغلی وْ نو قافيه هغه توری ته منسوبيږي، مثلاً: که روی مقيد تنها وی مجرده ئې بولي او که د ردف د توری سره راغلی وي مقيد ردف ئې بولي همدارنګه نور...

د قافيو حدود:

قافيه د وزن او حدود په اعتبار پر پنځه ډوله ده:

مترادفه قافيهE:

چي دوه ساکن بېله فصله سره راغلي وي لکه د "ډېر" په توري کي.

متواتره قافيهE:

چي و متحرک د دوو ساکنو په منځ کي واسطه وي، لکه محکم او محرم چي قافيه راوړه شي.

متدارک قافيهE:

چي د دوو ساکنو په منځ کي دوه متحرک راشي، لکه د "ځپلانه" توری چي قافيه شي.

متراکبهE:

چي درې متحرک د دوو ساکنو په مينځ کي راشي، تراکب يو پر بل کښېناستل دي.

Eمتکاوس:

چي څلور متحرکه د دوو ساکنو تر مينځ راوړه شي، دا قسم مخصوص په عربی پوري دی، په پښتو کي ئې ما مثال ونه ليد، متکاوس د ګڼ او انبوه په معنی دی.

www.granwatan.com

د قافيې عيبونه:
دا څو رازه دي چي مشهور ئې دادي: افوا ، اكفا ، سناد ، ايطا ، تضمين، اجازه، غلو ، عدول:

افواE:
د مجرى يعني روی د حرکت اختلاف ته قلندر وايي:
هو سيه وخورې د سترګـــو توری
پر لوړ ولاړه ښكاريان په ګوري
ښكاريان لا كله د ګور بنديان شوه
خيزې ولاړي دي تشي تـــــوري
"توری" او د "يا" په حرکت كي اختلاف سره لري.

اكفا: E
د روی د توري اختلاف ته اكفا وايي، چي دا ډېر بد عيب دی، لکه: رقاص او خناس يا روح او پوه يا ټک او ټګ ، لحاظ او ابراز چي سره راوړه شي.

سنادE:
سناد د ردف اختلاف دی لكه كار او كور چي سره راوړه شي، دا عيب په پښتو او پارسي كي ډېر بد دی، او هيڅ روا نه دی، مګر په عربی كي جواز لري مثلاً په عربی كي جميل او نزول په قافيه كي سره راتلای شي.

ايطاE:
د قافيې د آخر توري تكرار دی په يوه معنی دا دوه قسمه دی: جلي، خفي. جلي هغه دی چي تكرار ئې ښكاره وي لكه ستمګر او خواستمګر. خفي هغه دی چي تكرار ئې نه وي ښكاره لكه: دانا ، بينا. جلي ايطا په قافيه كي عيب دی.

تضمينE:
دادی چي قافيه په وروستني بيت پوري معلقه شي، يعني لومړی بيت ببله دوهم بيته خپله معنی پوره نكړي لكه عبد القادر خان چي وايي:
لاړم وباغ ته په نيت دګـــــلو
د پرېكولو آواز د بلبلــــــــو
وكړ دستي مي له لاســـه پرېوتې
هس رنګ مست شوم لكه په ملو
او دا ځكه عيب دی چي د ادب پوهان وايي چي د نظم هر بيت بايد دومره مستقل وي چي معنا تمامه كړي البته دكلام د سباق د معنی په ترتيب كي به د نورو سره شريک وي.
اجازهE:
دا عيب داسي دی چي دوه مختلف روی سره راوړه شي لكه: كاسب او فاضل.

غلوE:
چي د روی توری يو ځای ساكن او بل ځای متحرک راوړی.

عدولE:
عدول څو ډوله دی: يو دا چي شاعر د وزن دصحت دپاره په لغت كي تصرف وركړي بل دا چي په قصيده كي له يوې قافيې څخه وبلي قافيې ته ولاړ شي، دا عيب دی مګر كه د قصيدې په مګينځ پخپله شاعر دې تغير ته اشاره وكړي عيب نه دی، د ځانه څخه د شعر په پای كي لغت

www.granwatan.com

جوړول یا پر اصلي لغت څه شی اضافه کول یا د کوم لغت معنی اړول یا بېځایه استعمالول هم عدول دي.

لمن لیکونه

.1المعجم فی معائیر اشعار العجم 153 مخ
.2المعجم فی معائیر اشعار العجم 153 مخ
.3حدائق البلاغه 121 مخ
.4المعجم فی معائیر اشعار العجم 212 مخ

وینا یا خطابه

تعریف:
وینا چي په عربي ئي خطابه بولي هغه فن دی چي د هغه په واسطه وینا کوونکي پخپله وینا خپل اروېدونکي قانع کوي. او خپل مطلب ته ئي رابولي، او تشویقوي ئي، ځکه نو خطابه په لغت کي د بل د پوهولو دپاره وینا کول دي، او په اصطلاح کي هغه صنعت دي چي د پل د اقناع دپاره کار ځیني واخیستل شي(1) .

موضوع:
وینا یا خطابه د نورو ادبي فنونو په شان کومه خاصه موضوع نه لري بلکي په هره موضوع کي وینا کېدالای شي نو ځکه ټول موضوعات که کُلي وي که جزئي که معقول وي که محسوس د وینا د موضوع عنوان راتلای شي خو په دې شرط چي بلاغت پکښي وي. (2(

غرض:
د وینا او خطابې غرض د اروېدونکو اقناع او ترغیب دی، په هر کار کي چي وي او هر کار ته چي وي. (3(

اقناع:
اقناع پر دوه ډوله ده، یوه علمي او منطقي اقناع ده چي برهان ئي هم بولي او بله خطابي اقناع، علمي او منطقي قانع کول دادي چي مدعا په برهان ثابته شي او عقل ته هېڅ شک او تردید پاته نه شي، دا راز اقناع په علمي امورو کي وي او د هغه چا کار دی چي د خطابې په موضوع کي متخصص وي یا اقلاً هغه موضوع ئي د ځان فن گرځولی وي، مثلاً: په طبي چارو کښي د ډاکټر وظیفه ده او په مهندسي چارو کي د مهندس یا نور ... (4(
خطابي اقناع داده چي علمي اقناع ته حاجت نه وي ځکه چي ټول شیان او هر امر ددې وړ نه دی چي په برهان ثابت شي او یا د بگر داسي کارونه شته چي ثابتوالی او نه ثابتوالی ئي نسبتي دی، یعني د یو موضوع ثبوت په یو خاص وخت او خاص ځای کي اویا نسبتاً مخصوصو خلکو ته درست وي مگر په بل وخت یا بل ځای کي یا د بل چا په نسبت درست نه وي، داسي چاري نو ددې وړ نه دي چي په برهان ثابتي شي، ځکه چي په برهان باید هغه څه ثابت شي چي په هر وخت او هر ځای او د هرچا دپاره یو شانته ثابت وي او که دا هم وړ وي خو د هرچا ذهن بیا د برهان پوهېدلو او درک کولو ته حاضر نه وي له دې کبله ډېر داسي کیږي چي داروېدونکو د اقناع او ترغیب دپاره ببله علمي اقناع بلي اقناع ته هم ضرورت وي چي دا نو خطابي اقناع بولي، په خلص طور خطابي اقناع داده چي عقل دداسي مدعا تصدیق وکړي چي له منل شوو یا مظنونه قضایاو څخه مرکبه وي چي گویا ظن او گمان هم په دې تعریف کي شامل شوه.

د خطابې لنډ تاریخ:
نطق او وینا د بشري غرایزو څخه دي او هر کله او هر ځای چي انسانان سره اوسي غواړي چي له خپلو همنوعانو سره ارتباط او اړه ولري. ځنگه

چې د ارتباط مهم شی خبري او وینا کول دي ځکه نو هر څوک غواړي چې بل څوک په خپله خبره او وینا وپوهوي او دوینا په واسطه ئې د ځان ملګری او تابع کړي. نو دې غریزې د بشر ټولنې له ابتداء څخه وده موندلې ده. او ټولو وګړو که پوهېدل که نه پوهېدل له دې غریزې څخه کار اخیست او یو دبل داقناع او ترغیب دپاره ئې خبري او ویناوي کولې، ځکه نو ددې فن ابتدائي تاریخ یا د وضع کولو ځای په یقیني توګه ټاکل کېدلای نه شي، هو ! دا ویلای شو چې هر ځای او هرچیرې چې هر څوک سره اوسګېدل ددوي په منځ کښې دا فن وْ، مګر البته دکوم علم یا فن په سترګه نه ورته کتل کېدل، او نه چا کوم خاص اهمیت ورکاوه خو په مجمل او مختصر نظر دا څرګندېږي چې هر ملت چې ډېر پخوا وجود او مدنیت درلود هغه ملت ددې فن ښه پالونکی بلل کیږي، د ماقبل التاریخ حال خورا څرګند نه دی او نه ئې کوم اثر راپاته شویدی، فقط دومره را معلومېږي چې هر ملت پخپله پخوانۍ دوره کې هم پوهان درلوده چې خپلو پیروانو ته ئې لارښوونه کوله او هم دا ښکارېږي چې د وینا او خطابې زوږ شکل باید اکثراً بلکي کاملاً د مختصرو جملو او شعر او سرود په جامه کې وْ. په دې ترتیب نو په شرق کې د خطابې لومړی زانګو باید د آریانانو پخوانی مرکز وبولو ځکه چې هغه وخت تر هر نژاد د آرین نژاد متمدن او د ښو سرودو خاوند وْ .چې دلته نو دا یادونه ضروري ده چې با

آریانا او خطابه:

و مو ویل چې پخوا د وینا او خطابې شکل شعري جامه اغوستې وه چې ګویا شاعرانو د خطیبانو او نطاقانو وظیفه هم پر خپله غاړه اخیستې وه او اجرا کوله ئې او هم له بلې خوا وینو چې آرین نژاد څو زره کاله پخوا خورا لوړ مدنیت درلود حتی د ریګوید غوندې مهم او غټ کتابونه ئې هم لرل او "ریشي "ګانو به د ملت دهرې طبقې دپاره په جلا جلا توګه لارښووني کولې او انسانان به یې سمې لارې ته رابلل، نو دا اټکل کولای شو چې د خطابې او وینا لومړې پالونکې هم ددې خاورې آریانان دي ځکه چې د آرین د نژاد لومړی مرکز تر آریایي هجرت دمخه همدا ځای وْ، نو له دې کبله په ډېرو پخوانیو دورو کې د سرودو د روزنې دپاره چې کومه روښانه دوره شته د ریګوید دوره ده چې (1000 �2000 کاله) د مسیح تر میلاد دمخه وه او ویدي کتاب خو د افغانستان په زړې آریایي خاوره کې مینځ ته راوتلی دی نو د وینا او خطابې د روزنې لومړی زانګو هم باید دغه خاوره وبولو، د ویدي عصر "ریشیا ګانو "یعني شاعرانو چې د ملت لارښوونکي او خطیبان او مبلغین وه ټولو خپله وظیفه په سرودونو کې اداء کوله او د سرودونو په واسطه ئې خلکو ته مذهبي اودنیایي قوانین ښودل، پاتې په اجتماعي توګه د مړو د تدفین یا د واده د تجلیل مراسم پر ځای کول دا ټول پردې دلالت کوي چې (څو زره کاله) پخوا په دې خاوره کې چې د آرین نژاد لا هند او پارس ته نه وه تللی د وینا او خطابې فن ته وده ورکول کېدله، هو !آریائیانو د مصر د فرعونانو په شان یا د هیورغلیف دکیسو په څېر خپلې ویناوې په ډېرو کې ونه ګنډلې او نه ئې د پاپیروس پر پاڼو ولیکلې او نه د کلدانیانو او آشوریانو او بابلیانو غوندې ئې پر غرینو ډېرو او پخو خټو خپلې کیسې را پرېښودلې، بلکې دوی د خوږو او جذابو سرودونو او شعرونو په واسطه پر پاکو آریایي زړو باندې خپلې ویناوې (چې ددوی د مادي او معنوي ژوندون جزئیات راښیي) نقش کړې او د صمیمي عشق او مینې په شان له یوه زړه بل زړه ته بې دړغه نقل شوه څو بعضې ئې تر موږ هم راورسګېدل دا سرودونه د 18 قرن په اولو کې د کاغذ پر مخ ثبت شول(5) یعنې تردې وخته د خلکو په سینو او خولو کې وه، هغه وخت ئې دې خطیبانو یا په بل عبارت شاعرانو ته "ریشي "ویله ، دې "ریشي "ګانو پخپلو ښکلو سرودو کې خطابې بیانولې کله به یې دخپلو پلرو او نژاد نجابت او پاکي او کله به ئې دقوم او ټبر قوت او واک خپلو اروېدونکو ته ستایه کله به ئې د خپلو شاهانو عظمت او هم بیاناوه کله به یې د خپلې ښکلې مځکې او هیواد ستاینه او صفت کاوه، کله به ئې زلمیانو او نجونو ته د عفت او نجابت لار ښووله او کله به ئې د دهقانانو سره د کرهڼې خوږې مرکې کولې، د وینو صافوالی، د نژاد پاکي، د کورنۍ د قانون احترام، په ټاکلي وخت واده، د ټبر غښتلوالی، د اندامو تناسب، د ځېګړې ښکلیتوب، د بدن صحت ، د روح نشاط، زړه ورتوب، جنګیالیتوب او نور داسې صفتونه ددوي په وینا کې په خورا ساده او طبیعي صورت لیدل کیږي. د خپلو شیدو لرونکو غواوو ، د خپلو شنو وښو ، د خپلو آبادو غرو ، د خپلو ډکو سیندو ، دخپل د ستورو ډک آسمان تعریف په ډېرو خوږو الفاظو بیانوي ځکه نو موږ دوی د آریایي روح روزونکي او دهغو د روحیاتو ساتونکي او د اجتماعي ژوندون لارښوونکي ګڼو ، مثلاً د مثال په توګه: د مړوښۍ (ازدواج) لار او سعادت د اویستا" یاسنا "د کتاب 53 فصل کې په ډېر ښه ډول ښیي، چې ګویا د آریانانو دنجابت یوه ښه او برجسته نمونه ده. د واده د جشن او خوښیو په وخت کښې یو روحاني خطیب دا وینا پخپلو اشعارو کې وایي :

"زه هغو پیغلو نجونو ته چې غواړي میړونه وکړي څو له نصیحته ډکې جملې وایم ! او هم تاسې زلمیانو ته ئې اروم، ځکه چې زه په هغو جملو ښه پوهېږم .... نو تاسې ئې پخپل غوږ کې ټینګې ونیسئ!

پاک او روحاني ژوندون ددین له لارې د خپلو مندو او پلور څخه زده کړي او په دې پوه شئ چې په دینداری کې یو دبل مینه او محبت سره

غواړئ، ځکه چې يوازې محبت کولای شي تاسې نيکمرغه او خوشبخته کړي. (6(
يا داسې نور مثالونه چې تر ټولو مشهور د زردشت مشهور ګاتونه دي چې هر ګات ئې معناً يوه وينا او خطابه بلل کيږي د آريانا نور خطيبان تر اسلام دمخه ټول هغه پوهان دي چې سرودونه ئې ويل او خپل تېر ته ئې د ژوند سمه لاره ښودله چې د کتاب د پاڼو د تنګوالي او د موضوع د اوږدوالي له بيرې مو دهغو دنومو د راوړلو څخه صرف نظر وکړ او تر اسلام وروسته هم په افغانستان کې خطيبان او نطاقان وه، اوس ځم د نورې دنيا خطيبانو ته.

يونان او خطابه:

کوم ملت چې خطابې ته علمي رنګ ورکړ او هغه ئې د منطق د پنځګونو صفتو څخه وبلله يونان او د يونان فلاسفه وه، ځنګه چې سيسرون (7) د روم مشهور فيلسوف او خطيب پخپل کتاب بروتوس کې ليکلي لومړی طايفه چې په يونان کې په خطابه او وينا مشهور دی "سوفسطائيان" دي او ددې طايفې منځ ته راتله داسې بيانوی: (8(
کوم وخت چې د صقليا (سيسل) د جزيرې ظالمانو او ياغيانو او غاصبو حکومتو سقوط وکړ تر هوسايې او امنيت وروسته خلکو قضايي محکمو ته خپل عرضونه وړاندې کړه، ځنګه چې دعوې ډيرې وې او مدعيانو هم خپلې دعوې ښه نه شوای ثابتولای نو ځکه ددعوې وکيل ته وکيلان ډېر ګر شوه او هم ددې دپاره چې يو پر بل برې ومومي د ښو دلائلو په لټون او پيدا کولو کې ئې زيار يوست. ددې زيار په اثر د خبرو فصاحت منځ ته راغی او د وينا او خطابې بازار تود شو، ځو چې هغو کسانو چې په دې فن کې يې ښه لاس موندلی وْ، خورا لوړ مقامونه اشغال کړه، او په دې طائفه کې چې کوم دوه ډېر مشهور شوه دوه کسان دي: يو "کوراکس (9) بل "تينسياس" نوميده، په يونان کې دا دوه لومړي کسان دي چې د نطق او خطابې د تدوين فکر ئې مغزو ته ورځېرمه شو، او دوي غالباً خپل دلائل ليکل او بيا ئې محکمې ته وړاندې کول تر دوي وروسته دوو نورو کسانو "پروتاګراس" (10 (او بل "ګرجياس" (11) نوميده بيخي ډېر اهميت او شهرت وموند ځکه چې دومره ښه نطق ئې کاوه چې تل به ددوی مدعيان محکومه وه، او برى به ددوی په برخه و، ځنګه چې وکالت او نطق ډېر اهميت وموند، نو ډېرو اشخاصو توجه دې خواته شوه او هر چا غوښته چې ښه نطاق او وينا کوونکی شي، نو ځکه د پروتاګراس او ګرجياس څخه غوښتنه وشوه چې ددې فن د اصولو تدريس شروع کړي هغو هم د سيسل د جزيرې په مرکز د "سيراکوز" په ښار کې کورسونه جوړ کړه، او د څه فيس په عوض به ئې د خطابې او نطق د فن زده کړه نورو ته کوله، دوي په دې کار کښې دومره مهارت وموند چې خلکو دوي ته د "سوفيست" (12) لقب ورکړ. او سوفيست ئې په يوناني ژبه يو پوه او حکيم سړي ته ويل، چې په ډيرو علومو به عالم وْ مګر څه موده وروسته ددوي پيروانو يعني محکمو وکيلانو دا فن خورا بد استعمالاوه او بده استفاده به ئې ځيني کوله ددوی د شاګردانو فقط دا مقصد وْ چې خپل مقابل په هر صورت چې که حق وي که ناحقه بايد مغلوبه ئې کړي، د حق او عدالت له دائرې ووتل د روه او مغالطه او خطا ايستل بيخي پکښې ډېر شوه، ځکه نو د خلکو کې بد ايسېدل، او وکيلان به ئې په بده ستايل او دعامو خلکو په نظر کې سوفيست کلمې هم خپله حقيقي معنى بايلوله او سوفيست دروهلئ، غولوونکئ مغالطه کار وباله شو، ددوي کار په سفسطه مشهور شو اوددوي طائفه باطله وبلله شوه پای ته ددې طائفې شاملين او شاګردانو ويل چې د شيانو حقيقت پېژندلای نه شو او فرضاً که ئې وپېژنو بل چا ته ئې معرفي کولای نه شو، ځنګه چې ددوي عقيدو د خلکو په فکرو کې ډېر انقلاب او تشتت ځرګند کړ او د اجتماعي حيات دپاره ډېر مضر وْ، نو خلک ئې بالمقابل جګړې ته تکړه شول، او لومړی سړی چې ددې طائفې پر ضد يې ملا وتړله سقراط وْ، چې په تصوراتو او ادراکاتو کې بحث کول دده مفکوره ده، مګر سقراط غلبه ونه موندله، تر ده وروسته افلاطون ددوی پر ضد اقدام وکړ او په تصديقاتو کې ئې خبرې شروع کړې او ددوي څو کتابونه ئې شرح او ددوی دلائل يې ټول رد کړه مګر افلاطون پوره برى ونه موند خو چې ارسطو مينځ ته راغی او دا پياوړی فيلسوف د دوي د عقايدو دبندولو دپاره راولاړ شو د خلکو دخبرولو دپاره يې منطق تدوين کړه او مخصوصاً ئې خطابې ته ډېر اهميت ورکړ او په خطابه کې ئې يو مستقل کتاب تاليف کړ.

د يونان وينا کوونکی:
د ميلاد دمخه تر لسم قرن پورې د يونان د وينا کوونکو يعني خطيبانو نوم نشته تر دې تاريخ وروسته ډېر خطباء پکښې پيدا شويدي خصوصاً د يوناني لوی شاعر "همر" له دورې څخه د ډيرو خطيبانو نومونه يادېږي چې مشهوره ئې دادی:
.1سولن Solon د آتن قانون ايښوونکی او د هغه ځای د اهاليو د اجتماعي خويو او آدابو مصلح (558 _ 640) تر ميلاد دمخه.

www.afghanwatan.com

.2پي سيس ترات Pisistrate د سولن رقيب او د هيپارک زوی، دا سړی د همر د اشعارو ټولوونکی دی(528) تر ميلاد دمخه.
.3تميسيتو کل Themistocle يونانی سردار او د لښکري خطيبو مشهرو خطيب په 528 _ 464) ق م (
.4اريستيد : سياسي خطيب د تميسيتو کل رقيب.

په يونان کي خطابه تر ميلاد دمخه د پنځم قګرن په پای کي د پريکلس له عصره خپلي نهايي لوړتيا ته ورسېدله او دا لاندي کسان ډېر مشهور شوه:

.1پريکلس Pericles چي د آتن له لويو نامدارو زعماوو څخه و٘ او هم يو قوي او غښ خطيب باله کېده.
.2ايسوکرات Isocrate په تتبيني خطابه کي(436 _ 338) تر ميلاد دمخه.
.3دمستن Demositine امير الخطباء د ويناکوونکو مشر (381 _ 312 ق.(
.4اسکين: د دمستن رقيب مشاجروي خطيب و٘ (387 _ 312 ق م) دمستن هغه خطيب دی چي د وينا او خطابې په ټولو فنونو کي ئې خورا لوی لاس درلود دده ډيري معروفې او ښې خطابګې هغه دي چي د فلپ مقدوني د اسکندر د پلار پرضد ئې کړيدي او پنځلس کاله د خپل وطن د ساتني د پاره ئې د هغه سره مخالفت کاوه دا خطابې د فيلپيک نوميږي چي په فرانسوي هم ترجمه شويدي.

روم او خطابه:

څنکه چي د سيسګرون په قول د سوفيسطايانو سته له سيسل څخه ابښوول شوې وه، او بيا د سوفيسطائې عقيدې په اثر يا د دې عقيدې پر خلاف منطق منځ ته راغله او خطابه د منطق مهم رکن وباله شو نو ليري به نه وي چي ووايو د خطابې د علم د وضع باعث روم يا روميان دي، مګر البته په علمي حيث د خطابې فن يونانيانو تر هرچا دمخه تدوين کړيدی او وروسته د سياسي شخړو په واسطه په روم کي هم دې فن شهرت وموند او د روم کوم وينا کوونکي چي د ذکر وړ دي دادي: (13(
.1کانون: چي مهم نقاد دی(232 _ 174) تر ميلاد دمخه.
.2ژول قيصر: (101 _ 44) تر ميلاد دمخه چي د روم مشهور سردار و٘.
.3سيسرون: چي امام الخطباء باله شوی دی، په(106 _43 ق م) چي له هره حيثه د روم له اولو درجو وينا کوونکو څخه ګڼل شويدی.

ددې دريم خطيب دري ډوله خطابې ډېري مشهوري دي چي نومونه ئې دادی: لومړی "کايتلي "دوهم "ورين "دريم: "فيل پيک " لومړی خطابګې ئې د رومی سردار پر خلاف ويلي دي چي هغه غوښته د روم جمهوريت له منځه ورک کړي، خو سيسرون چي خپلي څلور ويناوي د سنا په مجلس او نورو عمومي مجلسو کي وکړي هغه سردار په نفي بلد محکوم شو، او سيسرون ته د سنا لخوا "د وطن پلار "لقب ورکړه شو.
دوهم ډول خطابې ئې د سيسل د جزيرې د يو مستبد او ياغي حاکم پر خلاف کړي وي چي تر محاکمې دمخه فرار شو.
دريم ډول خطابې ئې د آنتوان پرضد چي د روم مشهور سردار و٘ پر خلاف کړي وې، او دده ټولي ويناوي په فرانسوي ترجمه او طبع شويدي.

عرب او خطابه:

په عربو کي تر اسلام يو سلو پنځوس کاله دمخه د خطابې تاريخ شروع کيږي تر دې تاريخ پخوا څه په لاس کي نشته، ددې دورې په خطابو کښي اکثر دا موضو نه بيانېدل:
و جنګ ته ګمارل، د خون اخيستلو ترغيب د جنګ پر وخت، د اولسو په منځ کي روغه کول، ويارنه او مباهات، د نمائنده ګانو په واسطه د مقصد څرګندول، د ښو کارو توصيه او له بدو څان ژغورل،د واده پر وخت د زوم او ناوي ستايل او نور داسي...

د عربو وينا کوونکي:
د عربو د خطباء زړونه لوی او صورتاً هم قوی خلک وه، ځانونه ئې پاک او ستره ساتل، شا وخوا ئې ډېر نه کتل، او څه چي ئې ويل هغه ئې کول، د خطبو پر وخت ئې مخصوص خويونه درلودل، مثلاً: د واده په خطبو کي به ئې په ولاړي پر لوړ ځای او يا اوښ پر شا وينا کوله او دا ددې د پاره چي ټول خلک ئې ږغ واوري، او دده دلاس او سر ښورول او حرکتونه په سترګو ويني، لويه لنګوټه به ئې تړلې وه پر لکړه يا نېزه يا ليندی به ئې تکيه کوله، او کله به ئې هغه ښوروله او اشاره به ئې په کوله(14) د عربو ددې دورې خطيبان ډېر وه، چي د پخوانيو خطيبانو څخه ئې د لوی زوي کعب و٘ چي د رسول کريم(ص) اوم نيکه دی او په عربو کي ئې دکنانه طايفه خصوصاً او نور عرب عموماً ښې لاري ته رابلل دې

سړي په عربو کي دومره اهميت وموند چي دده مرګ ئي د تاريخ مبداء وګرزوله، او تر عام الفيل پوري د تاريخ مبداءوْ. د عربو د جاهليت د وخت بل مشهور خطيب قيس بن ساعده وْ، دا سړی هم ټولو عربو په فصاحت او بلاغت او حکمت او موعظه منلی وْ، او دده نطق او ذکاء جوړ متل ګرزېدلی وْ، که څه هم تر اسلام دمخه خو موحد او د قيامت پر ورځ ئګي ايمان درلود ، او ټول عرب ئي له بت پرستۍ څخه منع کول، او دلوي خدای عبادت ته ئې رابلل، وايي چي دی لومړی سړی دی چي پر لوړه وخوت او په خطبه کي ئې د (امابعد) کلمه استعمال کړه ، او دوينا په وخت کي به ئګې پر توره يا لکړه تکيه کړې وه، او د فصاحت دا اصل چي "البينآ على من ادعى والبين على من انكر) هم دده له ويناوو څخه دی، رسول کريم (ص) تر بعثت دمخه يوه ورځ دده وينا اروېدلي وه او خوښه کړې ئي وه، دی تر بعثت لږ دمخه وفات شويدی، او دده ډېره مشهوره وينا هغه وينا ده چي د عکاف په بازار کي ئې ويلې ده او هغه داده:

"ايهناس !اسمعو اوعوا من عاش مات و من مات فات، وكل ما هو آت آت، ليل داج ونهار ساج، وسماء ذات ابراج، و نجوم تزهر، وبحار تزخر، وجبال مرساآ، وارض مدحاآ، وانهار مجراآ ان فى السماء لخبراً وان فى الارض لعبراً مابال الناس يذهبون و يرجعون ارضوا اقاموا ؟ام تركو اقناموا يقسم قس باالله قم لااثم فيه، ان الله ديناً هو ارضي لكم وافضل من دينكم الذى لنتم اليه انكم لتاتون من الامر منكرا"

ترجمه :

"ای خلکو !واورئ او ښه يې زړه ته تېره کړئ، څوک چي پر دنيا اوسي مري او څوک چي مړشو ورکيږي، هر څه چي راځي راځي، شپه تياره، ورځ رڼا، د آسمان له برجو سره ستوري ځليږي، دريابونه مستۍ کوي، غرونه ټينګ دي، او ځمکه غوړولي شوې ده، او ولې بهيږي، نو رښتيا چي په آسمان کي دليل او خبر او په ځمکه کي عبرت شته، دا څه کيفيت دی چي خلک ځي او بيرته نه راګرځي؟ ايا خوښ دي چي هلته اوسي؟ اوکه پرېښود شويدي نو بيده دي؟ " قس "په خدای سره قسم خوري چي په دې کي هيڅ ګناه نشته چي دلوی خدای دين ستاسي تر اوسني دين ښه او هم ستاسي خوښيږي، نو رښتيا چي تاسي يو منکر او بدکاره ته رهي ياست."

ددې دورې بل مهم او مشهور خطيب اکثم بن صيفي دی،دې خطيب د کسري نوشيروان په مقابل کي خطبه ويلې ده چي د کسری د اعجاب سبب شوله او ده ته ئګې وويل: "که په عربو کي بې تا څوک نه واې يوازې ته کافي وې" او هغه ډېر ښه خطبه چي ئې کسری ته ويلې ده داده: "ان افضل الاشياء اعاليها واعلى الرجال ملوكهم وافضل الملوك اعمها نفعاً و افضل الخطباء اصدقها الصدق منجاآ والكذب مهواآ آفته الراى الهوا والعجز مفتاح الفقر شر البلاد بلاد لا اميريها الصمت حكم وقليل فاعلهُ، البلاغه الايجاز من شدد نفر ومن تراخي تالف"

ترجمه:

"بهترين د شيانو عاليترين د هغو دی، عاليترين د خلکو پاچهان دي، او بهترين د پاچهانو هغه دی چي نفع ئي عامه وي ، بهترين د خطيبانو هغه دی چي رښتيا وايي، رښتيا ويل د نجات سبب دي، درواغ ويل مهواآ دي درای آفت هوا او هوس دی، عجز د فقر کلي ده، په ښارو کي هغه ښار بد دي چي امير نه لري، پټه خوله حکمت دی،او پټ خولي لږ دي، بلاغت ايجاز دی، هر څوک چي شدت کوي د خلکو نفرت ډېروي او څوک چي مهرباني کوي خلک پر ځان راټولوي"

دا خطبه او نوري خطبې ئګې خطابي جنبه چنداني نه لري، بلکي لنډی لنډی جملې دي چي په مختلفو چارو کي د پند او موعظې په رنګ ويلي شويدي.

تر اسلام وروسته:

په عربو کي تر اسلام وروسته وينا ډېره لوړه موقع وموندله او نوي سبکونه او خصوصيات پکښي پيدا شوه، مثلاً د جمعې ، اخترو او حج خطبې سياسي دخلافت او سلطنت د ټينګولو دپاره ويناوي پکښي داخلي شوې د وينا او خطبو شروع کول په حمد او ثنا سره شروع شوه، د قرانکريم آيتونه تضمين شوه، او مرسته ځيني واخيستله شوه، همدا شان د لنډوالي او اوږدوالي له حيثه ددې دورې خطباء دومره ډېر دی چي په هيڅ عصر کي دومره نه وه، خو دلته ئي څو مشهور خطيبان راوړو :

لومړی چي تر ټولو خطيبانو ئي اوله درجه وړېده رسول کريم (ص) دی چي هيڅوک دده ودرجې ته نه و رسيدلی او دومره بليغي او فصيحي او جاذبې ويناوي ئې کولې چي ټول خلک به دده پر وينا مينان کېدل او د هر چا دا زړه غوښته چي دده وينا واوري يا اقلاً دوې خبري ورسره وکړي، حتى مخالفينو هم دده (ص) ويناوي اروېدلې او ويل به يې چي "محمد د خبرو سحر لري "دوهم خطيب علی کرم الله وجهه دی چي امام الخطباء باله شويدی، او د سيد رضي نهج بلاغته ددې خبري شاهد دی ، نور مشهور خطيبان سحبان، امل زياد بن ابيه حجاج بن يوسف ثقفي، خالد بن وليد او نور چي خطبګې ئې په کتابو کي ذکر شويدي.

www.granwatan.com

آشور او خطابه:

کوم بل ملت چي د خطابې آثار ځيني څرګند شويدي د آشور ملت دی چي دوي د نيکه ګانو د پخوانيو نوشتو څخه چي په ميخي خط ليکلي پاته شويدي او هغه غالباً ددوی د ارباب الانواعو او پاچهانو قولونه دي چي وعظ او آداب ئې ښودلي دي.

خطابه په منطق کي:
خطابه دوه مخه لري: يو علمي بل ادبي.

له علمي مخي خطابه:
د علمي مخي خطابه د منطق د پنځګونو صنعتونو څخه ده، ځګکه نو بايد لومړی د منطق په شاو خوا کښي لږ څېړنه وکړو بيا به د خطابې مقام په منطق کي وښيو.
د منطق د علم واضع څرګند نه دی خو د مدون او بشپړونکی ئې ارسطو دی د مخه هم د منطق بحثونه وه مګر تدوين شوي نه وه ارسطو تدوين او بشپړ کړه ، او د منطق پاشلي او غير منظم قواعد او قوانين ئې راغونډ کړه بلکي تر ارسطو د مخه خلکو له منطقه بد وړل او حکماؤ ئې تدريس نه کاوه حتی د افلاطون استاد سقراط په ټولو منطقي او فلسفي بحثو کي يوه کلمه هم نه ده ليکلې او دده ټول فلسفي عقايد دده دوو شاګردانو زينفون او افلاطون له کتابو څخه ښکاره شويدي.
افلاطون په لومړی سر کي د خپل استاد لاره ټينګه کړې وه خو په پای کي د کمزوری او ضعف له رويه وبېرېده چي دده عقايد له منځه ولاړ نه شي، نوئې د کتابونو په ليکلو شروع وکړ (15. (

د ارسطو منطق:
د ارسطو منطق اته کتابه دي چي نومونه ئې د ترجمې سره دادی:
&فاطيغورياس يعني مقولات
باري ارمانياس يعني تصورات او قضيه او اقسام ئې&
&لومړی آنالو طبقای يعني د قياس تحليل (د قياس مقدمې او اجزا او اقسام او عکوس ئې(...
دوهم آنالوطبقای = برهان&
طوبيقا = جدل&
صوفسطيقا = مغالطه&
&ريطوريقا = خطابه
بوطيقا = شعر &
دا چي دا کتابونه يوه مجموعه وه يا جلا جلا اختلاف دی مګر محققه خبره دا ده چي شپږ کتابونه (مقولات، تصورات، او قضيه، دقياس تحليل، برهان ، جدل، مغالطه) يوه مجموعه وه او دوه کتابه (خطابه او شعر) جلا کتاب او مجموعه وه ددې دواړو مجموعو نوم ئې "ارګانون " ايښی وْ "ارګانون " په يوناني کي" اوزار " او آلې ته وايي. دلته هم ځکه چي منطق د قانون يو آله ده نو ارګانون ورته وويل شوه.
په دې ترتيب نو څرګنده شوه چي له علمي مخي خطابې په منطق کي لوړ مقام درلود او د ارګانون يوه جزء باله کيدله.

د منطق پنځګونه صنعتونه:
د منطق پنځه صنعتونه دادي: برهان ، جدل، مغالطه، خطابه او شعر (16(

_ برهان: &
برهان هغه قياس دی چي له يقيني قضاياوو څخه مرکب شوي وي چي اصول ئې دادي : اوليات، مشاهدات، تجربيات، حدسيات، فطريات او متواترات:

www.granwatan.com

.1اولیات:
اولیات هغه قضایا دي چې هېڅ ډول استدلال ته اړ نه وي لکه کُل تر جز لوی دی.
.2مشاهدات:
هغه قضایا دي چې په ظاهري یا باطني حواسو درک کاوه شي لکه دا چې لمر روښانه دی او زه تږی یم.
.3تجربیات:
هغه قضاي دي چې د آزماینښت او تکرار له امله ثابت شوي وي لکه دا
چې کونین تبه لیري کوي.
.4حدسیات:
هغه قضایا دي چې د انسان ذهن د ټاکلیو شوو مبادی څخه نتیجو ته ولاړشي لکه دا چې: د سپوږمۍ رڼا له لمره ده.
.5فطریات:
هغه قضایا دي چې د هغو د دواړو خواوو تصور له نسبته سره په حکم کي کافي نه وي. بلکي په غیر حسي یعني ذهني واسطه پوري اړه ولري او دا واسطه باید د قضیې د اطرافو د تصور په وخت کښي له ذهنه غائبه نه وي لکه دا چې څلور جفت دی، ځکه چې په دې قضیه کي حکم په ذهني واسطه سره دی چې هغه انقسام بمتساوین باله کیږي.
.6متواترات:
هغه قضایا دي چې حکم په هغو کي د یوې ډلي له خولې وي او اقلاً ددې ډلي موافق پر دروغو محال وي لکه دا چې مکه موجوده ده.

_ جدل: &
جدل هغه قیاس دی چې له مشهوراتو او مسلماتو څخه مرکب وي.

.1مشهورات:
هغه قضایا دي چې د بشري ټولني پرې اتفاق وي لکه دا چې: ښه ښه دي بد بد !!! یا دا چې د ځینو په عقیده پرې اتفاق وي.
.2مسلمات:
هغه قضایا دي چې د مناظگرې په وخت کي د یوې خوا په نزد منلي شوي وي یا دا چې په یوه علم کي برهاناً ثابت شوي وي او په بل علم کښي د مسلمه اصولو په عنوان منل شوي وي. لکه د حساب قواعد چې د ریاضي په اکثرو علومو کي د مسلمه اصولو په توګه اخیستل شوي دي.

_ مغالطه: &
مغالطه یا سفسطه هغه قیاس دی چې له وهمیاتو او مشبهاتو څخه مرکب وي.
.1وهمیات:
هغه قضایا دي چې په هغو کي وهم حاکم وي نه عقل.
.2مشبهات:
هغه دروغجن قضایا دي چې د رښتنیو او صادقو او اولیه قضایاو سره شبیه وي لکه دا چې : انسان وینښته لري او وینښته شین کیږي نو انسان شین کیږي.

_ خطابه&:
خطابه هغه قیاس دی چې له مقبولاتو او مظنوناتو څخه مرکب دی.

.1مقبولات:
هغه قضایا دي چې دداسي کسانو څخه واخیستل شي چې پر هغو د اروېدونکو اعتماد او اعتقاد وي لکه انبیاء، اولیاء، پوهان او نور...

.2مظنونات:

هغه قضایا دي چي په اروېدونکو کي د هغو د صحت او رښتیا والی ګمان پیدا شي.

_ شعر: &

شعر هغه قیاس دی چي له مخیلاتو څخه مرکب وي او مخیلات هغه خیالي قضایا دي چي د نفس د انبساط او انقباض باعث وګرزي.

له ادبي مخي خطابه:

خطابه له ادبي لحاظه ځانته فن دی او دا خبره نشته چي د منطق جز باله شي ادبي تعریف او د ادبي خطابې موضوع او غرض خو د مخه په لومړۍ برخه کي ولیکل شو دلته به د خطابې اصول ولیکو:

د خطابې اصول:

د خطابګې اصول درې دي: ابتکار ، تنسیق، تعبیر.

.1ابتکار:

د اروېدونکي د قناعت د وسائلو په ټاکلو کي فکر په کار اچول ابتکار دی. چي د هغه په اثر د اروېدونکي عواطف په ښور راشي.

.2تنسیق:

د خطابې د معنا او د اجزاوْ د سیاق انتظام ته تنسیق وایي د تنسیق څخه مقصد د خطابې د اجزاوْ د ترکیب ټینګښت او د هغو یوله بله ارتباط دی، دا ددې د پاره چي اغېزه او تاثیر ئې ډېر شي او د اروېدونکو زړه تنګ نه شي د تنسیق اصول درې دي: مقدمه ، اثبات ، خاتمه.

مقدمه:

وینا کوونکی باید له مقدمې څخه درې نتیجې واخلي، یوه دا چي زړونه جلب کړي او خلک ځانته متوجه کړي، دا له "ښه افتتاح" څخه پیدا کیږي. دوهمه دا چي اروېدونکي باید د اجمال په توګه د خطابې موضوع له مقدمې څخه وفهموي، دا "د مقصد له بیان" څخه لاس ته راځي. دریمه دا چي د اروېدونکو شوق او ترغیب خپلي وینا ته پیدا کړي چي د وینا کوونکي وینا په ډېر شوق واوري دا د "خطبې په تقسیم" اړه لري.

ښه افتتاح:

ښه افتتاح داده چي الفاظ صحیح او سپک او معنی ئې څرګنده وي حشو او زوائد ونه لري، او افتتاح څلور قسمه لري: لومړی دا چي د یو موضوع په شرحه کي ېبله تکلفه پیل وشي، دا افتتاح په عادي مجلسو او ادبي محافلو کي ښه ده، دوه دا چي د مطلب بیان په ښو خوږو او جذابو الفاظو او ښه تعبیر سره شروع شي، دا په هغو ځایو کي وي چي د یوې مهمي او لویي واقعې ښکاره کول وي. لکه ابوبکر صدیق (رض) چي د رسول اکرم (ص) د رحلت په ورځ چي هیچا دا جرئت نه درلود چي د حضرت وفات ښکاره کړي دی پر منبر وخوت وې ویل: "ایهناس انه من کان یعبد محمداً قدمات ومن کان یعبد الله فان الله حی لایموت" دریم دا چي د اروېدونکو غوږو ته د هغه کار علل ورسول شي چي خلک ئې د همت پر کښنته والي حمل کوي، څلرم دا چي د حال د اقتضا سره سم په وینا کي کنایه، تعریض، تلویح او اشاره راوړه شي.

د مقصد بیان:

د مقصد بیان دادی چي حاضرینو ته خپل مطلب څګرګند کړي، او ددې شرطونه پنځه دي: لومړی دا چي د یوې چاري په شاوخوا کي وي ځکه چي د موضوع وحدت ښه څرګندوي. دوهم دا چي د مقصد بیان باید واضح وي او په صافو او ښکاره الفاظو وویل شي، ځکه چي د موضوع پټوالی اروېدونکي ستړي کوي.

دریم دا چي په اروېدونکو کي نشاط پیدا کړي او دا د مطلب په ابتکار اړه لري دا په هغه وخت کي چي اروېدونکي خواشیني او غمګینه وي.

څلرم دا چي له اصلي مقصد خارج نه شي ځکه چي له مقصده وتل د اروېدونکو د حواسو د پریشانۍ سبب کیږي او نتیجه لاس ته نه راځي.

www.granwatan.com

پنځم دا چې ویناکوونکی باید وار دواره د تفصیل په توګه په موضوع کې داخل نه شي، ځکه احتمال لري چې نتیجې ته به ونه رسیږي، یا به ډېر غالمغال سبب وګرځي او له مقصده به پاته شي، اول باید د اجمال په توګه مقصد شروع شي او ورو ورو چې د اورېدونکو زړونه ځانته جلب کړي په تفصیل به شروع کوي.

د خطبې تقسیم:

وینا باید پر څو اجزاوْ وویشل شي، ددې فائدې دادي چې: اول خو وینا کوونکی د معنا له تکراره ساتل کیږي، دوهم دا چې اورېدونکو ته د خطیب سبک او روش معلومیږي، دریم دا چې پخپله وینا ښه واضحه او ښکلې راځي. مثلاً علی کرم الله وجهه پلرونه داسې ویشي: پلرونه درې قسمه دي: یو هغه پلار چې تا پیدا کوي، دوهم هغه پلار چې تعلیم درکوي، دریم هغه پلار چې تاسې روزي.

اثبات:

د تنسیق دوهم اصل اثبات دی د وینا د موضوع تائید دی، چې په برهان او دلیل سره وشي، اثبات پر دوه قسمه دی: ایجابي، سلبي.

ایجابي:

ایجابي هغه اثبات دی چې د یوې موضوع شرح وویله شي، بیا هغه په ښکاره او ټینګو دلائلو ثابته شي دې ته تبیان هم وایي.

سلبي:

سلبي اثبات هغه دی چې وینا کوونکی د خپل مقابل دلائل رد کړي او د هغه عقاید باطل کړي.

خاتمه:

د تنسیق دریم اصل خاتمه ده، خاتمه د وینا کوونکو وروستنیو خبرو ته وایي، څنګه چې د خطیب وینا پر خاتمه تمامیږي نو وینا کوونکی باید خپل ډېر قوت پر دې چې خبرو واچوي چې د اورېدونکو دا قناع او تحریک سبب وګرزي او ددوی عواطف په ښور راولي، او زړونه ئې تر تاثیر لاندې ونیسي، او دلته باید د وینا غرض لاس ته راوړه شي، ځکه چې موږ خو د مخه ویلي وه چې د وینا غرض د اورېدونکو اقناع او ددوي ترغیب هغه کار ته دی چې د وینا موضوع وي، نو د وینا په پای کې باید دا دوه غرضه له نظره ونه لویږي او اکثراً هم چې د وینا وروستنۍ جملې ټینګې او جذابې وي اورېدونکي په ټوله وینا قانع کیږي او ترغیب پیدا کوي او که ټوله وینا ټینګه او متینه وي خو چې وروستنۍ جملې ئې سستې وي د اورېدونکو په مغزو کې چنداني کار نه کوي، ځکه چې اکثراً د اورېدونکو په مغزو کې وروستۍ جملې پاتېږي.

(3)تعبیر:

د خطابې دریم اصل تعبیر دی چې په وینا کې ددې اصل مراعات خورا مهم باله کیږي، یعنې د مطالبو بیان او حسن تعبیر د وینا پوخ اساس دی او علاوه پر دې چې د بلاغت او فصاحت او معاني او بیان د د قواعدو مراعات باید وشي دا لاندې چارې هم په نظر کې ونیول شي:

لومړی: د اورېدونکو د حالت رعایت، یعنې د ادیبانو په مجلس کې یو راز تعبیر او الفاظو ته ضرورت دی او د عامې طبقې د پاره بل راز تعبیر لازم دی، نو د حال مقتضا ته باید وکتل شي او د هرې طبقې سره د هغو په ژبه خبرې وشي که نه وي څه نتیجه په لاس نه راځي.

دوهم: دا چې د خبرو طرز باید مختلف وي، کله مدح، کله بد ، کله هزل، کله جد ، کله شکر ، کله زجر ، کله توبیخ، کله تشویق چې د هر یوه باید پخپل ځای کې مراعات او ساتنه وشي.

دریم: دا چې ویناکوونکی باید له خپله حاله سره سم تعبیر وکړي یعنې د سپین ږیرتوب پر وخت د زلمیتوب پر وخت د زلمیتوب او د زلمیتوب پر وخت د سپین ږیرتوب تعبیرونه ونه شي که زوړ د هلک چمونه وکړي یا هلک کلان کاري وکړي د لویانو په شان وغږیږي ډېر بد ایسي او علاوه پر هغه وینا ئې هم له تاثره لویږي.

څلورم: د لهجې پورته کښته والی هم ډېر اهمیت لري چې د قهر پر ځای په یو راز او رحم پر ځای په بل راز لهجه تعبیر وشي.

پنځم: په تعبیر کې د بدن حرکت دلاس خوځول ښې او کېنې خوا ته کتل، پر خپل موقع باندې ډېر اهمیت لري، همدارنګه د سر ښورول پر خپل ځای ښه تاثیر کوي.

د خطابې د اقسامو اصول:

د ارسطو د عقیدې په قرار د خطابې د اقسامو اصول درې دي: تثبیتي، مشوري، مشاجري:

(1)تثبیتي وینا:
ددې وینا مقصد د ښو خلکو ښه ویل او د بدو خلکو بد ویل دي، چي ددې خطابې تر عنوان لاندي دا موضوعات راتلای شي: مدح، ذم،تبریک، تعزیت، شکر، تهنیت، تسلیت، هجوه، ښه راغلی او نور له دې قبیله مسائل چي هره موضوع پخپل ځای او خپله موقع کي جلا خطابه کېدلای شي. تثبیتي خطابې ته تشریفاتي او نمایشي خطابه هم وایي، دا راز خطابې د پارسي په نظم کښي ډېري پیدا کیږي خو په پښتو کي په دواړو خواوو یعني نثر او نظم کي شته مگر د مدح برخه ډېره لږ ده او د تنقید جنبه ښه قوي لیدله کیږي.
کوم خلک چي په پورتنیو موضوعاتو کي ونیا وکړي باید د هری موضوع د کیفیت او کمیت څخه پوره خبر وي ، د وینا مورد د اشخاصو مقامات هم باید په نظر کي ونیول شي.

(2)مشوري وینا:
مشوري وینا داده چي د یو کار د کولو یا نه کولو په تشویق او ترغیب وي تر دې عنوان لاندي دا موضوعات راځي : سیاسي، عسکري، طبي، توصیوي، شفاعتي، تفریعي یعني توبیخي، تحریضي یعني حماسه او نور داسي موضوعات...

(3)سیاسي وینا:
دا وینا په شوری یا عمومي مجلسو کي وي چي دا مجلسونه د مملکت د چارو د تدبیر او د دولت د سیاست دپاره منعقد ېږي هغه چاري چي په دې مجلسوکي تر نظر لاندي نیول کېږي او د یوه نطاق نمائنده توجه ځانته اړوي دادي: د عادله قوانینو واضع کول، د رسمي دوائرو تشکیل او تنظیم، د دولت په دباندنیو چارو کي غور کول او د خارج سره د ارتباط مسئله تر غور لاندي نیول، روغه او جگړه کول، د ښارینو چارو سمول، د معارف نظام او نور.. ،
سیاسي وینا د سیاسي خلکو کار دی یعني وزراء او د ملت نمائنده گان او نور هغه څوک چي په ملي ټولنو یعني پارلمانو کي چي هلته د ملت د مختلفو طبقو سیاسي حزبونه وي د افکارو تبادله سره کوي.

سیاسي وینا کوونکی:
د سیاسي نطاق مهم صفتونه دادي:
باید Eد سیاست په ټولو دقایقو او رمزو پوه او خبر وي.
په عمومي او شخصي حقوقو کي Eباید د پوره تعمق او تبحر څښتن وي.
سیاسي نطاق باید دخلکو نبض وپېژني او وینا Eئې باید ډېره ساده او بې تکلفه وي د خبرو په ښکلولو پسي ونه گرځي.
زړه یې باید Eقوي او ژبه ئې خوږه او بیان ئې فصیح او بلیغ وي.
په کومه موضوع کي چي بحث کوي Eباید د هغگې موضوع په ټولو اطرافو خبر وي.
د خپل مملکت سره باید صادق او رښتین Eوي شخصي اغراضو
ته لار ور نه کړي امین او بې غرضه وي.
مثال: کوم وخت چي میرویس خان گورگین مړ کړ نو ئې یوه ملی جرگه جوړه کړه او په هغه کي ئې پښتنو ته دخپل وطن ساتلو او آزادی په باب کي دا وینا وکړه: "که تاسي زما ملا وتړئ او زما سره یو شئ، زه به ستاسي له غاړي د ذلت اوغلامی طوق لیري کړم، د حریت او عزت بیرغ به مو پر وطن هسک کړم...
د غلیمانو جوغ به ستاسي له اوږو پورته کړم".
د ملی قائد میرویس خان همدا لنډه وینا وه چي د پښتون ملت وینې ئې په جوش راوستلي او په یوه سلا ولاړ شوه...

تبصره:

سیاسي وینا کوونکی ډېر لوړ مقام لري، مگر خورا ډېر اهمیت په هغو مملکتو کي لري چي د ملی حکومت لرونکي وي، نو که مشروطه وي او که جمهوري.

عسکري وینا:
دا وینا د عسکري قائد یا بل چا له خوا چي عسکرو ته امر کوي کیږي، په دې وینا به یا عسکر جنگ ته تشویقوي او یا به د خپل وطن ساتنه په زړو کي ورټینگوي. دا وینا نو باید دا خصوصیات ولري:
دا چي د عسکرو Eپه زړو کي یوه خاص ډول جذبه او حماسه پیدا شي.
وینا کوونکی باید دا افکار Eتعقیب کړي چي په لښکر کي هیجان راوستلای شي او هم ئې له ویناوو څخه د بري او فتح ټینگ امید ښکاره شي.
وینا باید د عسکرو تر فهمه لوړه نه ويE.
حتی الامکان Eباید لنډه وي چي عسکر ئې له اورېدو څخه ستړي نه شي.
پخپله وینا کوونکي باید Eپخپلو الفاظو کي یو هیجان ولري او دده له خولې څخه باید الفاظ او کلمات داسي په شدت راووزي لکه د اور بڅرکي چي د تناره له خولې راوزي چي د هغو په گرمۍ اورېدونکي تر تاثیر لاندي راولي. مثلاً د میوند په جنگ کي دمیوند پر دښت چي غازیان له تندي او گرمۍ څخه ډېر په عذاب شوي وه او به هم لیري وې، کارطوس ئې پر تمامېدو وه، دښمن هم قوي وه، نژدې وْ چي غلیم فتح وکړي، په دې وخت کي یوه پښتنه پېغله را د مخه کیږي او د پښتنو ملي بیرغ چي لوېدلی دی راپورته کوي په لوړ ږغ او خواږه آواز دا دوې لنډۍ وایي:
که په میوند کي شهید نه شوې
خدایږو لالیه بې ننگۍ ته دي ساتینه
خال به د یار له وینو کښېږدم
چي شینکي باغ کي گل گلاب وشرموینه
دې دوو لنډیو په پښتنو زلمیانو کي دومره تاثیر وکړ چي تابه ویل یو آسماني ږغ وْ د پښتنو زلمیانو ویني په جوش راغلې او په یوه منډه ئې د دښمن پر توپو وختل او دښمن ئې تار په تار کړ. یا مثلاً لکه د جرمني مارشال رومل دا وینا چي خپلو عسکرو ته ئې ویل: "تر شا څه نشته ښۍ او کیڼ اړخ ته هم مه گورئ! څه نشته، فقط او فقط خپل مخ ته گورئ، ستاسي مخ ته یو "رومل" شته او په ده پسي ځئ"
یا یو بل اروپایي سردار ویلي دي: "کوم وخت چي زه د مخه ځم
په ما پسي راځئ هغه وخت که زه له جنگه را پر شاه شوم ما مړ کړئ، او که زه په میدان کي مړ شوم زما انتقام او د خون بدله واخلئ"

طلبي ، توصیوي ، شفاعتي:
په طلبي وینا کي نطاق د ځان یا بل چا دپاره د فائدې غوښتنه کوي، په توصیوي وینا کي د بل دپاره خیر غوښتل دي، همدارنگه په شفاعتي وینا کښي.

تقریعي او تعریضي ویناوي:
تقریعي وینا داده چي اورېدونکي ملامت او توبیخ کړي، تعریضي وینا یو قسم حماسي وینا ده چي غرض پکښي د اورېدونکي په هیجان راوستل دي، لکه یوه کار ته د عامو خلکو رابلل، یا مذهبي تبلیغت یا روغي او جنگ ته ځوک رابلل یا نور...

مشاجري وینا:
دا هغه وینا ده چي په قضایي محاکمو کي کار ځیني اخیستل کیږي، په دې معنا نو دا خطابه تراوسه زموږ په هیواد کي مورد نه لري، یوازي لکه پخوا چي ئې په یونان او روم کي په دې معنا مورد درلود اوس ئې په اروپا کي لري، په پخواني یونان او روم کي محاکمه د ډېرو لړو جماعتو په مخ کي کېدله، نن په اروپا کي هم داسي دی، په تېره بیا جنایي امور هغه داسي وي چي جنایي محاکماتو ته یو منصفه هیئت ټاکلي کیږي ددې هیئت اعضا عادي خلک وي، قضاوت ددوي کار او فن نه وي د مجرمیت په تشخیص کي بالکل آزاد دي د ذوق او احساساتو له رویه رایه ورکوي.

www.granwatan.com

مدعی او مدعی علیه بیا غالباً خپل کارونه که حمله وي که دفاع وکیلانو ته سپاري وکلا د فن خاوندان وي د وینا آداب زده کوي د محاکمې په وخت کي زیار باسي چي د خپل بلاغت په قوه د قاضیانو زړونه ځانته جلب کړي که په دلیل او برهان نه کېده د عواطفو په تحریک کوښښ کوي چي هغه د ځان ملګري کړي.ددې وینا مقصود او غرض دادی چي د مظلوم سره مرسته وکړي او د ظالم دفع وشي، یا په بل عبارت د عدل په ملګری دربدل او د ظلم او ستم په مخ کي مانع کېدل دي.

مشاجري نطاق غالباً قضایي وکیل وي، دا وکیل باید دا صفتونه ولري:

اول دا چي دا وینا کوونکی باید سپېڅلی وي او په دفاع کي په ډېر غیرت او نشاط استقامت ولري، دا ترهغه وخته چي دده یقین وي چي دی پر حق ولاړ دی، دویم دا چي د قضایي قوانینو عموماً او د مملکتي د عدلیي قوانینو خصوصاً عالم وي. دریم دا چي په اصلي دعوا باید ښه پوره خبر وي چي حق ناحقه او ناحقه حق نه کړي.

د خطابې د اقسامو په اصولو کي اختلاف:

د خطابې د اقسامو په اصولو کښي درې قوله دي: یو دا چي د خطابې د اقسامو اصول درې دي لکه دمخه چي درته راوړه شوه یعني تثبیتي، مشوري او مشاجري... دوهم دا چي اصول څلور دي درې هغه چي تېر شوه او بل څلورم اصول چي پر اضافه کیږي (وعظي خطابه) ده چي خاص په دیني او روحاني چارو کي وي چي نطاقان ئې هم غالباً د منبر خاوندان وي. دریم قول دادی چي اصول پنځه دي :علمي وینا ، سیاسي وینا ، قضایي وینا ، عسکري وینا ، او دیني وینا .

د وینا عمومي آداب او شرطونه:

.1عموماً څو چي امکان لري باید وینا د لیک له رویه نه وي. البته د وینا د ارتباط دپاره نوټ اخیستل ښه کار بلکي ضروري دي مګر ټوله وینا د لیک له رویه ویل د وینا اثر کموي، ګویا د یو کتاب فصل دی اروېدونکو ته ویل کیږي) هو ! سیاسي وینا کله کله له دې قیده مستثنی کېدلای شي.(

.2د وینا سرمشق او ورزش او عمل لازم دي، یعني څوک چي غواړي وینا ئې جذابه او موثره واقع شي باید وار دواره د وینا د علم په اساس ځان پوه کړي بیا مشق او تمرین وکړي او تر دې لا هم مهم داسي دی چي وینا کوونکی څه چي وایي باید هغه وکړي او دا کار ډېر مهم دی، ځکه چي وینا کوونکی څه چي وایي هغه نه کوي په اروېدونکو کي هم څه تاثیر نه ښندي، بلکي د تمسخر مورد واقع کیږي مثلاً یو څوک چي شپه او ورځ چلم څکوي که نورو ته نصیحت وکړي چي چلم مه کاږئ او هغه منع کوي هیڅوک به دده خبره ونه مني او وایي به چي که دا بد کار وای نو دی ئې پخپل ولي کوي؟

.3څوک چي خپله وینا د لیک له رویه کوي باید د لیکني په اصولو هم خبر وي.

.4وینا کوونکی باید خلک وپېژني او ددوي په روحیاتو بلد وي، د هغو په اخلاقو او تاریخ هم ښه خبر وي.

.5تنقیدي وینا باید پوه سړي ته راجع نه وي، که څه هم غواړئ چي یو سړی تنبیه کړئ مګر وینا به عمومي رنګ لري. (مشاجري خطابه مستثنی ده(

.6په وینا کي باید شخصي اغراض په عمومي مجلسو کي تر نظر لاندي ونه نیول شي.

.7تر وینا دمخه باید ځان او روح ستړی نه شي.

.8که د وینا په وخت کي حواس پرېشانه وي نو لږ تامل دي وشي، څو چي حواس بیرته پر ځای شي، تلوار دي نه کوي او آرام دي نفس وکاږي، بیا دي نو په وینا پیل وکړي .

.9په وینا کي باید اروېدونکو ته داسي خطاب ونه شي چي دوي ناپوه دي او په څه نه پوهیږي یعني اروېدونکو ته باید د ناپوهی نسبت ونه شي که نه وي اروېدونکي متنفر کیږي، اود نطاق غرور او خودپسندي ترې ښکاریږي.

.10په وینا کي باید د ځان صفت ونه شي او خپل ځان ربنتین، بې غرضه، خیرخواه معرفي نه کړي بلکي باید داسي څه ووایي چي په غیر مستقي طور دده دا صفتونه ځیني وفهمول شي.

.11په وینا کي باید د وخت مراعات وشي، کومه موضوع چي باید وویل شي، هغه باید وویل شي مګر د اطناب او اوږدوالي باید ځان وساتل شي، حق او ناحقه وینا اوږده نه شي، چي اروېدونکي ستړي کړي.

.12د مشاورې په مجلسو کي باید مکرري خبري او ډېري خبري ونه شي و نورو ته هم باید د وینا فرصت ورکړه شي، او خپل ځان د خبرو په

www.granwatan.com

شهوت مه معرفي کوئ.

13. په وینا کي باید ډېر تلوار ونه شي، په زوره ناري هم باید نه وي، وینا کوونکي به په خبرو کي نه ماشین کیږي.

14. د وینا په وخت کي وینا کوونکي باید یوې خواته متوجه نه وي هري خواته باید وګوري.

15. وینا کوونکی باید پراخه سینه ولري، او له انتقاده زړه تنګی نه شي او دخپل هنر د پرمختګ دپاره باید له هغه څخه استفاده وکړي.

16. د وینا اول او آخر ته ډېره توجه په کار ده چي باید ښه او جذاب وي.

17. وینا باید طبیعي وي، تصنع وینا بې خونده کوي.

18. وینا باید ساده او روانه وي، مګر سره ددې باید بازاري هم نه وي.

19. په وینا کي مبتذل او ډېر مشهور عبارات او مشهوري جملې باید را نه وړه شي مګر په هغه ځای کي چي ډېر مناسبت ولري، ځکه چي ډېري مشهوري خبري وینا بې مزه او بې خونده کوي.

20. په وینا کي بېځایه لفاظي او زبان بازي کول داسي مثال لري لکه ډاکتر چي ناروغه ته د درمل پر ځای ادبیات وایي.

21. د وینا مطلب باید ډېر روښانه وي.

22. وینا باید د اروېدونکو د سلیقي او ذوق او عقیدي سره سمه وي.

23. په وینا کي د ژوندیو او روح لرونکو شیانو څخه خبري کول، د بې جانو شیانو تر خبرو ښه تاثیر کوي.

24. ظرافت په وینا کي خورا ضرور او ښه دی مګګر د تهذیب او نزاکت له دائرې وتلی نه وي.

25. وینا چي هر څومره متنوعه وي هغومري په زړو کي کښېني.

26. په وینا کي د دروا غو حرارت ډېر وچ او بې مزه ښکاري.

27. وینا کوونکی باید پخپل ځان شور ولري چي په نورو کي هم شورپیدا کړي، که نه وي امکان نه لري.

28. تملق او چاپلوسي او غوړه مالي د وینا تاثیر بیخي کموي او ډېره ئې بې خونده کوي.

29. وینا کوونکی باید خورا متین او خونسرده وي که حملې باندي وشي خپل ځان ونه بایلي، عصبي نه شي ځکه چي په مناظره کي عصبیت پخپله مغلوبیت دی باید حاضر جوابه وي یا نور داسي آداب...

لمن لیکونه

1. علم الادب یسوعي ـ د دوهم جلد 5 مخ.
2. د ارسطو د خطابې کتاب د ابن رشد اثر د علم الادب یسوعي 2 جلد 6 مخ په حواله.
3. د ابن الفضل انظاکی کتاب المنفعه، د علم الادب په حواله، 2 ج، 6 مخ، اصول خطابه و تاریخ مختصر منطق تدین.
4. آئین سنخوری ـ فروعی.
5. آریانا ، د ښاغلي ګهزاد اثر 2 مخ.
6. پښتني مېرمني ـ ویدک هند.
7. Ciceron سیسرون په 106 کال تر میلاد دمخه زېږېدلی وٌ، او تر 43 کال تر میلاد دمخه ژوندی وٌ.
8. اصول خطابه و تاریخ مختصر منطق 10 مخ.
9. Corax
10. Gorgias
11. Protagoras
12. Sophisiet
13. اصول خطابه و تاریخ مختصر منطق.
14. اصول خطابه و تاریخ مختصر منطق.
15. تاریخ مختصر منطق ص 4 و 5.
16. اصول خطابه و تاریخ مختصر منطق 23 مخ

www.granwatan.com

د ادبي فنون ماخذونه

.1مختصر المعاني تفتازاني
.2علم الادب يسوعي
.3حدايق السحر رشيدالدين وطواط
.4حدايق البلاغه ـ طبع لاهور
.5شرک الائيل ـ علي اصغر خديو
.6مفتاح العلوم ـ سکاکي
.7روش نګارش ـ رجوي
.8آئين سخنوری ـ فروعي
.9اصول خطابه وتاريخ مختصر منطق تدين
.10اصول انشاء ـ قاری عبدالله خان
.11دستور نګارش ـ حسين اميد
.12د ليک او وينا پوهه ـ الفت
.13ليک ښوونکی ـ نوري
.14ديوان خوشحال خان ختېک
.15ديوان پيرمحمد کاکړ قلمي
.16ديوان علي خان
.17ديوان عبدالقادر خان ختېک
.18ديوان رحمان بابا
.19پټه خزانه
.20د 1318 د کابل کالنۍ د ښاغلي رښتين مضمون
.21ديوان کاظم خان قلمي
.22ديوان عظيم
.23علم بديع ، فروغی - طبع ايران
.24الرجع في فنون البديع
.25مدارج البلاغه
.26المعجم فی معاثير اشعار العجم
.27د کابل د مجلې 9 ګنه لومړی کال
.28ديوان حميد بابا
.29ديوان شمس الدين قلمي
.30ديوان حنان قلمي
.31نوادر الاالوصول فی شرح الفصول ـ مفتي محمد سعدالله
.32قطوف الدانيه فی العلوم الثمانيه ـ سيد محمد امين افندي
.33ديوان ګل محمد قلمي
.34دستور حسن ـ محمد حسن هروي
.35هفت قلزم
.36تاريخ ادبيات ايران ـ جلال همايي

www.granwatan.com

37. تاریخ آداب اللغت اللعربیه ـ جرجي زیدان ج 2
38. دائرآ المعارف بستاني ، ج 2
39. کشف الظنون لومړی جز
40. فن التالیف الحدیث ـ د ن فریدي اثر
41. جواهر الادب والانشاء ـ محمد زکي الدین
42. فرانسوی ګرامر د کلواوژده اثر د ښاغلي رښتیا ترجمه
43. د ژوند مجله ـ منطبعه دهلي
44. قوائد ادبیه ـ طبع کابل
45. نحو میر ـ د نحو یوه رساله
46. بهار جانان
47. تاریخ ادبیات انګلیس
48. جواهر الادب ـ محمد زکي الدین
49. پښتني مېرمني
50. ویدک هند
51. آریانا ـ تالیف ګهزاد
52. د قلندر قلمي دېوان

د مؤلف نور طبع سوي آثار

1. میرویس نیکه (تاریخ)
2. پښتنې میرمني (تذکره)
3. د پیرمحمد کاکړ دېوان (تصحیح ، تدوین او مقابله)
4. د غنمو وږی (د احمد شاه بابا د تاج پوښی منظومه)
5. د پښتو کلی څلرم ټوک
6. د دار مستتر پښتو څېړني (پښتو کول د ښاغلي حبیبي په ملګري)
7. ګیتانجلي (ترجمه)
8. د علامه اقبال د "مسافر" ترجمه په پښتو شعر.

www.granwatan.com